

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol. 5

Sayı/Issue

4

Ekim/October 2019

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 5 • Sayı/Issue 4 • Ekim/October 2019 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR BAŞYARDIMCISI/Chief Assistant Editor
Eyüp BULUT

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof..Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ Dr.
Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Mustafa Hakan YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 Nolu Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

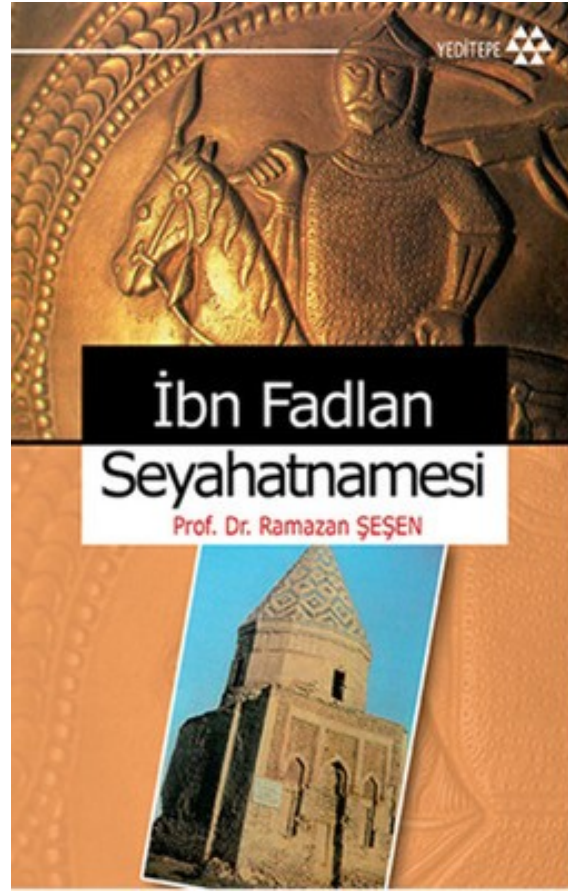
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	284
İbn Fadlan Seyahatnamesi, İbn Fadlan, Çev. Ramazan Şeşen Onur KÖSE	285
Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem, Ahmet N. Özdal Gizem MUSUL	288
Türkokratia Avrupa’da Türk İmajı, Esra Özsüer Engin Cihad TEKİN	292
Türk Tarihinde Meseleler, Hüseyin Nihal Atsız Merve Nur AKBAY	295
İran, Fahrettin Şevket, Haz. Derya Örs Ahmet ŞAHİN	298
Göç ve Diplomasi Mısır Meselesi ve Sultan II. Abdülhamid, Musa Gümüş Rabia KÖSE	302
Alafranga Halleri Geç Osmanlı’da Adab-ı Muaşeret, Fatma Tunç Yaşar Abdurrahman ÜZÜLMEZ	306
Malta Seyahatnamesi El Vasıta Fi Ma’rifeti Ahvali Malta, Ahmet Faris Eş-Şidyak, Çev. Ömer İshakoğlu, Uğur Boran Zafer SARAÇ	309
Savaş ve Devrimler Döneminde Hasta Adam 1908-1918 Yılları Rus Hiciv Dergilerinde Türkiye İmajı, Tatyana Filippova Alfina SİBGATULLİNA	313
Hicaz Demiryolu İnşa Edilirken-I Şam-Maan Hattı, Auler Paşa Hümevra TÜFEKÇİ	316
Karlsbad’da Geçen Günlerim, Mustafa Kemal Atatürk, Haz. Selma Günaydın Didem KONYA	320
Sıra Dışı Bir İttihatçı Besarya Efendi’nin Hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları, Nezvat Artuç, Çev. Elkan Yılmaz Şeyma PEKER	323
Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı, Said Halim Paşa, Çev. Fatih Yücel Salih AKIN	326
Kurmay Albay Daday’lı Halit Beğ Akmansü 1884-1953, Ziya Göğem Filiz ÖZDEMİR	330
Savaşların Gözüyle Türk-Alman İttifakı 1914-1918, Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek Tamercan ÇAĞLAR	333

Ben De Yazdım, Mahmut Celal Bayar Kaan Cem GENİŞ	336
Kuva-yı Milliyecilikten Valiliğe İbrahim Ethem Akıncı, İsmail Oğuz Bünyamin AS	341
Mustafa Kemal Atatürk Mücadelesi ve Özel Hayatı, İpek Çalışlar Mustafa Halil AYDIN	349
Yakın Dönem İran Tarihi Azerbaycan Milli Hükümeti 1945-1946, Sonay Ünal Aytül DEVELİ	352
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW	355

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

İbn Fadlan Seyahatnamesi

İbn Fadlan, Çev. Ramazan Şeşen

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017, 174 Sayfa, İSBN: 6054052226

Onur KÖSE *

İbn Fadlan, 10. Yüzyıl başında Abbasi Halifesi Muktedir'in katiplerinden olur. 921-922 yıllarında Halifece İdil Bulgarlarına elçilik heyetinde bulunur. Seyahati sırasındaki hatıralarını aktardığı eseri el-Rihle "Seyahatname" Türk tarihi açısından oldukça mühimdir. Eseri Türk tarihinin önemli kaynaklarından biri olmuş, birçok çalışmada ana dayanak noktası ve ilham kaynağı olmuştur. İbn Fadlan, elçiliği sırasında uğradığı Türk boylarını çok iyi gözlemlemiş, boyların kültürleri ile ilgili değerli bilgiler vermiştir. Pek çok dikkatini çeken noktada insanlara sorular sormuş, kafasını kurcalayan noktaları öğrenmek istemiştir. Bizlere de bu değerli bilgileri aktarırken, bazı noktalarda kendi dünya görüşü sebebiyle olayları farklı yorumlaması da söz konusu olmuştur. Daha çok Oğuzlar, Bulgarlar ve Ruslar hakkında bilgiler vermiştir.

---

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi,
onurkose62@gmail.com

Bağdat'tan yola çıkan İbn Fadlan, Hemedan, Rey, Nişabur, Serahs, Kat rotasını izleyerek İran, Horasan, Harezim coğrafyalarından geçip İdil Bulgarlarına ulaşmıştır. Eserin Tarih dünyamıza kazanılması Zeki Veledi TOGAN tarafından olmuştur. Çalışmamızda esas olarak Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN "İbn Fadlan Seyahatnamesi" adıyla yayınlanmış aktarımından faydalandık.

İbn Fadlan, tam adı Ahmed b. Fadlân b. Abbâs b. Râşid b. Hammâd'dır. İdil Bulgar Hanlığına gönderilen Abbasi elçilik heyetinin kâtibi ve bu seferi anlatan kişi olarak ün salmıştır. Hayatı hakkında sahip olduğumuz bilgiler çok sınırlıdır. Müslüman olan İdil Bulgarlarının isteği üzerine, onlara Müslümanlığı öğretmek için Halife tarafından bir heyet gönderilir. Bu dönemde İdil Bulgarlarının Hakanı Almış Han'dır. İbn Fadlan, elçilik heyeti başkanı olmasa da 4000 dinarı ve hediyeleri Hakana bizzat kendisi verir. Bunun sebebi olarak da heyet içinde en bilgili ve dini konularda en yetkin kişi olabilmesi ihtimali yatmaktadır. Nitekim aktardığına göre heyetteki şahıslar, dini konuları ona danışmaktadır.

Sevsen er-Ressî adlı elçinin başkanlığında 21 Haziran 921 tarihinde Bağdat'tan yola çıkan heyet Rey, Nişâbur, Merv, Buhara ve Hârizm üzerinden 12 Mayıs 922 Bulgar hanının İdil boyundaki karargâhına ulaşmış ve tahmin edildiğine göre yaz mevsimini orada geçirerek kıştan önce geri dönmüştür. Heyet uğradığı şehirlerde büyük itibar görmüş, özellikle Buhara'da Sâ mânîler'in ünlü coğrafyacı veziri Ceyhânî tarafından ağırlandarak genç hükümdar Nasr b. Ahmed'in huzuruna çıkarılmıştır. Ancak İbn Fadlân'ın ne zaman geri döndüğü hakkında net bilgi yoktur.

İbn Fadlân'ın dönüşünden sonra kaleme aldığı eser, bizlere doğrudan ulaşamamıştır. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed et-Tûsî (12. Yüzyıl müellifi) ve Yâkût el-Hamevî'nin (13. Yüzyıl müellifi) yaptıkları geniş alıntılar sebebiyle bu kıymetli bilgilere erişmekteydik, esere şüphe ile yaklaşan bilim çevreleri de vardı. Bilgilerin uydurma olabileceği kanaatini taşıyanlar mevcuttu, ta ki Zeki Velidi Togan, 1923 yılında Meşhed'de bir dergi içinde orijinal metne ulaşınca dek. İbni Fadlan'ın başarılı bir diplomat ve dikkatli bir seyyah olduğu netlik kazandı. Mevcut dönemde pek tanınmayan Türk, Rus ve İskandinav halkları ile ilgili kıymetli bilgiler veren bir eser olduğu görüldü.

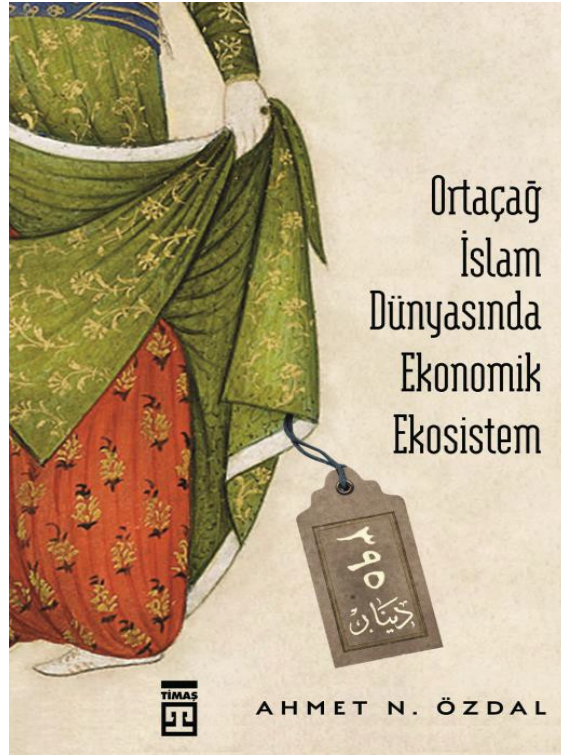
Gördüğü ülkeler ve temasta bulunduğu halk veya kabileler hakkında İbn Fadlân'ın verdiği bilgilerin çoğu kendi şahsi gözlemlerine ve sözlü rivayetlere dayanır. Bulgarlar, Oğuzlar, Peçenekler, Başkurtlar, Hazarlar, Ruslar ve diğer bazı milletlerin siyasî düzenleri, dinî inançları, ahlâk kuralları, ölü gömme merasimleri, giyecekleri, evlenme gelenekleri, dilleri, ekonomik durumları, vergi ve ticaret sistemleri ve tabii özelliklerine dair yaptığı açıklamalar dikkat çekicidir. Bunlardan birkaçına örnek vermek gerekirse; Oğuzlar'ın komşuları Peçenekler'e kıyasla çok zengin olduklarına da işaret etmiş ve "Oğuzlar'dan on bin biniti ve yüz bin koyunu olanları gördüm" demek suretiyle 11. yüzyıl başlarında büyük boyutlar kazanan Oğuz göç ve fetihlerine hem demografik hem de ekonomik sebepler açısından ışık tutmuştur. Eserde bazı efsanevi aktarımlara ve abartmalara rastlanırken bazı çelişkili bilgilerin verildiği de görülür. Meselâ müellif göçebe Oğuzlar'ı dinsizlik, pislik ve kabalıkla suçlayıp haklarında "Allah'a itaat etmiyorlar"; "Hiçbir şeye ibadet etmezler" derken daha sonra Türkler'in arasında tek tanrı inancının yaygın olduğundan ve ahlâkî

temizliklerinden bahseder. Bulgar Türkleri 'ne ait kısımda da zina eden erkek ve kadınların öldürüldüğünü kaydeder ve hırsızların da zina edenler gibi cezalandırıldığını haber verir.

İbn Fadlân'ın eseri, 15. yüzyılda tarih sahnesinden çekilen İdil Bulgarı hakkında önemli bir kaynak teşkil eder. İlk defa 12. yüzyılda son Irak Selçuklu sultanı II. Tuğrul için 'Acâ'ibü'l-mahlûkât adlı coğrafya kitabını yazan Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed et-Tûsî'nin yaptığı alıntılarla varlığı ortaya konulmuştur. Çağdaş araştırmacılar Danimarkalı J. K. Rasmussen esere, Orta Çağ'da Müslümanların Rusya ve İskandinavya ile olan ilişkilerine dair 1814'te yayımladığı makalede değinmiştir. 1923 yılında Zeki Velidi Togan, Meşhed İmam Rızâ Kütüphanesi'nde o güne kadar bilinmeyen bir coğrafya mecmuası buldu; İbnü'l-Fakîh ve Ebû Dülef el-Hazrecî'nin eserlerini de içine alan bu mecmuanın son kısmını İbn Fadlân'ın o güne kadar hiçbir yerde rastlanmayan seyahatnamesi oluşturuyordu. Togan keşfini takip eden yıllarda birkaç makale yazdıktan sonra 1935'te Viyana Üniversitesi'nde eser üzerine doktora yaptı.

İbn Fadlân'ın seyahatnamesi, özellikle Zeki Velidi Togan'ın Arapça metinle birlikte verdiği ayrıntılı bilgi ve özgün yorumlarla Doğu Avrupa'nın tarih, kültür ve coğrafyasının araştırılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Eser, Türk tarihinin ve kültürünün de ana kaynaklarından birisidir. İslamiyet öncesi Türk inanç ve kültür dünyasına ışık tutması bakımından özellikle ayrı bir öneme sahiptir. Merak konusu olan bazı noktalara cevap bulunmuştur eserde.

Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem

Ahmet N. Özdal

İstanbul, 2019, Timaş Yayınları, 240 Sayfa, ISBN: 9786050829846

Gizem MUSUL*

Sekizinci yüzyılda Arapların ve İslam'ın İspanya ve Sicilya'daki varlığı ile Avrupalıların Haçlı Seferleri sırasında Levant'taki varlığı belirli bir kültür paylaşımına öncülük etmiştir. İslam kültürünün yayılması kuşkusuz ki Arapların ticaret ve tüccarlık alanındaki becerileri ve enerjileriyle desteklendi. Ticaret, gelişimlerinin ilk evresinden itibaren insan toplumlarının bir özelliği olmuş olsa da, İslam uygarlığı ticaret olgusuna daima ayrı bir yer vermiştir. Müslümanların ürettikleri mallar İslam ülkelerinin sınırlarının çok daha ötesine taşınmaktaydı. Dolayısıyla Ortaçağ İslam medeniyetinin ilerleyişinde ticaret unsuru adeta bir lokomotif görevi üstlenmiştir. Ancak Ortaçağ Müslüman dünyasındaki egemen iktisadi düşünce, Ortaçağ'da iktisadi sistemin nasıl işlediği gibi konular akademik anlamda ne yazık ki hak ettiği önemi

---

* Arş. Gör, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, Antalya. gizemmusul@akdeniz.edu.tr

bulamamıştır. Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem başlıklı bu çalışma söz konusu boşluğu giderme gayretinde bir eserdir. Çalışmada genel olarak İslam coğrafyası odakta tutularak endüstriyel altyapı, ticaret yolları, iktisadi sistemler ve ticarete konu olan malların dolaşımı gibi hususlar ele alınmaktadır. Yazarın Önsöz'ü ve Giriş bölümleri ile başlangıç yapılan eser, Malların Dolaşımı, Tekstil Ürünlerinin Dolaşımı-Somut Veriler, Şehir Örneği: Buhara, Ticaret Çarkının İşleyişi-Kurgusal Örnekleme- ve Ekosisteme Katılım olarak beş ana başlık altında incelenmiştir. Malların Dolaşımı başlığı altında incelenen birinci bölümde ticari metayı kategorize etmeye yönelik bir liste oluşturulmuştur. Burada öncelikle ticarete konu olan ürünler ve bu ürünlerin alt gruplarının listesi oluşturulmuş devamında da söz konusu ticari metanın bölgesel olarak nerelerde bulunduğu haritalar üzerinden açıklanmaktadır. Ele alınan ürün gruplarından mücevher ve yarı değerli taşların ticareti konusunda Hindistan kökenli zümrütlerin el-Mekki adı ile anılması, aslında Hindistan'da çıkarılıp Sedan bölgesi üzerinden Cambay'a oradan 'a Yemen'in liman şehirleri üzerinden Mekke şehrine getiriliyor olması bakımından bu isimle anılıyor olması ya da Ortaçağ Müslümanları arasında elmas madeninin ilgi görmemesi ve fiyatının da ucuz olması gibi konular vurgulanmaktadır. Yine bu bölümde tıbbi bitki ve baharatlar, kereste, tekstil ürünleri, şeker, maden ve mineral, parfümeri, deri gibi pek çok ürün grubunun fiyat aralıkları, hammadde ve ara maddelerin atölyelere dağılımları ve söz konusu ürün gruplarının ticaret rotaları haritalar üzerinden açıklanmaktadır. Ayrıca eserde ecza maddeleri ve tıbbi bitki ve baharatlarla elde edilen ilaç ve parfümeri ürünlerinin tariflerine ve çeşitli ilaç formlarına renkli görsellerle yer verilmektedir. Yine çalışmanın bu bölümünde İslam dünyasının Batı Avrupa, Sicilya, Kıbrıs, Ege Adaları ve Bizans ile olan mal alışverişleri bir diyagramla anlatılmakta böylelikle yeni tespitler sunulmaktadır. Bu konuda özellikle Hindistan ve İslam Dünyası arasında el değiştiren ürünlerin çeşitliliği dikkat çekmektedir. Ürünlerin menşei ve ticarete katılımlarıyla ilgili olarak her bir şehrin ticaret yolları içerisindeki konumları her bir şehir ya da liman kentinin bir istasyon olarak gösterildiği, yer üstü topoğrafyasının tamamen soyutlandığı ve yok sayılarak basitleştirildiği bir metro haritası üzerinden anlatılmaktadır. Bu metro haritası ürünlerin arz noktalarına odaklanırken kaynak eserlerde söz konusu ürünlerin talep gördüğü yerler vurgulanmaktadır. Dolayısıyla ürünlerin arz-talep noktalarıyla ilgili detaylara eserin bu bölümünde birlikte yer verilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü Tekstil Ürünlerinin Dolaşımı-Somut Veriler başlığı altında incelenmektedir. Burada tekstil ürünleriyle ilgili olarak Selçuklular ve Beylikler dönemi Anadolu'sunun 13. ve 14. yüzyıl için bir vitrin niteliği taşıdığı savunulmakta ve Selçuklu sultanlarının giyimlerinde tercih edilen tekstil ürünleri ve bu ürünlerin ithalat ve ihracat noktalarına değinilmektedir. Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey, sultan unvanını aldıktan sonra "vizarî" kumaşlar giyerdi. Vizarî kumaşların Semerkand yakınında Vizar bölgesinde üretildiği, Semerkand'a getirilerek burada depolandığı ve Buhara üzerinden Horasan ve Irak şehirlerine ihraç edildiği vurgulanmaktadır. Büyük Selçuklu Sultanı Sencer ise çoğu zaman ipekten olan "zendenîcî" kumaşından ve altına da yine ipekli "attabî" kumaşından bir elbise giyer, üzerine de kuzu postundan bir palto alırdı. Zendenîcî elbiseler Buhara'ya bağlı Zendene bölgesinde üretiliyordu.

Ayrıca Nil deltasının kasabalarından Debîk'te imal edildiği için "debîkî" olarak adlandırılan kumaş türü de dönemin pahalı kumaşları arasında idi. Bazen saf ketenden, bazen de keten ve ipek karışımından üretilen bu kumaşı pahalı yapan şey ise dokumasında keten ile birlikte iplik haline getirilmiş tel altın ya da tel gümüş kullanılmasıydı. İslam dünyasında üretilen hazır tekstil ürünlerine dış dünyadan yoğun talep vardı. Bizans, özellikle Fatımîlerin güçlü olduğu dönemde Mısır ve Suriye tekstiline yönelmişti. Batı Avrupa, Müslüman dünyanın ürettiği kumaş ve elbiselerin ithalatını, maddi imkânları ölçüsünde gerçekleştirilmekteydi. Sahraaltı Afrika, İslam dünyasından ağır kumaşlar da ithal etmesinin yanı sıra gündelik giysi ve kumaşlar da talep ediyordu. Çin ise hem ipek ve ipekli kumaşları İslam dünyasına ihraç ediyor hem de buradan hazır pahalı elbiseler ithal ediyordu. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde dönemin önemli tekstil ürünleri ve bu ürünlerin üretim vepazarları ile ticaret rotaları ele alınmaktadır.

Şehir Örneği: Buhara başlığıyla ele alınan üçüncü bölümde genel olarak ticari ekosistemde Buhara şehri örneği incelenmektedir. Burada Buhara şehrinin örneklenmesinin özel bir sebebi olmadığı belirtilmekle birlikte Buhara'nın Ortaçağ'ın nüfus açısından büyük olan İslam kentlerinden biri olduğu da vurgulanmaktadır. Çalışmada Buhara ve bağlı beldelerin bir şeması oluşturulmuştur. Şemada Buhara'ya ürün sağladığı tespit edilen beldeler gösterilmektedir. Şema, Buhara merkezli yakın taşra ve merkeze yakın köy, belde, kasaba ve uydu kentleri kapsamaktadır. Bu şema üzerinden Buhara'daki ticari hareketlilik anlatılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Buhara'nın ticaret yollarının kavşağında yer aldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca "İpek yolu" olarak anılan ticaret yolu ile ilgili yanlış algı telafi edilmektedir. Neredeyse tüm tarih atlaslarında İpek Yolu, Çin'in kalbinden çıkıp Batı Avrupa'ya uzanan tek bir hat şeklinde gösterilir. Hatta bazı Batılı tarihçiler İpek Yolu'nu o dönem Avrupa'sının doğrudan ve yalnızca lüks Çin mallarına ulaşımını sağlayan bir güzergâh olarak anlatır. Bu algı ile yaratılmak istenen kara ticaret yollarındaki İslam medeniyeti olgusunun yok sayılmasıdır. Oysa elimizdeki bu çalışmada İpek Yolu'nda-Asya'nın kara ticaret yollarının tamamı- ticaretin bu şekilde işlemediği özellikle vurgulanmakta ve bunun gerekçeleri örneklerle açıklanmaktadır.

Çalışmanın bir diğer bölümü ise Ticaret Çarkının İşleyişi-Kurgusal Örnekleme-başlığında anlatılmaktadır. Bu bölümde Ortaçağ İslam dünyasında var olan ticaret sisteminin işleyişi tek bir kurgu üzerinden anlatılmaktadır. Buhara şehrinde üretilen bir kaftanın Endülüs şehirlerinden olan Kurtuba'ya satılmasındaki ticari işleyiş süreci anlatılmaktadır. Söz konusu iki şehir arasındaki mesafe oldukça uzundur. Dolayısıyla bu örneklem üzerinden ticarete ilişkin pek çok olguyu açıklamak mümkün olacaktır. Öncelikle Ortaçağ'da Mısır'da keten üretimindeki aşamalar incelenmekte ve bir şema ile üretim süreçleri açıklanmaktadır. Sonrasında imal edilen ürünün ticari rotası çizilmektedir. Rota çizilirken ürün taşımacılığının hangi güzergâhtan

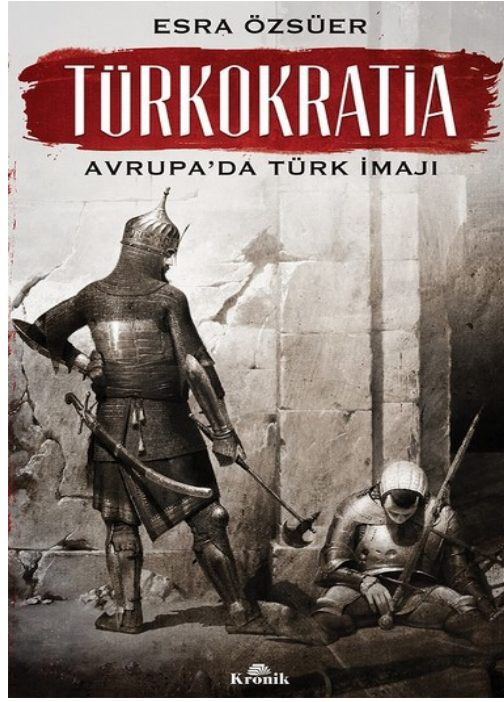
ne şekilde gerçekleştirildiğine de yer verilmektedir.

'Buhara'da Merv şehrine kervan taşımacılığı ile Akka limanından Sicilya'ya gemi taşımacılığı ile gibi' yine bu bölümde ticarete konu olan mallar üzerinde uygulanan vergi sistemleri detaylı bir diyagramla

açıklanmaktadır.

Çalışma, Ekosisteme Katılım başlığı ile sonlandırılmıştır. Burada Ortaçağ İslam dünyasında köleler ve kadınların da dâhil olduğu, toplumun büyük bölümünün işleyen ekonomi çarkına eklemlendiği vurgulanmaktadır. Köleler şahsi işlerde değil; yetenekli oldukları işlerde, becerileri doğrultusunda çalıştırılıyordu. Mahkûmlar elişi ürünlerin imalatında, savaş esirleri hükümet eliyle yapılan kanal açma ve inşaat yapımı gibi zorlu işlerde çalıştırılmaktaydı. Yine bu bölümde İslam dünyasında basit bir memur emekliliği sisteminin varlığından da söz edilmektedir. Bu emekli ödeneklerinin bazıları vakıflar aracılığıyla bazıları da devlet hazinesinden karşılanıyordu. Kadınlar da dokuma, örgü, çamaşır yıkama, pamuk kapsülü ayırma gibi işlerde çalışarak üretim sistemine dâhil oluyordu. Ayrıca söz konusu ekonomik ekosistemin özünde toplum içerisinde herhangi bir gruba ayrıcalık tanımadığı, yerleşik halk içerisinde çok yaşlılar, engelliler ve çok küçük çocuklar dışındaki herkesin ekosisteme katıldığı vurgulanmaktadır.

Özetle, Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem başlığıyla incelenen bu çalışmada Ortaçağ'da İslam dünyasının ticarete katılımı, İslam topraklarının mevcut zenginliğinin değerlendirilmesi noktasında üretim süreçleri, toplumun bu sürece ne şekilde dâhil olduğu ve ticarete konu olan malların ticari rotaları gibi konular değerlendirilmektedir. Hacim açısından çok da geniş olmayan bu çalışma zengin kaynakçası ve metin içerisinde yerleştirilen basit ve anlaşılır bir dille hazırlanmış pek çok harita ve görsel içeriğiyle, Ortaçağ Müslüman dünyasının ekonomik sistemi ve bu sistemin işleyişi ile ilgili doyurucu bilgiler içermesi açısından nitelikli bir eser olarak literatüre katkı sağlamıştır.

Türkokratia: Avrupa'da Türk İmaji

Esra Özsüer

İstanbul, Kronik Yayınları, 2019, 376 Sayfa, ISBN 9789752430723

Engin Cihad TEKİN*

Batı'nın Doğu'yu ve özellikle Osmanlı'yı incelemesi ve doğu bilimciliğın inşası sürecinde Batı'nın rolünün incelenmesi konusu günümüz tarih araştırmalarında çok popüler hale gelmektedir. Batı kaynakları ile Doğu'yu okumaya ve anlamaya çalışmak tek taraflı bir bakış gibi gözükse de homojen ve dinamik bir bölgede yaşayan bir çok sosyal grubun sahip oldukları farklı görüşler ile beslenmesi mümkündür. Doğu bilimciliğın bir bilim alanı olarak gelişmesi 16. yüzyılda başlamakla birlikte, bu tarihten önce de Batı'nın Doğu ile etkileşimleri, gerek çeviriler gerekse de özgün eserlerin uyarılmaları yolu ile ilgi çekmektedir. Batı'nın kaynaklarının tarihsel görüşleri Doğu'nun ve Osmanlı'nın incelenmesi için önemlidir. Batı, başta Latince ve Yunanca olmak üzere, yerel dillerden devam ederek çok dilli bir bilgi kaynağı üretmiştir.

Ülkemizde doğu bilim veya oryantalizm alanında çok sayı da çalışma mevcuttur. Sadece batılı

---

* Dr., Bilgi ve Belge Yönetimi, Ankara, engincihadtekin@gmail.com

akademisyen ve araştırmacılar değil, Türk araştırmacılar da bu konuda çok sayıda araştırma üretmektedirler. Oryantalizm araştırmalarında Batılı araştırmacılar için kendi dünyalarının, geçmişlerinin ve kültürel kodlarının Doğu'ya bakışını ortaya koymak önemli olsa da Türk araştırmacıların batı bilimci veya oksidentalist bir yaklaşımla ve deneyimle Batı'nın oryantalizmini

incelemesi daha önemlidir. Bu açıdan daha önce incelemesi yapılmayan kaynakları incelemek daha önemli hale gelmektedir. Bu konudaki en önemli konu dil hakimiyetidir. Daha önce yayınlanmamış kaynakların kullandığı çalışmalar, bilimsel değeri güçlü kaynaklardır. Bunların en önemli katkıları, yeni kuramsal çalışmalara yol açmasıdır. İncelediğimiz kitap bu açıdan çok önemli ve değerli bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelediğimiz çalışma içerisinde Yunanca kaynakların incelenmesi ve yazarın Yunanca hakimiyeti bu açıdan kitabın içeriğinin farklılığını göstermektedir. İncelediğimiz kitabın, bu açıdan özellikle Türk tarihi açısından önemli bir boşluğu doldurmaya çalıştığı görülmektedir. Bu da yazarın Yunanca kaynakları kullanması ve kitabın kurgusunu Yunan kimliği üzerinden yapmasıdır. Bu tür çalışmalarda çalışmanın sınırı, elinizdeki kaynakların çizdiği sınırın ötesine geçmekte zorlanır. Yazar, orijinal dilinde geniş bir kaynak kullanımında bulunarak önemli bir çalışma yapmıştır. Bu sebeple, Yunan meclis arşivlerinde, Yunanistan basın arşivinde ve Yunanistan Meclis Kütüphanesinde araştırmalar yapılmıştır.

Yazar "öteki" kavramından başlayarak, ötekileştirme ve buna bağlı Batı'nın bakış açısını, ön yargılarını, stereotiplerini, kimlik kavramı üzerinden açıklamaktadır. Kitap'ta genel bir giriş ve alt başlıkları ile doğu biliminin, Türk imajına bakış açısı incelenmiştir. Çalışmanın bu kısmı, kuramsal bir alt yapıda incelenmiştir. Oldukça geniş bir kuramsal giriş yapılmış, bu da özenli bir çalışma olarak göze çarpıyor. Özellikle bu alanda bilgi edinmek isteyen ilk okuyucular için kısa bir bilgi kaynağı olarak değerlidir. Kitabın başlığı ile aynı başlığı taşıyan kitap bölümünde ise, yazar, Yunan ulusunun ve kimliğinin oluşumu ile ilgili bir ön bilgi verirken, Yunanlıların tarihsel konulara ve Doğu ile konulara bakış açısının metodolojisini ve altyapısını kurgulamaktadır. Bu durum kitabın sonraki konuları için okuyucuya bir ön bilgi ve sağlam bir altyapı sağlayarak, okuduklarını doğru kurgulaması açısından çok önemli bir kısımdır.

Yazar, eserinin önsözünde, Türklerin Batı'nın öz kimliğine tehdit olarak görüldüğünü ve bu durumu İstanbul'un fethinden sonra patolojik bir korkuya dönüştüğünü söylemektedir. Bu noktadan çıkışla İstanbul'un fethinin üzerinden ve sonrasında Yunanlıların Türklerle ilgili efsaneleri ile ilgili örneklerden bahsetmektedir.

Yazarın değindiğın başlıklar oldukça ilgili çekici ve kapsayıcı görünmektedir. Özellikle Helen- Grek- Rum Karmaşası ile ilgili bölüm günümüzde akademisyenlerin bile araştırmalarında yanıldıkları veya karıştırdıkları bir konudur.. Ne yazık ki bu kavramların doğru zaman dilimleri ve doğru kavramlarla birlikte kullanılması bu tür kavramsal çalışmaların yapılması ve bunlarla ilgili polemiklerin yapılması akademik

dünya açısından çok önemlidir. Helen-Grek-Rum kavramlarının inşa edilmesi, Yunan milliyetçiliğinin temellerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu açıdan yaklaşan yazar, bu temelde eserini Yunan kimlik inşasında, ulus mitlerinde, halk kültüründe ve imgesinde Türklere bakışı üzerine kurgulamaktadır. Çalışmanın başarılı bir diğer noktası, Yunanlıların Doğu'ya bakışını uzun bir süreç içerisinde değerlendirmesidir. Bu da çalışmanın sadece son dönem tarihçileri ve sosyal bilimcileri için değil Orta Çağ ve Rönesans ve sonrası tarihçileri için de çok değerli bilgiler içermesine imkan vermektedir. Bu durum, bir sorunun kökeninin değerlendirilmesi açısından ve uzun bir tarihsel arkaplanı vermek açısından başarılı bir yöntemdir.

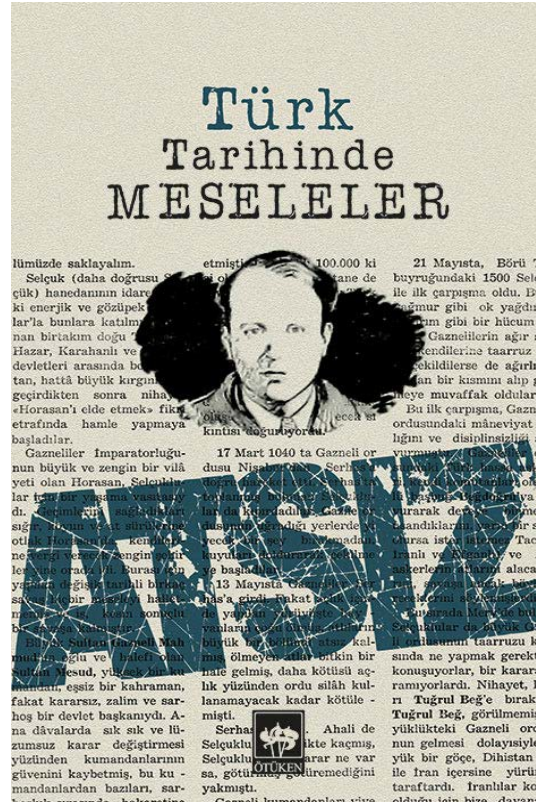
Uluslar başta düşmanları olmak üzere kendileri için tehlikeli olacağını düşündükleri toplumlara veya uluslara karşı ortak ulus belleğini oluşturmak için çeşitli olayları bağlamından ayırarak ve niyetlerine uygun şekilde manipüle ederek yüzyıllar boyunca ön kabul ile bakılan olaylar ve buna bağlı mitler ve efsaneler yaratmışlardır.

Kitabın sonunda iki konu özellikle dikkat çekmektedir. Biri "Gizli Okul Miti Nasıl İnşa Edildi?" başlığı ile 19. Yüzyılın ilk döneminde Osmanlı'da Yunanlıların dillerini öğrenmelerinin ve okullarının yasaklandığı, kiliselerinin kapatıldığı şeklinde bir propaganda üzerinden bir mit inşa edilmeye çalışılmasıdır. Yazar bu mitin üzerine giderek, bu sorunu, "*Osmanlı karşıtı propaganda, Batı'nın kolektif belleğinde doğru-yanlış analizi yapılmadan kolayca kabul edilebilirdi*" diye ifade etmektedir. Bir diğer konu ise "Bir Tarih Tahrifatı: Zalongo Dansı" başlığı ile verilmektedir. Bu olay Preveze sınırları içerisindeki Zalongo köyünün Tepedenli Ali Paşa tarafından kuşatılması hadisesinin manipüle edilerek tarih yazımı yapılan bir konudur. Bu eser kuşatma sırasında Türklerin eline düşmemek için kendilerini şarkı eşliğinde uçurumdan aşağı atanların ölüm dansını anlatmaktadır. Bu da yazara göre "*özgürlük ya da ölüm*" manifestosu üzerinden bir mityaratmıştır.

Bu iki konunun simgesel değeri, mitler, hayaller, yalanlar ve gerçekler üzerinedir. Çalışma aslında Yunan kültürünün geçmişi ve mevcut durumu üzerinden doğu imgesine bakışına yalanlar ve gerçekler açısından bakmaktadır. Bu da tarih biliminin metodolojileri kullanılarak doğru bir kuramsal altyapı ile yapılandırılmıştır.

Sonuç olarak çalışma, özellikle daha önce incelenmemiş birincil kaynakları kullanması, her bölümde o bölümle ilgili bir altyapı oluşturacak bir giriş ve kavram çalışmasında bulunması açısından önemlidir. Kitap konu ile ilgili orijinal görsel öğelere de yer vermekte ve konunun pekişmesine yarar sağlamaktadır. Yazar, son sözünde dikkat çekicibir noktaya değinmekte ve Yunan-Türk ilişkisi ile ilgili, Hindistan-Pakistan, Ukrayna-Rusya, İsrail-Filistin, Çin-Japonya ilişkileri ile paralellik kurmaktadır.

Özellikle tarihçilerin, sosyologların, siyaset ve uluslararası ilişkiler üzerine çalışan tüm akademisyen ve araştırmacıların kütüphanelerinde mutlaka olması gereken bir kitaptır ve kanımca doğu bilimi ve tarih araştırmalarında uzun yıllar atıf yapılacaktır.

Türk Tarihinde Meseleler

Hüseyin Nihal Atsız

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, 189 Sayfa, ISBN:978-975-437-805-4

Merve Nur AKBAY*

Türk Tarihi ve Türk Edebiyatı açısından önemli bir şahsiyet olan Hüseyin Nihal Atsız tarafından kaleme alınan bu eser makalelerinin bütünüdür. Türk edebiyatına girmiş olan Bozkurtların Ölümü ve Bozkurtlar Diriliyor romanları Atsızın en önemli eserleridir. Bu eserler Göktürk dönemini anlatan harikulade eserlerdir. Tarihi onun algısıyla okumak ve hissetmek insanı okumaya daha çok teşvik etmektedir. Türk Tarihinde Meseleler adlı eserinde tarih ve kültürümüze ait bazı konuları Türkçü görüşüyle ele almıştır.

“*Milli çıkarı arkaya atıp da tarafsız davranmaya kalkmak, gerçekte tarafsız olmak değil, karşı tarafların yanında yer almak demektir.*” önünç bölümünde kendisini bu şekilde açıklamıştır. Türkiye'nin 1071 Malazgirt Savaşı ile kurulmuş olması tezinin ne kadar yanlış olduğunu ve milli ülkü bakımından zararlı olduğunu bu kitapta delilleriyle belirttiğini söylemiştir. Türk Tarihine Bakış Açımız Nasıl Olmalıdır? Adlı

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, akbaymervenur@hotmail.com

bölümde yazar Türk tarihine “hanedancılık” zihniyetiyle bakmamızın yanlış olduğunu belirtmektedir. Kitabın savunduğu en önemli tez bu ifadelerle apaçık ortadadır; *“Türk tarihi aralıksız bir bütündür.”* Makaleler okunması kolay akıcı bir üslupla yazılmıştır özellikle saf Türkçeyle yazıldığı anlaşılmaktadır. Akademik bir kitap gibi görülse de herkesin okuyabileceği ve anlayabileceği bir yazı dili kullanılmıştır. 16 Devlet Masalı ve Uydurma Bayraklar adlı makalede tarihte sadece kurulan iki Türk Devletinin olduğunu söylüyor bunlar Türkistan ve Ön Asya da kurulan bugünkü Türkiye’dir. Bizlere devlet olarak kurulmuştur diye ifade edilen devletler aslında birbirlerinin devamıdır diye ifade etmektedir;

“Türkiye Cumhuriyeti gökten zembille inmemiştir. Osmanlı İmparatorluğunun devamıdır. Osmanlı İmparatorluğu, İlhanlı devletinin uç beğliğinden doğmuştur; demekki onun devamıdır. İlhanlı Devleti, Anadolu’daki Selçuklu Devletinin devamıdır. Anadolu’daki Selçuklu Devleti ile Batı Türkistan ve İran’daki Harzemşah’lar Devleti, Büyük Selçuklu Devletinin devamıdır. Büyük Selçuklu Devleti, Karahanlılar’ın, Karahanlılar Uygurların, Uygurlar Gök Türkler’in, Gök Türkler Aparlar’ın, Aparlar Siyenpiller’in, Siyenpiller Kunların devamıdır. Bu devamlar kesintisizi, aralıksız bir tarihin kadrosudur. Yani biz biri yıkılıp biri kurulan ayrı ayrı devletlerin değil, bir bütün halinde sürüp gelen bir devletin milletiyiz.”

Osmanlıyı seven diğerlerini, diğerlerini seven Osmanlıyı sevmemektedir. Kitaptaki bu alıntı bu tezi çürütmektedir. Aslında hepsi Türk kanından gelen hanedanlardır.

Atsız Osmanlıya derin bir saygı besliyor, özellikle Sultan II. Abdülhamid’e *“Toplumun en büyük haksızlığına uğramış tarihi şahsiyetlerden bir”* diye bahsediyor. II. Abdülhamid’e Gök Sultan demeyi tercih etmiştir ve o 33 yıl zekâ ve hamiyetle imparatorluğu ayakta tuttu diyor ve ağır eleştirilere maruz kaldığını belirtiyor. Gök Sultan’a yapılan bu eleştiriler her Türk gibi Atsız’ı da rahatsız etmiştir. Daima II. Abdülhamid’e yapılan eleştiriler katil, kızıl sultan, korkak tarzındadır bu propaganda sonucu böyle tanınmış talihsiz bir insandır. *“Körpe beyinlere Sultan Hamid düşmanlığı aşıliyordu...”* aynı telkinlerle büyütülen nesillerin yaşları büyüdükçe bu propagandayı kitaplara da yansıtılacağını eleştirmiştir. Sultan Hamid için kızıl değil Gök Sultandır ifadesini başlıkta ve makalesinde yer vermiştir. Herkeste olan ufak tefek kusurları şişirip erdemlerini inkâr etmekle Türk Tarihi yazılamaz diyerek belirtmiştir. Devlet büyükleri her zaman saygıyla anılması gerekir ve hainlikle suçlanamaz.

Osmanlı Padişahları adlı makalesinde Osmanlı padişahlarından sübjektif bir ifadeyle bahsetmiştir. Edebiyat, tarih, coğrafya dersleri okutmakta ki gayenin gençlere millet ve yurt sevgisini aşılama olduğunu belirtmiştir. Bu derslerin anlatımı da yalan söylemeden gerçekleri anlatmakla yapılmalıdır görüşüne sahiptir. Osmanlı sultanları hakkındaki yersiz iddiaların okul kitaplarına kadar girmesi bir tehlikedir. Bu konuda Atsız Ali Canip Yöntem’in liselerin dokuzuncu sınıflarında okutulan Edebiyat adlı kitaptan bir kayıt örneği göstermiştir. Ali Canip Yöntem’in Abdülmecid’e yaptığı bu tutumu sert bir dille eleştirmiştir ve lise kitaplarında bir liderin yerilmesinin yanlış olduğunu yinelemiştir. Türk Destanı adlı makalede milli tarihimizi bir sisteme bağlamak için uzun bir hazırlanma gerektiği gibi, milli destanımızı kesin bir ekle sokmak, şüpheli taraflarını aydınlatmak gerektiğini belirtmiştir. Bizi ait olanları alalım olmayanları atalım

demistir bu çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Türk destanı üzerine ilk alışan Ziya Gökalp'tir. Atsız, Gökalp'i iyi bir şair olmakla beraber, Türk destanının bazı parçalarını sade ve zl bir dille yazıya çekmiş bunda ilmi değil yalnızca milli terbiyevi bir gaye gütmüştür şeklinde bahsetmiştir. Gökalp'in bazı manzumelerine de yermiştir ve beni okurken en çok etkileyen ve ders verici manzumesi:

“Kırım, Kazan heder oldu!

Tuna, Kafkas beter oldu!

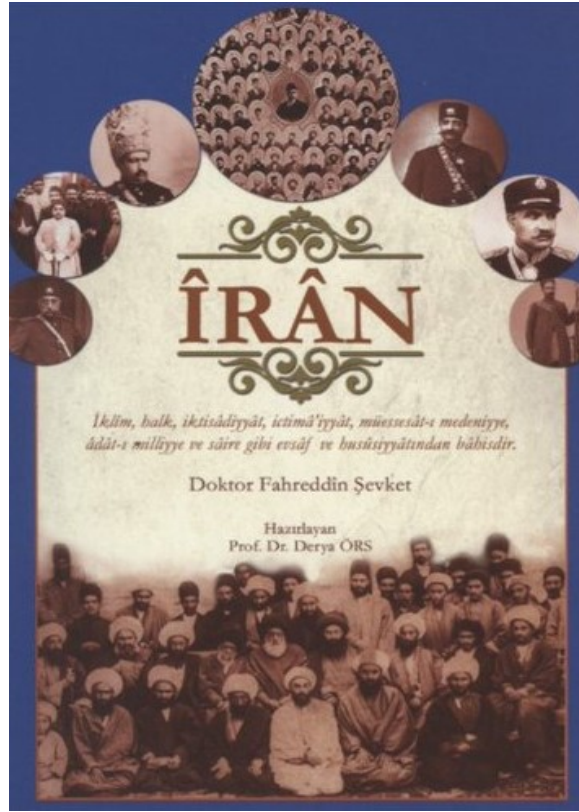
Türkistan'da neler oldu,

İşitmedi kulağınız.”

Ziya Gökalp'i Atsız, çeşitli milli ve toplum görevlerinin ele alınmadığı veya iyi görülmediği bir devirde yetişmiş milliyetçi bir aydın olarak tanımlamıştır. Gökalp ihmal edilenlerin hepsini birden yapmaya kalkmıştır bu yüzden bir kısmı eksik veya yarım kalmıştır. Türk destanını yazmak hususundaki teşebbüsü de böyledir. Bununla beraber bu sahada ilk olması onun büyük şereflerinden birisidir diye de belirtmiştir.

Asıl vurgu yapmak istediği Türk Tarihine bir bynle bakılmayışı ve dönemin Milli Eğitim'ince bilerek yahut bilmeyerek bazı tarihi olayların çarpıtılmış, yanlış yazılmış hallerini düzeltmeden ders kitaplarında okutulması gibi hatalar üzerine bunlara cevap olarak yazılmıştır makaleler. Türk Tarihi Meselelerinin yalnızca bunlardan ibaret olmadığını ama maksat bu meselelerden bir kaçını göstererek aydınların ve bilhassa tarihçilerin dikkatini özellikle bu konulara çekmek sorunlu noktalarda fikir birliğine varmak için gerekli toplantı ve tartışmaların yol açılmasını sağlamanın olduğunu belirtmiştir. Kitabı okuduğumda Bilge Kağan'ın şu sözü aklımda kaldı *“Türk Milleti! Düşün!”*

Türk bilginlerinden alıntılar yaparak yazılan bu makaleler büyük tezler sunarak Tarihimize başka bir yön veriyor.

İran

Fahreddin Şevket, Haz. Derya Örs

Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017, 145 Sayfa, ISBN: 978 – 975 - 16- 3335 – 4

Ahmet ŞAHİN*

İran coğrafyası ilk çağlardan itibaren birçok milliyete ve medeniyete ev sahipliği yapmış kâdim bir coğrafya olma hüviyeti taşımaktadır. Jeopolitik önemi hâsabiyle Türkistan ile Ortadoğu ve Avrupa arasında bir köprü görevini görmektedir. Yalnız Türk tarih tetkiki açısından değil, umumî tarih araştırmalarındaki iktisâdî, idarî, askerî ve kültürel sahalardaki tetkik ve tahliller konusunda da İran sahası çok büyük önem arz etmektedir. Kitabın müellifi Dr. Fahreddin Şevket, kitabının Mukaddimesi'nde, Türkler için İran'ın çok önemli olduğunu, İranlılar ile Türkler'in çok eskilere dayanan münasebetlerinin bulunduğunu, İran'da bulunduğu zaman diliminde gözlemlerini en ince ayrıntısına kadar aktarmıştır: *“Henüz birçok noksânları bulunan bu küçük kitâbın yegâne meziyet ve liyâkati, doğruluğunda ve bî- taraflığındadır ve bu vâdide ba'demâ yazılacak daha geniş, dâkik ve mükemmel neşriyyâta inşâallah bir çığır açmasındadır”* şeklinde aktaran Dr. Fahreddin Şevket, bu

* Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, ahmetshinn93@gmail.com

çalışmasında İran coğrafyasının 1900-1925 yılları arasındaki sosyal ve siyasî yapısından ziyâde genel itibariyle İran'ın dili, tarihi, kültürü, medeniyeti ve ekonomisi gibi birçok konuda gözlem ve tahlillerini bu kitabında toplamıştır.

Dr. Fahreddîn Şevket'in 1900-1925 yılları arasında gözlem ve değerlendirmelerini aktaran, İran adlı eseri Türk tarih araştırmaları açısından çok mühim yere sahiptir. Kitap, ilk önce 1339 Sarıkamış Varlık Gazetesi'nde tefrika edilmiş, daha sonra 1341'te genişletilmiş şekliyle müstakil bir kitap olarak basılmıştır. Kitap, İran'ın dilini, tarihini, kültürünü, medeniyetini, siyasetini ve sosyal yapısını ile ekonomisi gibi birçok farklı alanda tahlillerini, isabetli görüşlerini ve geleceğe yönelik tespitlerini son derece titiz bir şekilde okuyucuya sunmayı başarmıştır.

Eserin müellifi Dr. Fahreddîn Şevket'in nereli olduğu konusunda ihtilaflar mevcuttur. Eserin hazırlanma sürecinin Sarıkamış Varlık Gazetesi'nde tefrika ettiği dikkate alındığı takdirde onun Doğu Anadolu Bölgesi vilayetlerinden olduğu hatta Karşlı, Erzurumlu veya Ardahanlı olabileceği düşünülmektedir. Tıp doktoru olan yazarın, bu kadar detaylı bilgi edinip, gözlem yapacak kadar uzun yıllar boyunca İran'da neden bulunduğu ya da hangi amaç ve görevle İran'da kaldığı konusunda kesin bir bilgi yoktur.

Tıp doktoru bir şahsiyetin uzun yıllar boyunca İran'da bulunması ve 14 ana bölümden oluşan bir kitap yazması son derece mühimdir. 14 bölüm olması nedeniyle bu ana bölümleri de küçük alt başlıklara ayırmıştır. Bu sayede eser daha kolay okunup, tektik edilmektedir. İran'ın coğrafyası, iklimi, nüfusu, halkları, tabii ürünleri, sanayisi, şehirleri, yönetim şekli, dinî özellikleri, Rus ve İngiliz imtiyazları ve siyaseti gibi birçok konuyu etraflıca ele almıştır. İran medeniyetinin temelleri ve İran'da yaşayan Türklerle Farslar'ın siyasî ve sosyal bakımından mukayeseleri bulunmaktadır. O tarihlerde İran coğrafyasının hemen her alanında Türk-Fars rekabetini açıkça görmekteyiz. Bu rekabeti yerinde değerlendirme imkânı bulan, Dr. Fahreddîn Şevket'in bu eseri diğer eserlerden ayrılmaktadır. İran'da yaşayan Türk soylu halkların nüfusu, sosyal, siyasî, dinî, iktisadî, kültürel ve medeni durumları hakkında tahlil ve tetkikler gerçekleştiren Dr. Şevket'in yine o dönemin zihniyeti ve yaşantısı ile alakalı tespitleri de son derece değerlidir. Mükemmel bir gözlemci olarak tanımlayabileceğimiz kitabın müellifi Dr. Fahreddîn Şevket, İran'ın o dönemlerde içinde bulunduğu kültürel, ekonomik ve siyasî durumları en ince ayrıntısına kadar dikkatle takip etmiş olduğunu görmekteyiz. Dönemin emperyalist ülkelerinden Rus ve İngiliz'lerin İran coğrafyası üzerindeki siyasî, ekonomik ve içtimaî faaliyetlerini aktarmıştır. Bu tahlil ve tespitler doğrultusunda İran ve dünya siyaseti konusunda birtakım değerlendirmelerde bulunduğu görmekteyiz.

Eserin Nüfûs ve Aşâir adlı bölümün de Kaçar Türk menşei olan Türk Kaçar ili Tahran'dan başka eyaletlere de temsilci tâyin etmektedirler. Ancak onlar Farslaşmışlardır ifadeleri yer almaktadır. Bununla birlikte onların asıl yerleri olan Esterâbad kalan bakiyesi de diğer yerleşim birimlerine dağıldıkları şeklinde pasajlar içermektedir. Dr. Şevket'in 1920'li yıllarda Kaçar Türk Hanedanlığı'nın faaliyetleri ve zihniyetlerini yakından incelediğine de bu bölümde rastlamaktayız.

Eserin İran Medeniyeti bölümünün Seciyye ve Zihniyet isimli alt başlığında İrânlıların sosyal yaşamı, düşünce dünyası, kültürel özellikleri ve zihniyeti hakkında değerlendirilmelerde bulunulmuştur. İrânlıların alışverişte çok dakik ve muktesid olduğunu ve İrânlıların her şeyin en ucuzunu aradığından bahsedilmektedir. Bununla birlikte başkentte bulunan çarşılarda sütlaç ve muhallebinin terazi vasıtasıyla satıldığı vurgulanır.

Kitap, İran'a seyahat edeceklerin bilmesi gerekenlerini de aktarmasının yanında sosyal bilimler açısından büyük bir önem taşır. Tarih bilimi açısından 1900-1925 yılları arasında İran coğrafyasının zihniyeti hakkında önemli bilgiler edinmekteyiz. Dr. Fahreddîn Şevket, bu kitabı gördüğü bir boşluk ve eksiklik üzerine yazdığını belirtmesine binaen İran ülkesi üzerinde araştırmaların artması gerektiğine dikkat çekmiştir. İran'a olan bakış açımızın Batılı bir ülkeye olan bakış açısı ile aynı olmamasını savunmuştur.

Yazarın, İran medeniyetine dair değerlendirmesinden anladığımız kadarıyla İran medeniyetinin köklü ve kâdim bir medeniyet olduğunu görmekteyiz. Bu medeniyetin içerisinde farklı milliyetlerin özellikle de Türkler'in büyük bir role sahip olduğunu aktarmaktadır. O tarihlerde bile nüfus, kültürel ve siyaset bakımından Türkler'in nüfuzlu bir millet olduğunu aktarmaktadır. Analitik yaklaşımları, dikkatli bir gözlemci olması hasebiyle Dr. Fahreddîn Şevket, birçok yönden İran'ı tanımamıza ve o tarihlerde gerçekleşen birçok olayla ilgili farklı pencerelerden bakmamıza yardımcı olmaktadır.

Osmanlı zamanında da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından ardından da İran coğrafyasındaki güncel siyasi gelişmeler her zaman yakından takip edilmiştir.1912 yılında 6 makale halinde Türk Yurdu'nda neşredilen Mehmet Emin Resulzade'nin İran Türkleri çalışması başlıca bir örnek olmuştur. 1923 yılında Sarıkamış Varlık Gazetesi'nde tefrika edilmiş, daha sonra 1925'te basılan Dr. Fahreddîn Şevket'in İrân adlı çalışması ile devam etmiştir. 1942 yılında müellifi San'an Azer'in olduğu İran Türkleri adlı çalışmasını da örnek göstermek mümkündür. Başlıca bu çalışmalar ile İran ile ilgili Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti zamanında yapılan bütün çalışmalar o coğrafyanın her anlamda bizim için ne kadar önem teşkil ettiğini gösteren bir nişân olma hüviyeti taşımaktadır.

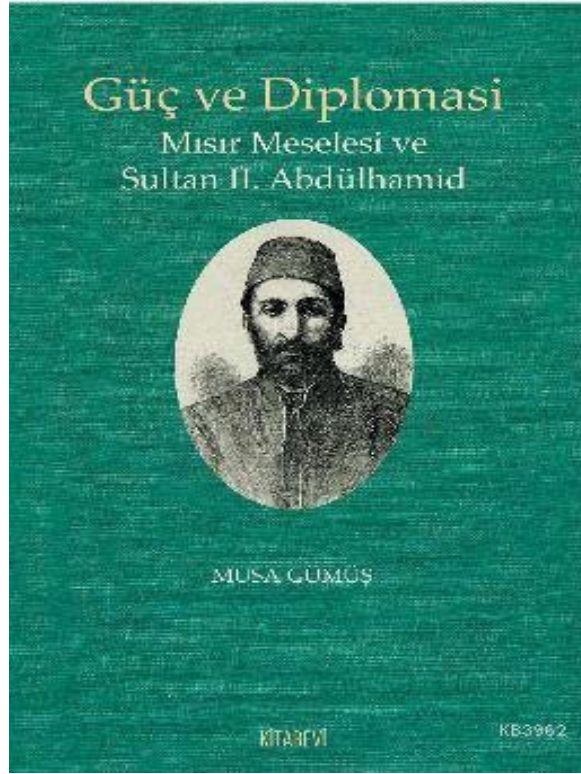
Dr. Fahreddîn Şevket'in eserinin yakın dönem İran tarihi ile alakalı diğer kitaplardan ayıran bazı yönleri mevcuttur. Hiç şüphesiz Dr. Fahreddîn Şevket, bu coğrafyayı karış karış gezmiş ve gözlemlerini, değerlendirmeler dâhilinde aktarmıştır. Bununla birlikte yayına hazırlayan Prof. Dr. Derya Örs, kitabın “*Sunuş*” bölümünde Osmanlı'nın son zamanlarıyla alfabe değişikliğinin gerçekleştiği Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar, İran hakkında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış, bazı sefaretnameler, seyahat notları, Batı dillerinden yapılmış tercümeleler dışında pek az müstakil çalışma bulunması nedeniyle bu konuda tespit edilen eserleri bu bölümde okuyucuya künyeleri ile birlikte aktarmıştır.

Osmanlı zamanında da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından ardından da İran coğrafyasındaki güncel siyasi gelişmeler her zaman yakından takip edilmiştir.1912 yılında 6 makale halinde Türk Yurdu'nda neşredilen Mehmet Emin Resulzade'nin İran Türkleri çalışması başlıca bir örnek olmuştur. 1923 yılında Sarıkamış Varlık Gazetesi'nde tefrika edilmiş, daha sonra 1925'te basılan Dr. Fahreddîn Şevket'in *Îrân* adlı çalışması ile devam etmiştir. 1942 yılında müellifi San'an Azer'in olduğu İran Türkleri adlı çalışmasını da örnek göstermek mümkündür. Başlıca bu çalışmalar ile İran ile ilgili Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti zamanında yapılan bütün çalışmalar o coğrafyanın her anlamda bizim için ne kadar önem teşkil ettiğini gösteren bir nişân olma hüviyeti taşımaktadır.

Dr. Fahreddîn Şevket'in eserinin yakın dönem İran tarihi ile alakalı diğer kitaplardan ayıran bazı yönleri mevcuttur. Hiç şüphesiz Dr. Fahreddîn Şevket, bu coğrafyayı karış karış gezmiş ve gözlemlerini, değerlendirmeler dâhilinde aktarmıştır. Bununla birlikte yayına hazırlayan Prof. Dr. Derya Örs, kitabın “*Sunuş*” bölümünde Osmanlı'nın son zamanlarıyla alfabe değişikliğinin gerçekleştiği Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar, İran hakkında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış, bazı sefaretnameler, seyahat notları, Batı dillerinden yapılmış tercümeleler dışında pek az müstakil çalışma bulunması nedeniyle bu konuda tespit edilen eserleri bu bölümde okuyucuya künyeleri ile birlikte aktarmıştır. Ayrıca kitapta bir de indeks bulunmaktadır. 1925'te müstakil bir şekilde basılmasından dolayı bu dönemin ve zihniyetin dil özellikleri ile yazılmıştır. Eser kaleme alındığı döneme ait birçok sözcükler, ifadeler ve terimler bulunmaktadır.

Bu medeniyetin içerisinde farklı milliyetlerin özellikle de Türkler'in büyük bir role sahip olduğunu aktarmaktadır. O tarihlerde bile nüfus, kültürel ve siyaset bakımından Türkler'in nüfuzlu bir millet olduğunu aktarmaktadır. Analitik yaklaşımları, dikkatli bir gözlemci olması hasebiyle Dr. Fahreddîn Şevket, birçok yönden İran'ı tanımamıza ve o tarihlerde gerçekleşen birçok olayla ilgili farklı pencerelerden bakmamıza yardımcı olmaktadır.

Ayrıca kitapta bir de indeks bulunmaktadır. 1925'te müstakil bir şekilde basılmasından dolayı bu dönemin ve zihniyetin dil özellikleri ile yazılmıştır. Eser kaleme alındığı döneme ait birçok sözcükler, ifadeler ve terimler bulunmaktadır.

Güç ve Diplomasi: Mısır Meselesi ve Sultan II. Abdülhamid

Musa Gümüş

İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2018, 426 Sayfa, ISBN: 978-605-9506-46-5

Rabia KÖSE

Musa Gümüş'ün kaleminden çıkan "*Güç ve Diplomasi- Mısır Meselesi ve Sultan II. Abdülhamid*", adlı kitap, 19. Asır boyunca diplomatik arenada güncel bir konu ve Şark Meselesinin en önemli ayaklarından biri olan Mısır Meselesini konu alan bir eserdir. Bizde bu eseri yazımızda irdeleyeceğiz. Eser hakkında vereceğimiz bilgilerimize geçmeden önce yazarımız Musa Gümüş'ten kısacabahsedelim.

Musa Gümüş; 1979 yılında Ordu Akkuş'ta doğdu. İlkokul, ortaokul ve liseyi Ankara'da bitirdi. 2004 yılında Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü bitiren Gümüş, 2007 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ alanında 3 yıl yüksek lisans gördü. 2013 yılında Selçuk Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalında Doktora programına girdi. 2009 yılında Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesine Araştırma görevlisi olarak atanan Gümüş, 2014 yılında da Muş Alparslan Üniversitesine Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. 2016 yılında

aynı unvanla Adnan Menderes Üniversitesi'ne atanan Gümüş, halen bu unvanla görevine devam etmektedir.

“*Güç ve Diplomasi- Mısır Meselesi ve Sultan II. Abdülhamid*”, adlı eser;

İngiliz İşgali Dönemi’nde Osmanlı Devleti’nin Mısır Politikası, ‘s.33- 75’

Mısır Meselesini Etkileyen Meseleler, ‘s.97-161’

Sultan II. Abdülhamid ve Mısır Meselesi, ‘s.171-227’

Mısır’da İşgal Dönemi ve Osmanlı Devleti’nin Değişen Hâkimiyet Anlayışı, ‘s.235-284’

Mısır Meselesi ve Uluslararası Diplomasi, Şeklinde beş ana olarak kurgulanmış ve bu beş ana bölüm kendi alt başlıklarıyla ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Sonuç, kaynakça, ekler ve dizin ise eserin en son kısmında yer almaktadır.

Yazar, “19. Asrın önemli bir kesitinde Osmanlı Devleti’ni uğraştıran ve devletin uluslar arası etkinliğinin sorgulanması konusunda önemli ipuçları veren Mısır Meselesinin Sultan II. Abdülhamid dönemindeki sürecini irdelemiş, Sultan II. Abdülhamid’in Mısır politikasını, Osmanlı topraklarında büyük devletlerin çıkar mücadeleleri ve Osmanlı Devleti’nin karşı politikaları ve diplomasi, Devletin Mısır politikalarını etkileyen siyasi şartları ve buna bağlı olarak Osmanlı Devleti’nin Mısır politikalarında meydana gelen paradigma değişimleri” bu eserin içeriğini oluşturmaktadır.

İngiliz İşgali Dönemi’nde Osmanlı Devleti’nin Mısır Politikası, adlı birinci bölümde, İngiltere’nin 1756 yılından itibaren Hindistan’ı sömürgeleri arasına katmasının Akdeniz’de dengeleri oldukça değiştirdiğini, bunda Fransa’nın başta olmak üzere diğer devletlerin Akdeniz politikalarını etkilediğinden, Napolyon’un Mısır’ı işgal etmesinin Mısır’ın önemini arttırdığından ve Fransa’nın Mısır’ı ele geçirip stratejik bir hamle yapmış olacağından bahsedilmiştir. İngiltere’nin, Fransa’nın bu düşüncelerinden haberdar olduğundan bahsedilmiş ve iki devletin donanmalarının 1798’da İskenderiye Ebukır Koyu’nda yaptığı mücadelede Fransız donanmasının ağır bir yenilgiye uğraması Fransa’nın Mısır’daki konumunu önemli ölçüde sarsmış olduğu, Bonapart’ın Mısır’ı işgal ederek Mısır’ı uluslararası bir mesele haline gelmesine sebebiyet verdiğini ve diğer devletlerin Mısır üzerindeki çıkar çatışmalarını arttırdığı vurgulanmıştır. Mısır üzerinde hâkimiyet mücadelesinin artmasının nedeni, İskenderiye’nin Kahire’den sonra en önemli şehirlerinden biri ve önemli bir limana sahip olması ticaret hayatını canlandırdığı ve İskenderiye’nin hızla gelişmesine yol açtığı, bu durumda diğer milletlere mensup yabancıların bu limanda ticaret yapmaları Mısır’daki yabancı nüfusunu arttırdığı ve Mısır’ı çok uluslu bir yapı haline getirdiği, çıkan bu karışıklıkların azınlıkların sebep olduğu şeklinde açıklanmıştır. Olayların kısa sürede Ömer Lütfi Paşa tarafından bastırılmış olsa da İngiliz konsolosunun, İngiliz gemisiyle Mısır’ı terk etmesinin Mısır’ın işgalinin önceden planlandığını göstermekte olduğu vurgulanmıştır. Bütün bu durumların İngiliz işgaline zemin hazırladığından, Osmanlı Devleti’nin işgal karşısındaki tutumu ve Sultan II. Abdülhamid’in Mısır Meselesi üzerindeki Politikalarından bahsedilmiştir.

Mısır Meselesini Etkileyen Meseleler, ikinci bölüm de ise, Süveyş kanalının açılmasının Hıdiv İsmail Paşa döneminin en önemli olaylarından biri olduğu bahsedilerek, kanalın açılmasının Mısır'ın modernleşmesini sağlayan ve stratejik konumunu güçlendiren bir proje olmasından bahsedilmiştir. Mısır'ın cazibesini arttıran bu kanalın büyük devletlerin birbiri ile mücadele etmesine sebebiyet vermesi, Osmanlı Devleti'nin zayıf durumda olması, kanalın egemenliğini güç bir duruma sokmuş olmasından, bu durumun Osmanlı Devleti'nin bağımlı bir politika izlenmesine yol açtığı vurgulanmıştır. İngiltere'nin ise bu kanalın açılmasının Hindistan ile arasındaki mesafeyi kısaltması amacıyla önemli görmesi, yapımında katkısı olmasa da kanalın hisselerini Hıdiv'den satın alarak, kanal üzerindeki hâkimiyetini arttırması, Mısır'ın Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasının başlangıcını teşkil ettiğinden bahsedilmiştir. Süveyş Kanalı'nın açılmasının İngiltere'nin Mısır üzerindeki işgaline meşruiyet hazırlamasının, Osmanlı Devleti'ni diplomatik anlamda çaresiz bıraktığından bahsedilmiştir.

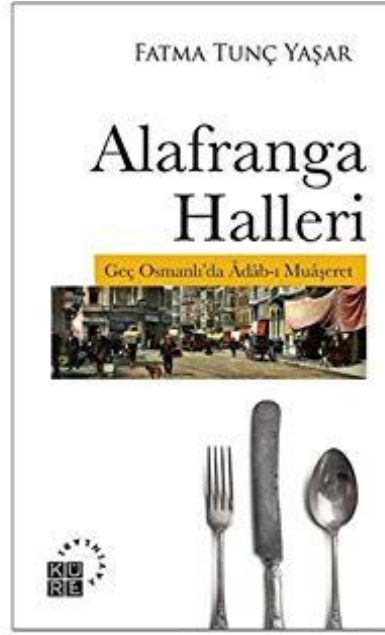
İngiltere'nin Mısır'ı işgaline meşruiyet hazırlayan bir diğer olayın ise Mehdi isyanıdır. İlk başlarda dini nitelikli bir isyan olarak algılanmış olan bu isyanın Sudan'da gittikçe güç kazanması ve İngilizlerin Mısır'dan tahliyesini sekteye uğratacak kadar önemli bir hale geldiği vurgulanmış ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumlar nedeniyle bu olaylar üzerinde stratejik bir üstünlük kurulamamasından bahsedilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid ve Mısır Meselesi, adlı üçüncü bölümde, Sultan II. Abdülhamid'in Mısır'ı Osmanlı hükümdarı olarak devletin en önemli topraklarından, İslam halifesi olarak da İslam'ın en kutsi beldelerinden biri olarak görmesi ve bu iki önemli durumun ise Sultan'ın Mısır'a dair politikalarının yönünü, amacını ve hedeflerini belirlemede rol oynadığından bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal, ekonomik ve idari alanda ciddi sorunlarla uğraştığı en uzun yüzyılını yaşadığını vurgulanmış ve Mısır politikasının belirlenmesinde bu şartların etkili olduğu belirtilmiştir. Sultan Abdülhamid'in Mısır meselesine yaklaşımını değerlendiren yazar, psikolojik bir analiz ortaya koymuş ve Sultan Abdülhamid'in bu meselede yalnızlıklar, korkular, endişeler, umutlar, beklentiler ve çaresizlikler yaşadığını dile getirmiştir. Sultan Abdülhamid'in Mısır meselesinde denge politikası izlemeyi tercih ettiğini söyleyen yazar, buna bağlı olarak da kendine has bir politika geliştirdiğinden bahsetmiştir. Her yönüyle bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ın kaybedilmesi II. Abdülhamid tarafından kabul edilemez bir durum olduğu ve bu durumun onda mevcudu koruma refleksi oluşturduğu belirtilmiş ve Sultan'ın Mısır'da devletin otorite ve hukukunu zedeleyecek bir durumdan kaçınmak için uğraşlar verdiği vurgulanmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in Mısır meselesinde elini bağlayan bir diğer meselenin ise Mısır Hıdivlerinin İngiliz varlığına olan teslimiyetleriydi. Yazar bu durumun Sultan II. Abdülhamid'in İngilizleri Mısır'dan çıkarmak için Hıdivler ile birlikte hareket edememesinin nedeni olarak görmüş ve bu nedenle Sultan II. Abdülhamid'in diplomatik anlamda çaresizlikler yaşamasına sebep olduğu belirtilmiştir.

Mısır'da İşgal Dönemi ve Osmanlı Devleti'nin Değişen Hâkimiyet Anlayışı, (s.235-284) adlı dördüncü bölümde, Mısır'ın İngiltere tarafından işgal edilmesinin ardından Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki varlık sebebinin siyasi, hukuki ve idari olarak daha görülebilir bir hale getirmek için yeni bir düzenleme yapılmaya çalışıldığından bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Mısır'ın işgalinin hukuksuzluğunu, hukukî, siyasi, idarî ve diplomatik delileriyle ortaya konulmasından bahsedilerek, yine işgalin hukuksuzluğunu uluslararası kamuoyuna anlatılabilmesinin önemi vurgulanmıştır. Osmanlı devlet adamlarının Mısır'a dair diplomasi mücadelesini etkin bir şekilde sürdürmek ve Mısır'daki İngiliz işgalini sonlandırabilmek için Mısır'daki varlığını güçlü delillere desteklemeye ve bu konuda hukukî, siyasi, idarî değerler dizisi oluşturmaya çalıştıklarını anlatılmış ve bu durumun Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki hâkimiyet anlayışını önemli ölçüde değişime uğrattığı vurgulanmıştır.

Mısır Meselesi ve Uluslararası Diplomasi, adlı beşinci ve son bölümde, Mısır meselesinin uluslararası arenadan bağımsız düşünmenin imkânsız olduğu, zira Mısır'ın mesele haline gelmesinin büyük güçlerin bölge üzerindeki çıkar mücadelelerinin sonucu ile yakından alakalı olduğu anlatılmış ve bu çıkar mücadelelerinin, Mısır'ın Osmanlı toprağı olmasını sorun hale getirdiğinden bahsedilmiştir. Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra ortaya çıkan yeni dengeler bölgeyi uluslararası mücadelenin en önemli unsurlarından biri yapmış olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti'ni başta İngiltere olmak üzere Fransa, İtalya, Almanya ve Rusya'nın içinde olduğu devletler ile Mısır Meselesi nedeniyle aktif bir diplomasinin içine girmesinden bahsedilmiştir.

Yazar, *“Osmanlı Devleti'nin çözülme dönemine denk gelen Mısır Meselesini, devleti bir asırdan daha fazla uğraştıran; siyasi, sosyal ve ekonomik zararlara uğratan çok yönlü sorunlar yumağı olarak ifade etmiş, birçok yönü olması sebebiyle Osmanlı Devleti'ni hem dâhil de hem de hariçte oldukça uğraştırdığını ve 19. yüzyıla asra dair dış politika ilkelerinin ve paradigmalarının yeniden şekillenmiş olduğunu”* ele alarak işlemiştir. Kitabında görsel materyal olarak bölgenin haritalarına ve döneme etki eden devlet adamlarının resimlerine yer vermiştir.

Alafranga Halleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret

Fatma Tunç Yaşar

İstanbul, Küre Yayınları, 2016, 271 Sayfa ISBN: 978-6059125437

Abdurrahman ÜZÜLMEZ

XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl Batı-dışı toplumların tarih araştırmalarında sıklıkla iki teoriye başvurulmaktadır. Bunlardan biri modernleşme ile batılılaşmayı özdeşleştiren “*Modernleşme*”, diğeri ise “*Bağımlılık*” teorileridir. İki teorinin de hem süreklilik evrim, hem de kopuş devrime öncelik veren versiyonları vardır. İki teorinin önemli bir ortak noktası vardır. İkisi de Batı-dışı toplumların kendi iç dinamikleriyle kendi kendilerini yenileyemeyeceği varsayımına dayanır. Yani bu toplumları değiştirmeye zorlayan bizzat Batı'nın kendisi veya onun yarattığı koşullardır. Buna karşı tepki de oluşabilir. Ancak bu uzun vadeli tarihin belirlenmesinde etkili olamayacaktır. Ya da önemsenmemelidir. Böyle bir kurguyu esas alan tarih yazımının Batı-dışı toplumları edilgen bir konumda tasavvur ettiği de açıktır. Keza gene böyle bir tarih yazımı tek bir çeşit yenilenme/modernleşme tarzının olduğunu kabul eden bir varsayımla hareket etmektedir. Onun da ne olduğu zaten bellidir. Batı'da icat edilen şekliyle “modernleşme”. Yani modernleşme olgusu batılılaşmaya indirgenmektedir. Hem zaten inşa edilmiş ve sonuçları elle tutulur ve gözle görülür hâliyle ortada duran batılılaşma varken, başka bir modernleşme modeli aramak, daha doğrusu inşa etmeye çalışmak akla ziyan değil midir?

Fatma Tunç Yaşar'ın *Alafranga Halleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muaşeret* adlı çalışmasını okurken bunlar geldi aklıma. Zira bu çalışma en azından Osmanlı çalışmalarında bu teorilerin yetersizliklerini apaçık ortaya koyuyor. Zaten modernleşme gibi teoriler -başta Afrika'da olmak üzere XX. yüzyılda sömürge imparatorluklarının yıkılmasıyla ortaya çıkan yeni devletler/toplumların tarihlerini açıklamak için tasarlanmıştır. Dolayısı ile ne Osmanlı ne de Çin, Japonya, İran gibi köklü bir geçmişi olan, keza sözü edilen toplumlar gibi hiçbir şekilde sömürgeleştirilemeyen devlet toplumların tarihini açıklamak için yetersizdir.

Norbert Elias "*The Civilizing Process*" adlı eserinde toplumsal bir gelişme olarak medeniyetin muayyen bir süreci takip ettiğini ileri sürmekte ve XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar görgü kurallarının nasıl değiştiğini incelemektedir. Buna göre Avrupa'da görgü ve davranış kalıplarından söz açan kitaplarda saraya ait zarafetten, takriben XVI. yüzyıldan itibaren daha geniş şehirli orta sınıfa mal olan nezakete geçiş söz konusudur. XIX. yüzyılda ise görgü ve nezaket pratikleri yaygınlaşmış ve farklı toplumsal katmanlarda kabul görmüştür. Keza görgü ve davranış kalıplarında saraya ait zarafetten, bu pratiklerin şehirli orta sınıf zümrelere yaygınlaşmasına tekabül eden nezakete geçiş ve XIX. yüzyılın sonlarından itibaren daha geniş kitlelere mal olma sürecine tekabül eden bir şablon, Osmanlı ve Türkiye tarihinde de bulunabilir.

Tunç Yaşar'ın kitabı âdâb-ı muaşeret konusunun XIX. yüzyılda, Osmanlı ricâl ve münevverinin de da bu gelişmelerin dışında kalamadığını anlatmaktadır. Konuya ilişkin literatürü inceleyen Tunç Yaşar, Fransızcadan çevrilen eserlerin dahi tam bir çeviri olmadığını, yazarların ve tabii ki uygulayıcı konumundaki insanların dozu kişiden kişiye değişmekle birlikte, gerektiğinde geleneksel ve dinî kaynaklara dayanarak tabir caizse- düzeltmeler yaptıklarını, Batı'dan alınan herhangi bir tarz veya aracın çoğu kez aynen değil, muayyen bir adaptasyon sürecine tabi tutulduğunu göstermektedir. '*Mesela iki kapak arasında albümlerde yer alması gereken aile fotoğraflarının duvara asılması, Avrupa'da konsolun üstüne konan aynanın komidin'in üstüne konmasının tercih edilmesi, redingota alternatif olarak istanbulin'in üretilmesi vb.*' Bazı hallerde batı tarzının toptan reddedilmesi (Avrupa'da kralların huzurunda dahi önü açık durulabilirken, Osmanlı yazarları bunun aksine Osmanlı adetleri gereği büyüklerin huzurunda önün iliklenmesi gerektiğinde ısrar etmeleri gibi.) Bu durum, -aynı zamanda- Osmanlı münevverinin aşağılık kompleksi ile hareket etmediğini, bazı durumlarda reformu bir ihtiyaç olarak görse de kendine kendi değerlerine inandığını güvendiğini de ima etmektedir.

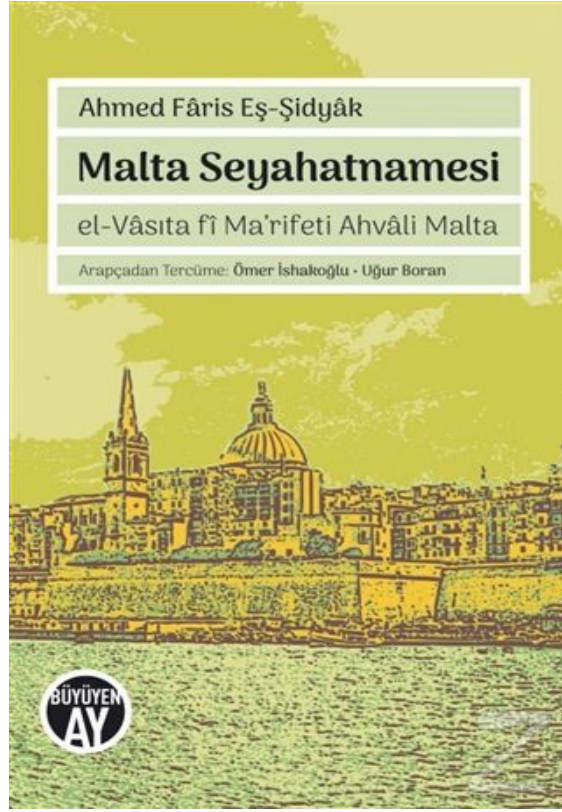
Bununla beraber söz konusu eserlerin en önemli özelliklerinden biri kadınlara değil erkeklere yönelik olmasıdır. Bu da Osmanlı asker, diplomat gibi bürokrasiye mensup şahıslar ve sair 'seçkin'lerin Avrupa'daki görevleri ve Batılılarla temasları sebebiyle mahcup duruma düşmelerini engellemeye

yöneliktir. Gene bu eserler bundan dolayı yukarıda da temas edildiği gibi her halükârda uygulanması gereken kurallar olarak sunmamaktadır. Kadınları ilgilendiren kısımlar da gene aynı amaca yöneliktir. Osmanlı-Müslüman kadınlarının söz konusu muâşeret kuralları dâhilinde hareket etmeleri hayâl dahi edilmemektedir.

Bu durum Osmanlı modernleşmesinin evrimci bir hareket tarzını benimsediğini de ima eder. Vaktiyle Ziya Gökalp'in dillendirdiği Cumhuriyet döneminde de vurgulanan önemli bir “*Kemalist*” tez vardır. O da Tanzimat'ın ülkede ikilik yarattığıdır. Oysa ki bu bakış açısı yüzeyseldir. Zira birbirinden bağımsız iki tarz kültür söz konusu değildir. Dışarıdan gelenin alınanın bazen dışlandığı, bazen aynen kabul edildiği, bazen de muayyen bir adaptasyon sürecine tabi tutularak kabul edildiği girift bir hazım süreci söz konusudur. Bu açıdan cumhuriyet döneminde yazılan âdâb-ı muâşeret kitaplarıyla Osmanlı döneminde yazılanlar arasında da taban tabana zıtlık vardır. Zira “sivil, esnek ve görece çok sesli Osmanlı âdâb-ı muâşerete kitaplarına kıyasla Cumhuriyet döneminde yazılan kitaplarda “daha disiplin, militarist ve normatif bir içerik ve üslup” görülmektedir. Bu aynı zamanda Tanzimat döneminden itibaren bugüne değin tarihimizde yaygın olarak dile getirilen değişmez ve birbirinin her halükârda zıddı olduğu bir mütearifeymiş gibi vurgulanan medeniyet tanımı olarak mutlak Doğu ve mutlak Batı dünyalarının hayâli dolayısıyla yersiz olduğunu imlemektedir.

Bu noktada toplumların etkileşimi söz konusu edilerek Arnold Toynbee'nin (1889-1975) “*Tarih Felsefesi'ni*” de sözünü ettiğimiz çerçevede karşılaştırabiliriz. Toynbee tarihsel incelemenin alanı olarak toplumları ve onların uzantısı olarak da medeniyetleri görür. Medeniyetlerin ortaya çıkışı için “*yaratıcı bir gruba*” ve “*elverişli bir ortam*”a ihtiyaç vardır. Gene Toynbee medeniyetleri oluşturmamanın mekanizmasını meydan okuma ve tepki terimleriyle açıklar. Elverişli bir ortamın varlığı bir toplum için nihayetinde bir meydan okumadır. Yaratıcı grup, bu meydan okumaya başarılı bir karşılık verebilirse ihtiyaçlarını karşılar. Böylece bu etki-tepki sonucu toplumlar medeniyet aşamasıyla tanışır. Ve toplumların gelişimi önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan bir etki neden bağlantısına uygunluk göstermez.

Bu hatırlatmanın nedeni açık. Fatma Tunç Yaşar en azından “âdâb-ı muâşeret” söz konusu olduğunda Batı'nın meydan okumasına karşılık olarak, burada yaratıcı grup olarak bahsedebileceğimiz seçkinler başta olmak üzere Osmanlı toplumu başarılı bir karşılık vermiş, ihtiyacı karşılanmış ve kendi medeniyetini yeni bir aşamaya taşıyabilmiştir.

Malta Seyahatnamesi el Vasıta fi Ma'rifeti Ahvali Malta

Ahmet Faris Eş-Şidyak, Çev. Ömer İshakoğlu, Uğur Boran

İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2019, 157 Sayfa, ISBN: 978-605-207-18-61

Zafer SARAÇ

Adalar, tarih içerisinde sürekli hareket halinde olan kavimlerin önemli bir istasyonu olmuştur. Güzergâh üzerinde bulunan bu istasyonlarda tam manasıyla bir sentez iklimi yaşanmış, kültürel yapıdaki çeşitlilik köken bulma konusunda araştırmacıları fazlasıyla yormuştur. Kökenin karmaşık yapısını çözmek için kaynaklardaki izlenimlerin arı haliyle sunumu bu nedenle pek bir anlam ifade etmez. Önemli kaynaklar arasında zikredilen seyahatnameler doğası gereği hatırat gibi sadece gözlemlerin paralelinde şekillenir. Sadece gözlemler bazen yeterli olmakla beraber araştırmacıyı her daim daha yoğun ve dolu dolu bir anlatım memnun eder. Seyahat notlarının üst düzey bir yapıya ulaşması ise yazarın bilgi birikimi ve entelektüel kapasitesiyle ilgilidir. Çünkü anlatımı zenginleştiren yorum, yorumu zenginleştiren ise bilgidir. Bu yazımızda ele alacağımız seyahatnamenin yazarı Ahmet Faris Eş-Şidyak ilmi birikimi ve entelektüel algısıyla her açıdan zengin bir seyahatnameyi devrin okuruna sunmuştur.

Seyahatnamenin sahibi Faris Eş-Şidyak 19. yüzyılın başlarında Lübnan'da Marunî bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. İyi bir eğitim alan, doğduğu coğrafyaya bağlı olarak birkaç dili iyi şekilde öğrenen Faris Eş-Şidyak, Amerikalı misyonerlerin etkisiyle önce Mısır'da sonra ise Malta'da yaşamını sürdürür. Ömrünün ilerleyen zamanlarında yolu Osmanlı başkenti İstanbul'a düşer. İstanbul'da entelektüel hayata kısa zamanda adapte olan yazar, devlet matbaasında musahhihlik yapar, tercüme bürosunda çalışır ve el-Cevaib isimli gazeteyi çıkarır. Faris 1826 yılında Malta'yı ziyaret ettikten sonra, 1834 yılında tekrar buraya giderek tam 14 yılını bu adada geçirir. Malta sonrası yaşamının büyük bir kısmını İstanbul'da geçiren Faris Eş-Şidyak 1887 yılında İstanbul'da vefat eder. Uzun ömrünü fazlasıyla bereketli geçiren yazar, farklı türlerde çok sayıda eser verir. Onun Malta Seyahatnamesi'ne ek olarak, kaleme aldığı üç seyahatnamesi daha mevcuttur. Çok gezen, okuyan ve yazan bir profil çizen Faris Eş-Şidyak özellikle filolojik çalışmalarıyla dikkat çeker.

Yukarıda belirtildiği gibi Malta'da 14 yıl kalan Faris Eş-Şidyak buradaki ilmi ve şahsi izlenimlerini paylaşmak düşüncesiyle notlarını kaleme almış olmalıdır. Bu on dört yıllık süre içerisinde Arapça dersleri vermiş, İngilizceyi öğrenmiş ve musahhihlik mesleğine başlamıştır. Malta coğrafi olarak Akdeniz'in ortasında hem Afrika hem de Avrupa'ya yakın sayılabilecek mesafede olması, Faris Eş-Şidyak'ın bahsi geçen kıtalardaki ilmi mecralara kolaylıkla intikal etmesinin önünü açmıştır. Böylelikle yazar Paris, Londra gibi Avrupa'nın büyük merkezlerine ilmi amaçlı seyahatler düzenlemiş, Afrika'nın Akdeniz kıyısındaki ülkelerine yolculuk yapmıştır. Eserinde de görüleceği gibi Faris Eş-Şidyak'ın fazla seyahat etmesi, kalemini zenginleştiren bir faktör şeklinde tezahür etmiştir. Çünkü kültürel arka planda fazlasıyla kıyas imkânını bulan yazar, yapmış olduğu karşılaştırmalardan yola çıkarak, tespitlerini sunmuştur. Yazarın bu tutumu satırlar arasında çok yönlü bir bakış açısının hâkim olmasına neden olmuştur.

Faris Eş-Şidyak'tan önceki seyyahların kolaylıkla fark edilebilecek özelliklerden birisi de kendilerine anormal gelen unsurları üstüne basa basa kayda almalarıdır. Fakat Faris Eş-Şidyak'ın dikkat çektiği bazı anlatılara bakıldığında bunların evrensel bir şekilde anormal hatta marjinal oldukları gözden kaçmaz. İlkellikte yarışan Afrika kabilelerinin ya da daha iptidai şartlarda yaşam süren insan gruplarının dahi yapmayacağı bu anormal tavırların Avrupa ile bu kadar hemhal olmuş bir adada görülmesi, seyahat notlarını okuyan her insana garip gelebilecek bir durumdur. Örneğin; Kanın pişirilip tüketilmesi, tuvalet alışkanlığının pespaye durumu, hamamların olmaması, gibi bahisler Medeni Batı'ya tezat arz eden, oldukça ilginç veriler olarak satır aralarında göze çarpar.

Faris Eş-Şidyak'ın üslubunun en dikkat çekici yönü yazdıklarını bazen yarı akademik ve hatta ilmi bir metotla kaleme almasıdır. Satırlar ilerledikçe Faris Eş-Şidyak çoğu zaman gözlemden ziyade bilgi birikimini okura aksettirir. Ele alınan her konunun sanat, edebiyat ve kültürle temas eden noktaları belirgin hale getirilir. Örneğin konu hakkında şair, yazar ve ediplerin yazdıklarına yer verilir¹. Söz

konusu bilimsel bir mevzu ise günümüzdekine benzer şekilde referans gösterilir. Hatta bazen bu o kadar iyi yapılıdır ki insanın aklında “bunu dipnot şeklinde altta vermiş olsaydı daha iyi olurdu” fikri zuhur eder. Özellikle yazarın dil konusundaki üstün yönü dikkat çeker. Filolojik olarak ortaya attığı tezi muazzam bir şekilde kanıtlamaya gayret eder. Örneğin Malta dilinin Arapçanın bozulmuş bir lehçesi olduğunu ispat etmeye çalışırken, kelimelerin etimolojisine kadar derin tespitler yapar. Kelime yapılarına ilişkin detaylı analizlerin sonuçlarını bazen fazlasıyla akademik anlatması eseri bir seyahatname olmaktan çıkarır. Üstelik eserin seyahatnamenin sınırlarının dışına çıktığı tek mevzu da bu değildir. Misal eserin 6. Bölümünde Malta halkının müzik anlayışı kaleme alınmasına karşın, yazar öylesine bir donanımla bunu anlatır ki mevzu Maltalıların müziğe bakış açısının çok üstünde bir anlatım performansına dönüşür. Örneğin “*Müzik sanatı mantığın artığıdır*” tarzı müziğin felsefesine temas eden satırlara rastlamak dahi şaşırtıcı olmaz.

Her seyyah için özü gözlemlediklerini anlatır. Bazıları yanlı, tahkir edecek şekilde fikirlerini dışa vurur. Bu sübjektif bakış açısı bazen oldukça yargılayıcı ve eleştireldir. Türkleri geniş manada Doğuluları ve Doğu’yu anlatan Batılı seyyahlar olumlu söylevlerine ek olarak, bazen gözlemlerinde insaf sınırlarını zorlayacak kadar olumsuz görüşlerini sarf ederler. Faris bu noktada devreye girerek kimi zaman gözden kaçmış bir tespiti yapar: “*Ben hiçbir Avrupalının herhangi bir Arap ya da Türk şehri hakkında, aşırıya kaçmaksızın, medihkâr olduklarını görmüş değilim. Zira bu insanların büyük bir kısmı bizim memleketlere alelacele gidip hanlarda uyurlar. Bu yüzden gittikleri yerdeki konforlu evleri, ferah ve güzel tenezzüh mekânlarını kendi gözleriyle görme imkânı bulamazlar. Neticede çektikleri sıkıntıdan rahatsızlık duymaya başlarlar ve bu rahatsızlıklardan lalettayin buldukları ülkeyi sorumlu tutarak kendi memleketlerinin kusurlarını hasıraltı ederler.(s.61)*” Görüldüğü üzere yabancı seyyahların notlarının bu açıdan değerlendirilmesi, birçok olumsuz yorumun sebebinin açıklar.

Faris Eş-Şıdyak bütün bilgi birikimiyle beraber yüksek bir tasvir gücüyle gördüklerini okuruna ulaştırır. Bilgiyle birleşen gözlem daha rafine bir anlatımın oluşmasını sağlar. Onun detaya matuf bildirdikleriyle, hayalen zihinde görüntüler oluşması mümkündür. Bu noktada devreye giren çevirmenler ise Malta’nın resimlerini sayfalarına taşıyarak, okurun hayal inşasına yardımcı olurlar.

Yedi ana bölümden oluşan eserde her bir başlık altında Malta’nın bir yönü ele alınmıştır. Kabaca Malta’nın coğrafi, idari, sosyo-kültürel, siyasi, müzik, dil ve din özellikleri ayrı başlıklar altında verilmiştir. Bu tasnif anlayışı bile günümüzdeki akademik duruşa has bir tutumdur. Zaten yazarın deyim yerindeyse mürekkep yalamış biri olduğu kitabın başında yaptığı bu sınıflandırmayla bile kolaylıkla anlaşılabilir. Öyle ki eser her ne kadar seyahatname de olsa emsallerine nazaran ciddi bir kaynak kullanımının olduğu satırlar arasında göze çarpar. Verilen referansların isim içermesi çevirmenlere ekstradan yeni notlandırma ödevleri yüklerken, satırlar ilerledikçe çevirenlerin notlarının sayısı artar.

Sonuçta, Faris Eş-Şıdyak Doğulu olup Osmanlı sınırları içinde dünyaya gelmiştir. Temas ettiği topluluklar her ne kadar Batılı olsa da onun Doğu gözlüğünden Batı’ya baktığı bahsettiğimiz anlatısı

oldukça kıymetlidir. Adalar, kültür ve medeniyetin sıçrama noktalarıdır. Özellikle Akdeniz'deki adaların birden fazla medeniyete ev sahipliği yapmaları, farklı kültürel özellikleri göstermeleri, bu coğrafi yapıları önemli bir konuma yükseltmektedir. Geçmişten günümüze Malta gibi adalar üzerinde yapılacak analizler tarihi açıdan fazlasıyla manidardır. Bu nedenle Faris'in yarı bilimsel seyahatnamesi ise Malta'nın tarihine ilişkin, Doğu-Batı mukayesesinin yapılabileceği, okuyanı 19. yüzyıla götürecek önemli bir kaynaktır.

Savaş ve Devrimler Döneminde 'Hasta Adam': 1908-1918 Yılları Rus Hiciv Dergilerinde Türkiye İmajı

T. A Filippova

'Большой человек' в эпоху войн и революций: образ Турции в русской журнальной сатире, 1908-1918.

Филиппова Т.А

Moskova, Rusya Bilimler Akademisi Rusya Tarihi Enstitüsü, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü; 2016. 304 sayfa.

Москва, Институт российской истории Российской академии наук, Институт Востоковедения Российской академии наук, 2016. - 304 с., ISBN 978-5-8055-0304-8

Alfina SİBGATULLİNA *

Tarihçi Doç. Dr. Tatyana Filippova, Rus hiciv dergilerinde yer alan Doğu ülkelerinin imajı üzerine birçok ilmi araştırma yapmış değerli bir uzmandır. Mesela: *'Doğudan Gelen Düşman': XX. yüzyıl'ın başı Rus Hiciv süreli yayınlarında İmajlar ve Retorikler (2012)* ve *'Rusya'nın Düşmanları': I. Cihan Harbi Dönemi Rus Hiciv Dergilerinde İmajlar ve Retorikler (2014)* adlı kapsamlı kitaplarında tarihin en çetrefilli dönemlerinde yayınlanmış Rus dergilerinde yer alan karikatür ve hiciv metinlerini değerlendirip üst düzey siyasetçilerden farklı olarak ressam, mizah yazarı ve şairlerin gözlemlerini aktarmıştır. Bu kitaplarda Osmanlı devleti konusuna da birçok sayfa ve bölümler ayrılmıştı. 2016'da basılan *Savaş ve*

* Prof. Dr., Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova, alfina2003@yandex.ru

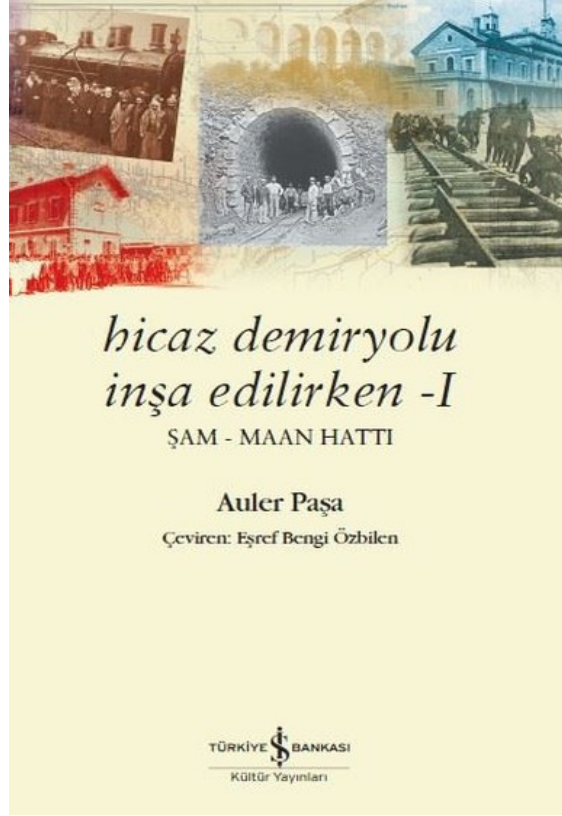
Devrimler Döneminde “Hasta Adam” kitabı ise doğrudan 1908-1918 yıllarında yayınlanan Rus hiciv dergilerindeki Türkiye imajı üzerine yazılmıştır.

Eser giriş kısmı, üç bölüm, sonuç ve ekte verilen hiciv metinlerinden ibaret olup kitap içinde birçok renkli karikatür türündeki resimler de bulunmaktadır. Giriş kısmı bir Türk atasözü ile başlıyor; Ev alma, komşu al. Çarlık Rusya’sı ile Osmanlı arasındaki komşuluk tarihine değinerek, yazar Doğu ile Batı arasında kalan bu iki ülkenin yüzyıllar boyunca birbirlerine olan siyasi davranışlarının hiciv ve karikatürlerde yansımalarına değinir, bu alanda Rusya’da ve yurt dışında yapılan araştırmaları değerlendirir. Birinci bölüm “*Osmanlıca Yenileşme*” Jöntürk devrimi ve Türkiye’nin yeni satirik imajları adını taşıyor. Avrupa literatüründe Osmanlı için denilen “*Hasta adam*” metaforuna XX. yüzyıl başında yeni bir ekleme yapıldığı ve artık “*Umutsuz Hasta Adam*” şeklinde nitelendiğini, Rus yazarlarının bunu severek kullandıkları bildiriliyor. “*Satirikon*”, “*Şut*” (*Soytarı*), “*Oskolki*” (*Kırıntılar*), “*Yeni Satirikon*” gibi hiciv dergileri Abdülhamit dönemi’nin son günlerini, İttihat ve Terakki Partisinin yaptığı hataları, Yıldız Sarayındaki kötü durumu, Almanlarla siyasi yakınlaşmayı hayal gücü yettiği kadar gülünç ve yergisel tasvir etmiş, bunun için de eskiden beri en sık kullandıkları haremdeki cariyeler, harem ağaları, oryantal dans vs. gibi unsurlardan istifade etmişlerdir. İkinci bölüm “*Doğulu gaddarlık*” Şark’taki reform, devrim ve savaşları yorumlarken şiddet konusu altında verilmiş ve genel olarak Türkiye’de ve İran’da gerçekleşen devrimler döneminde uygulanan şiddet olaylarına, Ermenilere yapıldığı tartışılan zulme karşı Rus gazetecilerinin sergilediği sert tepki ele alınmış. Osmanlı sultanı ve İran şahı arasındaki duygusal benzerlikler, modernleşme sürecinde İttihat ve Terakki üyelerinin bazı aşırı davranışlarının hiçbir yazarların gözünden kaçmamış. 1911-1913 yıllarında gerçekleşen Trablusgarp ve Balkan Savaşları neticesinde Osmanlı’nın toprak kayıpları, karikatürlerde çok zayıflamış zavallı Abdül veya Mehmet imajlarında tasvir edilmiştir.

Kitabın üçüncü bölümünde I. Cihan Harbi Kafkas cephesindeki olaylara dair icat edilen hiciv yazıları değerlendirilmektedir. Savaş öncesinde Türkiye’nin Almanlarla yaptığı anlaşmaların, “*Umutsuz Hasta Adamı*” sonuna kadar sömürmek ve ölüme sürüklemek amaçlı gözüküğünü söyleyen Rus mizah yazarları, “*Türk-Alman Dostluğunun*” sahte ve gülünç olduğunu, cephedeki gelişmeler, ayrıca Sarıkamış’taki yenilgi ve Türk ordusunda yaşanan büyük kayıplar örneğinde gösterdiklerini düşünmüşlerdir. Savaşın ilerlediği yıllarda Almanların da Galiçya cephesindeki yenilgileri neticesinde oldukça zayıflaması ve Türklere artık soğuk davranması Rus gazetecileri ve yazarları için yeni bir ilham kaynağı olmuş ve çeşitli gazete ve dergilerde uzun, kısa, nesir ve nazım türü eserler basılmıştır. Bu metinlerin bir kısmını kitabın sonunda verilen eklerde bulmak mümkündür.

Filippova Hanımın araştırma sonunda geldiği önemli fikirlerinden biri de şudur: Türkler hakkında önce düşman dili kullanan Rus yazarlar tarihi olaylar ışığında bu dili anlayışlı eleştiri olarak değiştirmişler. Ayrıca saf Türk askerinin çeşitli siyasi entrikaların kurbanı olmasına acıyan yazarlar ona sert eleştirilerden kaçınmaya başlamıştır. Çarlık Rusya’sının kendisi içinde de 1917 yıl devrimleri meydana gelince, iki büyük imparatorluğun son günleri yaklaştığını sezen hiciv yazarları “*Hasta Adam*” Osmanlı

ile “*Ağır Hastalığa Yakalanan*” Rusya’yı kıyaslayan yermeli fıkralar yazmaktan da çekinmemişler. Elbette bu yazıların birçoğu imzasız veya takma ad ve tahallüsler kullanılarak yayına girmiş, ancak Arkadiy Averçenko, Arkadiy Buhov, Yevgraf Dolskiy gibi yazarlar kendilerini pek gizlememişlerdir. Tatyana Filippova’nın güzel edebi dil ve seviyeli örnekler kullanarak yazdığı kitapları Rus-Türk siyasi ilişkileri tarihine farklı bir bakış acısı getiren çalışmalardır, Türk uzmanların ilgisini çekeceğini düşünüyorum.

Hicaz Demiryolu İnşa Edilirken 1 Şam- Maan Hattı

Auler Paşa

İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, 176 Sayfa, ISBN: 978-60-5295-125-5

Hümeyra TÜFEKÇİ*

Eser birinci basımını 2017 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan yapmıştır. Özellikle tarih alanında döneme şahitlik etmesi ve Hicaz demiryolunun inşasında bizzat bulunmuş önemli bir isim tarafından kaleme alınması eserin okuyucu ve araştırmacı için kaynaklık değerini arttırmaktadır. Yayınevi tarafından iki kitap olarak çıkarılmış ve ikinci kitap “Hicaz Demiryolu İnşa Edilirken –II Maan- El- Ulâ Hattı” ismi ile yayınlanmıştır. Eser Almanya’da yazıldığı yıl olan 1906’da “*Die Hedschasbahn*” ismi ile çıkmıştır. Toplamda 151 sayfa olan eser yirmi beş bölümden meydana gelmiştir. Esasında eser daha ele alınıp okunduğu ilk sayfalarda, sadece demiryolunun inşa hikâyesinden ibaret bir anlatıma sahip olmadığını okura hissettirir. Demiryolunun inşası için çıkan iradeden başlayarak inşa sürecini, çalışma ve aşamalarını, işçi ve yapım maddesi teminlerini, coğrafya ve demiryolunun

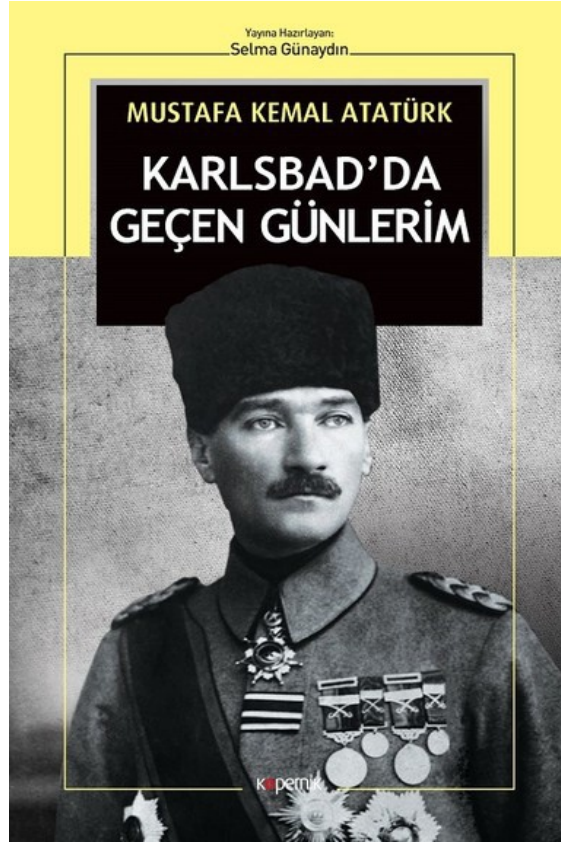
* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, humeyra.tufekci@yahoo.com

güzergâhı hakkında detaylı ve anlaşılır bir anlatım sunmuştur. Demiryolu güzergâhında bulunan yerli halkı, kabileleri ve coğrafyanın tarihini ayrı bölümlerde kaleme almış ve inşa faaliyetinin önemi ve gerekliliğini birinci ağızdan dinlememizi sağlamıştır. Eserin önsözünde yazar, aslında kitap çıkarmayı düşünmediğini ancak eski meslektaşları arasında ilginin çok olması nedeniyle notlarını düzenleyerek yayınlamaya hazır hale getirdiğinden bahseder. Bu inşa faaliyetinin iktisadi, stratejik sebeplerle değil dini bir vazife olan hac ihtiyacı karşılamak için yapıldığının söyler, ilerleyen sayfalarda da bunun sebeplerine ve hacıların durumuna detaylı bir şekilde değinmiştir. İnşa projesinin Osmanlı idaresi başkanlığında, gönüllü bağışçıların desteği ile gerçekleştiğinden bahseder. Eserin birinci bölümü “*Memleket ve Sakinleri*” olarak adlandırılmıştır. Hicaz demiryolunun geçtiği bölgenin coğrafi etkenlerinden, enlem ve boylamından, vadi, çöl gibi oluşumlarından bahseder. Böylece okuyucun kafasında bölgeyi karşısında bir harita varmış gibi betimleyerek, coğrafyanın kendine has karakteristiğini ortaya koyar ve ileride anlatılacak inşa sürecinde meydana gelmiş olan sorunları bu betimleme üzerinden anlamamıza da yardımcı olur. “*Göğe yakın olma hissi ve çölün ıssızlığı nedeniyle buralarda yaşayan insanlarda, tabiatüstü ve tanrısal durumlara karşı olağanüstü bir duyarlılığın oluşmasını kavramak mümkündür ve o toprakların neden üç dinin beşiği olduğu anlaşılabilir*”. Eserde salt bilgilerin yanı sıra yukarıda alıntılıdığımız gibi sosyokültürel tespit ve yorumlara da yer verilmiş ve bu durum eseri canlandıran bir anlatım sağlamıştır. Bölgedeki etnik unsurlar ve yaşadığı bölgeler ile birlikte geçim kaynakları da yine bu bölümde kaleme alınmıştır. Hicaz demiryolunun geçtiği bölgede özellikle bedevi unsurlar yaşamaktadır. Auler Paşa Maan’daki ilk etabın açılışı sırasında yaşadığı anıyı anlatır. Bedevilerin saygılarını göstermek için treni nasıl karşıladıklarından bahseder. Yapılan havai fişek gösterisinden çok etkilendikleri ve heyecanla “Allâh yansûr sultânenâ” diyerek bağırdıklarını kaydeder. İkinci bölüm “*Memleketin Tarihine Kısa Bir Bakış*” adını almıştır. Bu bölümde Hicaz demiryolunun geçtiği coğrafyanın tarihi geçmişi ile üç kutsal dinin yeşerdiği toprakların hikâyesi ele alınmıştır. Üçüncü bölüm de ise “*Demiryolu İnşaatının Tarihçesi*” başlığı ile, inşa faaliyetlerinin nasıl ve hangi ihtiyaçlara binaen başladığı aktarılmıştır. Müslüman ahalinin en önemli kutsal vazifelerinden olan hac ibadetini gerçekleştirmek için yolculuk esnasında yaşanan sıkıntılara dikkat çekilmiştir. Bu uzun yolculuk esnasında can ve mal güvenliği, temel yaşam kaynaklarının tedariki, sağlık sorunları sebebiyle oluşan zorluklar ve ölümler okuyucuya Hicaz demiryolu hattının önemini açıkça gösteren ifadelerle anlatılmıştır. “*Bu yüzden bu zorlukları ortadan kaldırmak ve her Müslümana inancının kutsal mekânlarında dua etme imkânı için çareler düşünülmüştür. Bunun en iyi çaresi, Şam’dan Mekke’ye bir demiryolu hattının inşası idi.*” 38. sayfanın başında Abdülhamid’in bu kararı almasının sebepleri ele alınmış ardından hazırlık aşamasının nasıl yapıldığı detaylı olarak anlatılmıştır. Para temininin ardından; inşaat için gerekli personel ve kurumların organize edilmesi, arazi alımı için gerekli müzakereler, inşaat planı için hattın keşif çalışması ve inşaat malzemelerinin temin edilmesi şeklindeki dört hazırlık aşaması eserde aktarılmıştır. “*Osmanlı İmparatorluğu’nda sivil teknisyenler için bir mühendishane ancak 22 yıldan beri mevcut olduğundan ve buradan mezun olanlar, devlet demiryolları inşa etmediğinden pratik*

çalışmalar için şimdiye kadar pek fırsat bulamamışlardır. Buna bağlı olarak ülkede en başta tecrübeli demiryolu teknisyeni sıkıntısı çekilmesi nedeniyle genel komisyon önceleri yurtdışından, özellikle de Almanya'dan mühendisler çağırdı ve onları kontratlarla bağladı. Fakat inşaat esnasında yavaş yavaş mühendishaneden mezun olup kendilerinden beklenenleri her bakımdan karşılayan ülkenin becerikli demiryolu mühendisleri kadrosu oluştu. Halihazırda teknik birliklerin subay mühendislerini saymazsak, demiryolu inşaatında 10 yabancı ve 25 Türk mühendis çalışmaktadır.” Çöl arazisinin zorlu şartları, işçi sıkıntısı yaratmış ve bu sebeple daha ucuza gelmesi adına inşaatla daha ziyade Osmanlı askerleri kullanılmıştır. Kitapta yukarıdan da anlaşılacağı gibi tüm hazırlık safhaları anlatılmıştır. Dördüncü bölüm “Şam ile Müdevvere Arasında Tamamlanmış Demiryolunun Tasviri” başlığı altında verilmiştir. Bölümde ilk birkaç sayfada tablo karşımıza çıkmaktadır. Burada istasyonların tanımı, mesafesi hakkında şematik olarak bilgiler verilmiştir. Böylece her bir durağın tarihsel geçmişi ortaya konmuş ve istasyonların önemi vurgulanmıştır. “Hayfa- Der’a Tâli Yolunun Tasviri” isimli beşinci bölümde de karşımıza aynı tablo çıkmaktadır. Bir önceki bölümde ve bu bölümde köprü inşaatları ve tünel inşaatları hakkında bilgi verilmektedir. Altıncı bölüm olan “Demiryolu İşletmesinin İdaresi ve Donanımı”, demiryolunda kullanılan ve kullanılacak olan malzemelerin bakım ve muhafazasını ele almıştır. Hicaz demiryolunun Türklerin inşa ettiği ilk demiryolu olması ve yetişmiş eleman sıkıntısı çekilmesi nedeniyle daha evvel Osmanlı demiryollarında çalışmış yabancılar getirildi. Bunların çoğu yüksek idari görevler ile vazife aldılar. Auler Paşa Osmanlı'nın en kabiliyetli elamanları işe almak için hiçbir masraftan kaçınmadığını söyleyerek, bu işin ne kadar ciddiye alındığından bahseder. Tamir atölyeleri ve su kuyularının nasıl oluşturulduğundan bahseder. “Tekerekli Malzeme” ismini alan bölümde; lokomotifler, yolcu vagonları, yük vagonları, su vagonları ve bunların kapasitelerinden bahsedilmektedir. “Lokomotifler için yakacak olarak kömür kullanılır ve kömürün başka ülkelerden getirilmesi gerekir. Kömür depoları ana istasyonlarda bulunmaktadır.” Sekizinci bölüm “Olağanüstü Engeller ve Bu Engellerin Aşılması” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde su kıtlığının nasıl çözüme kavuşturuldu ve bunun için uygulanan yöntemlerin yanı sıra, yakacak temini ve seyyal kumların oluşturduğu problemlerin nasıl çözüme kavuşturulduğu anlatılır. Eserin dokuzuncu bölümünü “İnşaatın Yürütülmesi” başlığı almıştır. Keşif ekiplerinin yaşadıkları zorluklardan ve malzeme temininin nasıl olduğundan bahsetmektedir. Maaşların yapılan işin miktarına göre verildiği örnekler ile anlatılır. Çok zor şartlar altında çalışa Türk askerleri için Auler Paşa şu ifadeleri kullanmaktadır; ‘Türk askerlerinin o kuş uçmaz kervan geçmez yerlerde yıllarca böyle bir hayata tahammül etmeleri için çok büyük kanaatkârlık ve fedakârlık gerekir. Fakat gözlerini güneğe hayallerindeki ulvi dini hedefe diken bu yiğitler çöl ikliminin zorluklarını sineye çekerler. 1902 yılında demiryolunda çalışan askerler arasında baş gösteren ağır kolera salgınının kısa zamanda 100'den fazla askerin hayatına mal olması bile onların çalışma azmini azaltmadı.’ kitap bize bu detaylı ve örneklemeli anlatımı ile dönemin şartları, yaşanan zorluklar ve başarılan işin büyüklüğü konusunda çok fazla fikir vermektedir. Onuncu bölüm “Demiryolu İnşaatının Hızı ve Maliyeti” başlığı ile bu konu hakkında bilgiler verir. On birinci bölüm “Hicaz

Demiryolunun Kapasitesi” ismini almıştır. On ikinci bölümde ise “*Maan- Akabe ve Amman- Es-Salt Tâli Yol Projeleri*” hakkında bilgiler muhteva eder. On üçüncü bölümde “Demiryolunun Mekke’ye Kadar Götürülmesi” bahsi konu edilmiştir. On üçüncü bölümde “Hicaz Demiryolunun Önemi ve Verimliliği” üzerinde durulmuş ve pek çok yönden ele alınmıştır. Hacılar için uzun ve zorlu olan mesafeyi kısaltarak daha güvenli, sağlıklı v konforlu hale getirmiştir. Yolculuğun kolaylaşması şükran hissinin oluşmasını sağlayacak ve Müslümanlar arasında yakınlaşma artacak ve İslamiyet daha güçlü bir hal alacaktır. Demiryolu, hilafet merkezini dini merkeze yakınlaştıracak ve münasebetler kolaylaşacaktır. Ayrıca bu bölgelerde siyasi otorite güçlenecektir. Asker nakli de kolaylaşacaktır. Bölge için zirai açıdan bir canlanma oluşturacağından da bahsedilmektedir. On beşinci bölümü “Son Söz” bahsi oluşturmaktadır. Ayrıca eserde Ek.1 ve Ek. 2 olarak iki ayrı raporda son sayfalara eklenmiştir. Eser pek çok harita ve görsel malzeme ile de zenginleştirilmiş, anlatımı yalın, detaylı ve bol örnekli olarak okuyucuya sunulmuştur. Zaman zaman içerisinde aktarılan hikayeler okuyucuda iyi yazılmış bir roman hissi uyandırmaktadır. Anca detaylı ve şematik anlatımı ile özellikle Hicaz demiryolu üzerine araştırma yapan yahut merak edenler için birinci kalemde çıkmış önemli bir başvuru eseridir.

Karlsbad'da Geçen Günlerim

Mustafa Kemal Atatürk, Haz. Selma Günaydın

İstanbul, Kopernik Kitap, 2018, 96 Sayfa, ISBN:978-975-2439-74-0

Didem KONYA*

Edebî bir tür olarak hatırat kavramı ve terimi yeni olmakla beraber yazılı en eski metinler arasında hatıraların da yer aldığı bilinmektedir. Daha önce Afet İnan tarafından “*Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*” adıyla yayımlanan bu eserin neşri TTK Yayınları arasında tükenmiştir. Fakat internet ortamında E-Kitap olarak bulunmaktadır. İnceleyecek olduğumuz bu eser Afet İnan neşri esas alınarak sadeleştirilmiş ve Selma Günaydın tarafından yeniden yayına hazırlanmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından Karlsbad'da Geçen Günlerim adlı bu hatırat-günlük türü eserin altı deftere yazılmış olduğu bilinmektedir. Afet İnan 1931 yılında tarih çalışmaları esnasında Çankaya'daki

---

*Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi,
didemknya@gmail.com

eski köşkün kütüphanesinde bu eseri bulmuş, durumu Atatürk'e bildirmiş ve Atatürk ileride yayımlamak üzere eseri Afet İnan'a vermiştir.

Karlsbad bugün Çek Cumhuriyeti'nin sınırları içinde bulunmaktadır ve şimdiki adı da Karlovy Vary'dir. Kaplıcaları ile ünlü turistik bir şehirdir. Atatürk yaşamakta olduğu ağır böbrek rahatsızlığı nedeniyle sağlığına kavuşmak için 30 Haziran/28 Temmuz 1918 arası burada tedavi olmuştur. Burada geçen günlerini, düşüncelerini ve bazı saptamalarını "*Karlsbad' da Geçen Günlerim*" başlığı altında altı deftere yazar. Altıncı defter bir sayfadan ibaret olup, Viyana'ya geldiği güne dairdir.

Eseri incelediğimizde Mustafa Kemal Atatürk'ün her günün sonunda yaşadıklarını aktarmadığını görmekteyiz. Bazen günleri birleştirerek ve yahut bazı günleri atlayarak da yazdığı olmuştur. Bununla birlikte günlüğüne yaşadığı her olayı aktarmadığı da şu cümlelerinden anlaşılmaktadır:

"*Karlsbad' da geçen günlerimin hatıratını tamamen ve olduğu gibi bu defterlere geçiremedim. Bunun iki sebebi var, birincisi lüzumu kadar yazı yazmak için vakte sahip olamadım; ikincisi her düşündüğümü, her yaptığımı yani bütün fikir ve hayat sırlarımı bu defterlere nasıl güvenle teslim edebilirdim. Hatta bu yazdıklarımı bile bir gün, ihtimal pek yakın bir günde mahvetmeyecek miyim? Şimdiye kadar hep öyle olduğu içindir ki, mazbut bir hatıra ve mecmuam yoktur...*"(s.88)

Mustafa Kemal Atatürk tedavi maksatlı geldiği Karlsbad'da günlerini oldukça yoğun geçirmiş ve bol bol kitap okumuştur. Okuduğu kitaplar arasında André Beaunier'in Révolte adlı eseri ile Marx'ın Das Kapital adlı eserinin bir eleştirisi de bulunmaktadır. Bununla birlikte Atatürk'ün yabancı dil bilgisini ilerletmek maksadıyla Fransızca ve Almanca dersler aldığı da eserde görülmektedir.

Eserde kadın erkek ilişkileri, kadının sosyal hayattaki konumu ve Atatürk'ün evlilik kurumuna dair düşünceleri de bulunur. Özellikle kadınların eğitim alması hususunda düşüncelerini şu sözler ile dile getirmiştir: "*Vesveseyi bırakalım... Açılınsınlar... Onların dimağlarını ciddi ilim ve sanat ile süsleyelim. Namusu, ilmi ve sıhhi surette izah edelim. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede ehemmiyet verelim.*"

Günlüğünde askeri konulara da değinen Mustafa Kemal Atatürk bir komutanın cesaretinin ve kendine olan güveninin askeri birliklerin başarılı olmasında önemli bir faktör olduğu görüşündedir. Bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

"*Cesaret hakkında daha görüşülüyordu. Dedim: Ma'lûm-i âlileridir, kitaplarda, bir yerde gayet cesur olan asker, diğer bir yerde ürkek ve bilakis bir yerde ürkeklik göstermiş bir askerî birliğin diğer bir yerde cesur olabileceğini okudum. Ben daima askerî tabiata, ruhsal ve manevi duruma çok dikkat ederim. Hakikaten bu hâli birçok defalar ben de gördüm. Bunun çeşitli etmenleri ve vasıtaları olabiliyor. Kumandanların hâl ve şanı, kalp kuvvetleri ve kendine güvenlerinin derecesi pek büyük bir öneme sahiptir.*"

Tuttuğu notlarda toplumsal konulara da kayıtsız kalmadığını gördüğümüz Mustafa Kemal Atatürk bir sohbet esnasında memleketin sosyal durumu ile o günkü Avrupa hayatının karşılaştırılması üzerine;

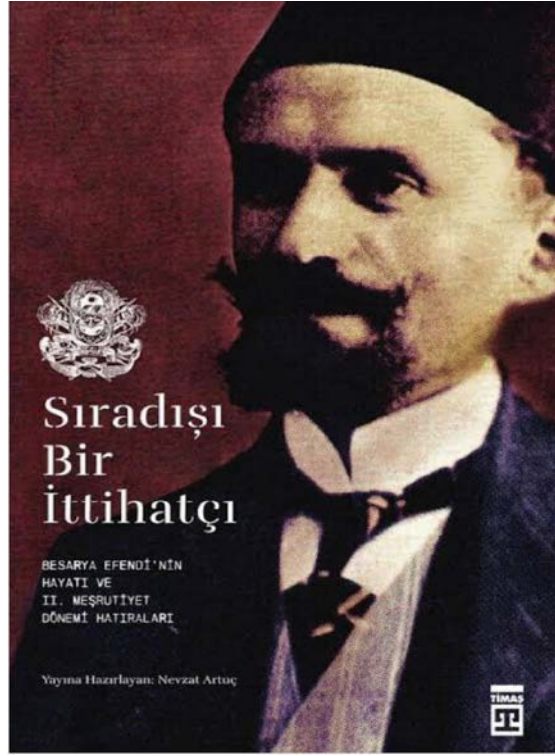
“Dedim ki: Ben her vakit söylerim, burada da vesile ile arz edeyim: Benim elime büyük yetki ve güç geçerse ben toplumsal hayatımızda arzu edilen inkılabı bir anda, bir “coup” (darbe) ile tatbik edeceğimi zannedirim. Zira ben, bazıları gibi alt tabakanın ve ulemanın zihnini, yavaş yavaş benim zihnimde tasarladıklarım derecesinde arzu ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağını kabul etmiyor ve böyle hareket etmeye karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben bu kadar tahsil gördükten, medeni ve toplumsal hayatı inceleyip hürriyeti tatmak için hayatımı ve zamanımı harcadıktan sonra, alt tabaka mertebesine ineyim? Onları kendi mertebeme çıkarayım; ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar.”

Sözleri ile karşılık vermiştir. Toplumun gelişmesi ve değişmesi yönündeki bu görüşlerinde Atatürk’ün ileride yapacağı inkılaplara yönelik ipuçları bulmak mümkün.

Eser yazılışından yüz, ilk basılışından otuz beş sene sonra Selma Günaydın tarafından okuyucu ile buluşması bakımından önem taşımaktadır. Lakin eser Afet İnan neşrinden farklı olarak yayımlanmıştır. Selma Günaydın bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Afet İnan’ın çalışması sadece metnin neşriyle sınırlı değildir. O, hatırat metninin başına ve sonuna Atatürk’ün hayatı hakkında son derece kıymetli bilgilerde eklemiştir. Şüphesiz, çalışma, bu haliyle hatırat metnini daha geniş değerlendirmede ipuçları sunuyor. Fakat Prof. Dr. Ayşe Afet İnan” imzasıyla basılan eser, sırf Atatürk’e ait bir eser olmaktan uzaklaşmış bir görünümde. Çünkü esere İnan’ın eklediği bilgiler 35 sayfaya ulaşmakta, buna karşılık hatıra metni 33 sayfa tutmaktadır. Mustafa Kemal’in adına müellif adı olarak değil, eser adına yedirilmiş bir biçimde yer verilmesi de söz konusu görüntüyü destekleyen bir unsurdur.”

Eser yayına hazırlanırken Afet İnan neşri esas alınarak sadeleştirmeler yapılmış aynı zamanda Atatürk’ün okuduğu kitapların ve müelliflerinin adlarındaki yazım hataları da fark edilerek düzeltmeye gidilmiştir. Eserdeki bilgiler bize Mustafa Kemal Atatürk’ü doğrudan tanıma ve anlama fırsatı sağlaması bakımından değer arz eder. Kendisinin ruhi durumunu, memleket sorunları üzerindeki düşüncelerini, sosyal konulardaki görüşlerini bu eserden okumak mümkündür.

Sıra Dışı Bir İttihatçı Besarya Efendi'nin Hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları

Nevzat Artuç, Çev. Esin Elkan Yılmaz

İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, 224 Sayfa, ISBN: 978-605-08-2985-3

Şeyma PEKER*

Sıra dışı Bir İttihatçı eseri, Nicolae Iorga'nın önsözü, sunuş, Nevzat Artuç'un makalesi, 22 kısa bölümden oluşan hatırat, ekler ve dizinden oluşmaktadır. Eserin konusu olan Besarya Efendi'nin hatıraları "*Din Lumea İslamului: Turcia Junilor Turci*" ismiyle Romence olarak 1942'de basılmıştır. Eserin yayınlanmasında, Kemal Karpat'ın Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk kitabı içinde yer alan "N. Batzaria'nın Anıları: Jön Türkler ve Milliyetçilik" başlıklı yazının ilham kaynağı olduğu muhakkaktır. Ancak Karpat'ın bu makalesi hatıratın çok kısa bir özetidir. Nevzat Artuç'a asıl ilham veren şey, bir sempozyum için Romanya'da bulunduğu sırada Bükreş Üniversitesi öğretim üyesi Lililana Boscan'ın yardımlarıyla Besarya Efendi'nin hatıralarının tam metnine ulaşılması olmuştur. Hatıralar, bizzat yaşamış birinin ağzından dönemi anlattığı için önemlidir. Bu sebeple Artuç, hatıraların

---

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, seymapeker89@hotmail.com

çevrilerek yayınlanması için gayret etmiş ve orijinal metne ulaşılmasından 1,5 yıl sonra Türkçe olarak yayınlanmasını sağlamıştır.

İlk kısım, yazarın 2017 Ekim’inde Romanya’da Atatürk Araştırma Merkezi ve Köstence Ovidius Üniversitesi iş birliğiyle gerçekleştirilen “*Tarihten Günümüze Türkiye-Romanya İlişkileri*” başlıklı sempozyum da sunduğu makalenin genişletilmiş halidir. Besarya Efendi, Osmanlı son dönemine şahit olmuş ve Meclis-i Ayan üyeliği, Nafia Nazırlığı ve Londra Barış Konferansında Osmanlı Devleti’ni temsil etme gibi kritik görevler almış İttihatçı bir Ulahtır. ‘*Hıristiyan-Ortodoks nüfusun Romence konuşan grubu*’ 1908’de Romence yayınlanan ilk gazete unvanına sahip Deşteptera’yı çıkararak Besarya Efendi’dir.

Eserin devamında birbiri ardınca gelen 22 kısa bölüm, hatıraları oluşturmaktadır. Hatıratında Besarya Efendi cemiyete girdiği 1906’dan başlayıp I. Cihan Harbine kadar ki zaman dilimini safha safha ele almıştır. İlk bölümlerde meşrutiyetin ilanına giden yol, Besarya Efendi’nin Enver Paşa ile tanışması ve cemiyete üye olması ve Cemal Paşa’nın görüşleri gibi konulardan bahsetmiştir. Cemiyetten Enver Paşa sayesinde haberdar olduğunu ifade etmiştir. Besarya Efendi, cemiyete üye olma törenini Rus Nihilistlerin törenine benzetmişti. Sultan Abdülhamid döneminde meclisin durumu ve padişahın hürriyetin ilanına bakışı ayrıca 31 Mart Vakası üçüncü bölümün konularıdır. Besarya Efendi, 31 Mart Vakasının padişah tarafından tertip edildiğini düşünmektedir. Aynı zamanda toplumun Sultan Abdülhamid döneminde çok mutlu olduğunu ifade etmiştir.

Dördüncü bölümde Küçük Said Paşa’dan bahsetmiş ve 31 Mart’ın bastırılmasında yaşananları anlatmış ve Sultan Abdülhamid’in Selanik Ordusuna karşı Avusturya’dan yardım istediğini iddia etmiştir. Kendisi Yıldız Sarayına yürüyen Jön Türk askerlerinin arasına katılmıştır. Sonraki bölümde padişahın tahttan indirilmesi ayrıca Kürt bir vekilin padişahın tahttan indirilmesiyle alakalı yapılan oylamaya neden katılmadığını uzun uzun anlatılmıştır.

Sultan Mehmed Reşad’ın şehzadelik yıllarının nasıl geçtiğine ve onun eğitim durumuna değinmiştir. Suçluların İstanbul’da ne şekilde cezalandırıldığı ve idamların günler sonra nasıl normalleştiğini ifade etmiş ve Galata Köprüsünden bahsetmiştir. Besarya Efendi, Sultan Abdülhamid hakkında ağır ithamlarda bulunmuş ayrıca Türkçenin zorluğunu ifade ederek Türkçeyi hor görmüştür. Sultanın sağ kolu olanlardan Fehim Paşa ve onun gittiği Bursa’dan bahsetmiştir. Sonrasında çok kısa olan bölümde Hıristiyan-Müslüman ilişkilerinden bahsedilmiştir.

On üçüncü bölümde Balkan Savaşlarında Arnavutluk’un durumuna değinmiş ve Arnavut asıllı Esat Paşa’nın İşkodra şehrini para karşılığında teslim ettiğini iddia etmiştir. Hatta savaşın başında ordunun başında bulunan Hasan Rıza Paşa’nın Esat Paşa’nın adamları tarafından öldürüldüğünü yazmıştır. Besarya Efendi’nin düşüncesine göre Balkan Savaşları açlıktan kaybedilmiştir. Babiâli Baskını ve değişen hükümetten de bahsetmiştir.

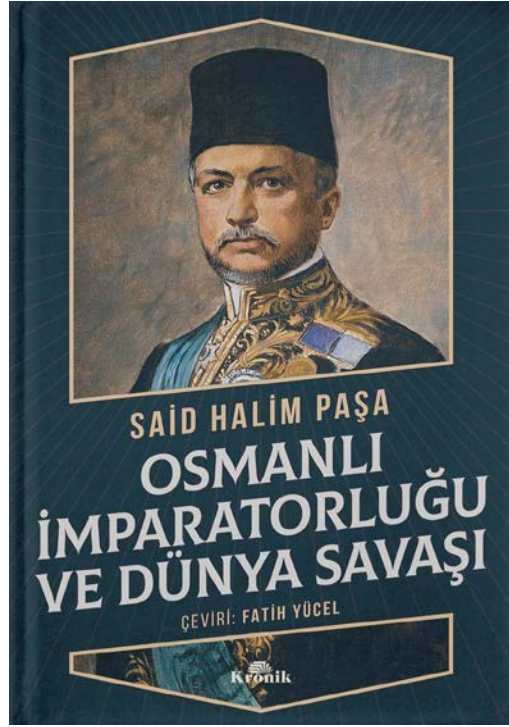
Yeni ittihatçı hükümetin sadrazamı Mahmut Şevket Paşa'dan uzun uzun bahsetmiştir. Sabık Sultan Abdülhamid, İstanbul'a getirilince Sultan Mehmet Reşad'ın endişeye düştüğünü ifade etmiştir. Çünkü Besarya Efendi'ye göre Sultan Reşad, eski sultan olan abisini İstanbul'da istemiyor onun tekrar tahta geçme planları yapabileceğini düşünüyordu. Aynı bölümde Kürtlerin kaçırdığı Ermeni kızlarına değinmiştir. Ermeni ve Kürtlerin durumu; Hamidiye Alaylarının Ruslara karşı kurulduğu, ıslahatların ne kadar gerçek olduğu on altıncı bölümün konularındadır. Besarya Efendi Ermenilere silah verilmesi gerektiği fikrini ortaya atmış ve Ermenilerin en azından hayatta kalabilecekleri Rusya'ya göçtüğünü ifade etmiştir. Onun Ermeni taraftarı olduğu açıktır ancak yine de bu meselede Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir.

Edirne'nin vaziyeti, Bulgarların İstanbul ile ilgili tasavvurları ve Rusya'nın tutumu ayrıca zamanın veliht şehzadesi olan Yusuf İzzettin Efendi'den bahsedilmiştir. Besarya Efendi, şehzadenin Jön Türkler tarafından öldürüldüğünü değil intihar ettiğini düşünüyordu. Edirne'de neler olduğunu anlatmaya devam etmiş ve Bulgarların dört deniz hayalinden; on dokuzuncu bölümde İngiltere ve İngilizlerden bahsetmiştir.

Yirminci bölümde maliyeci Cavid Bey'e değinmiş ve Cihan Harbine nasıl girildiğini anlatmıştır. Son ittihatçı sadrazam Sait Halim Paşa ve Almanya'nın neden müttefik olarak seçildiği, savaşa giriş sebepleri ve Goeben ve Breslau gemileri aynı bölümün konularındadır. Besarya Efendi, Osmanlılığın anlamından Türkiye-Romanya ilişkilerine birçok konuda fikirlerini hatıratının son bölümlerinde paylaşmıştır.

Son bölüm belki en ilginç bölümdür. Besarya Efendi güya "dost acı söyler" sözüne binaen inkılâpların yaşanacağından habersiz Türklerin ortaçağ'da kaldığını iddia etmiştir. Türk toplumunun alafranga sistemini kabul etmesi gerektiğini ve Jön Türklerin bazı konularda Sultan Abdülhamid'den daha aşırıya kaçtığını kabul etmiştir. Besarya Efendi'ye göre Araplar, Bağdat ve Kurtuba'da üniversite açtıklarından daha üstünlerdi. Ona göre Türkler, diğer toplumlara nazaran geri kalmışlardı. Türkler dini de arkalarına alarak sadece savaşmayı biliyordu. Bu yazdıklarına rağmen son sözü Türklerin kötülüğünü istemediği olmuştur.

Bu eser, yakınçağ tarihini, Osmanlı son dönemini ve İttihat-Terakki'yi daha iyi anlamak bakımından son derece önemlidir. Besarya Efendi cemiyetin üyelerinden biri olarak olaylara bizzat şahit olmuş ve yaşayıp gördüklerini bu hatıratı kaleme alarak yakın tarihimizin pek bilinmeyen kısmının günümüze aktarılmasını sağlamıştır. Hatıratın tam metnine ulaşılmasında ve dilimize kazandırılmasında Nevzat Artuç'un emeği büyüktür. Ancak hatırat yeni olduğundan ve daha iyi anlaşılabilmesi için Besarya Efendi'nin paylaştığı bazı bilgiler ve bilgilerin doğruluğu üzerine yazarın, hatıratın arkasından bir sonuç değerlendirmesi yapması tamamlayıcı olurdu. Ayrıca Besarya Efendi'nin haksız denilebilecek ithamları için de okuyucuya farklı bir bakış açısı kazandırmak adına yazarın düşüncelerini paylaşması, hatıratı ve yazarını anlamak adına daha iyi olabilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı

Said Halim Paşa Çev. Fatih Yücel

İstanbul, Kronik Kitap, 2019, 216 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-91-4

Salih AKIN*

Said Halim Paşa, Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırlığı ve Sadrazamlık görevlerinde bulunmuş önemli bir devlet adamıdır. Dolayısıyla devletlerarası ilişkilerimizde mühim bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Hatta 1914 yılında yani Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıl Osmanlı Devleti ile Almanya arasında imzalanan muahede, Paşa'nın Yeniköy'de bulunan yalısında imzalanmıştır. Bu nedenle üzerinde dikkatle durulması gereken bir isim olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Peki Paşa'nın bu deneyimlerini hatıralarından okumak nasıl olurdu? İşte incelememize konu olan kitap, bizzat Said Halim Paşa'nın kaleminden dönemi bizlere yansıtmakta. Orijinali Fransızca olan "*L'Empire Ottoman et la Guerre Mondiale*" isimli eserin dilimize çevrilmesi ile bu kitap vücut bulmuş durumda.

---

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, slhkn60@gmail.com

İlk bölüm bizzat Said Halim Paşa'nın ağzından anlatılmaktadır. Sadrazamlığa gelişi hakkında bir değerlendirme yapan Paşa, ardından savaş öncesinde de varlığını göstermekte olan Ermeni sorununa dair bir tespitte bulunmaktadır. Yaşanan gelişmeleri iyi bir şekilde analiz ettiğini düşündüğüm Said Paşa, yakın zamanda Almanya'nın bir ittifak teklifi yapacağını dile getirmektedir. Nitekim 1914 yılının ortalarında bu ittifak gerçekleşecektir. Kaleme aldığı eserde Almanya ile yapılan muahedenin orijinal metinlerine yer vermek istediğini de aktaran Paşa, Ferid Paşa hükümeti zamanında evinde yapılan arama sonucunda belgeleri kaybettiğini belirtmektedir. Üzerinden bir asrı aşkın zamanın geçtiği Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcını bizler gayet iyi bilesek de Paşa, bulunduğu dönem içerisinde kimsenin savaş çıkacağını beklemediğini aktarmaktadır. Harbe girişimizdeki önemli dönüm noktalarına bakacak olursak, belki de ilk olarak Goeben ve Breslau aklımıza gelecektir. Nitekim Said Halim Paşa da bu iki gemiye eserinde yer ayırmıştır. Gemilerin İngiliz donanmasından kaçarak Çanakkale Boğazı'na yani Osmanlı Devleti'ne sığınmaları karşısında endişeye kapıldığını anlamak mümkün. Yaşananlara ek olarak ise tüm sorumluluğu Enver Paşa'nın aldığı sözlerine eklemektedir. Ancak gelişmeler Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığına gölge düşürüyordu. Almanya ile ittifak içinde olsa da bu ittifak, özellikle Rusya'ya karşı müdafaa amacıyla yapılmış bir ittifaktı. Bu nedenle çoğumuzun bildiği satın alma senaryosu devreye girer. Kitabın ilk bölümünün sonlarında da Paşa'nın Alman Büyükelçisi Baron Wangenheim ile gerçekleştirdiği Goeben ve Breslau görüşmesinin detayları ele alınmıştır.

Günümüzde de tartışılmaya devam eden bir konu olan Dünya Savaşı'na neden katıldığımız sorusu kitabın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Osmanlı Devleti üzerinde planlar yapıldığı bir dönemde savaşa katılmamak gibi bir düşüncenin sağlıklı olmadığı konusunda görüşler aktaran Said Halim Paşa, adeta ders niteliğinde ifadeleriyle konuya açıklık getirmektedir. İçinde bulunulan şartlar gereği savaşa girmeme gibi bir ihtimalin çok daha vahim sonuçlar doğuracağını bilincinde olarak bizlerin de, Paşa'nın belirttiği görüşlere katıldığımızı söylemek yerinde olacaktır.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyen önemli hadiselerden biri de Rus limanlarının bombalanmasıdır. Üçüncü bölümde o günlere dair bilgiler aktaran Paşa, Yavuz ve Midilli gemilerinin hareketinden haberdar olmadığını, böyle bir hamleye ise sıcak bakmadığını belirtmektedir. Her ne kadar savaşa girilmesi gerektiğini savunsa da atılması gereken adımlar konusunda oldukça hassas kararlar vermeye çalışan Said Halim Paşa, yaşanan hadise neticesinde tüm çabalarının boşa gittiğini de söylemektedir.

Savaşa katılan her milletin savaş sonunda kendisini suçsuz ilan etmeye çalıştığını ancak Türkiye'de ise bu durumun tam tersi bir hâl aldığı kitapta belirtilmektedir. Damat Ferid Hükümeti tarafından yapılan bu beyanlara göre Osmanlı Devleti yanlış bir hamle yapmıştır. Bunun suçlusu ise İttihadçı hükümettir. Fakat Said Halim Paşa, Damad Ferid'in bu türlü beyanlarına karşı çıkmış ve bu açıklamalar sayesinde kendisini aklamaya çalıştığını belirtmiştir. Damad Ferid Paşa hakkında zayıf hafızalı sadrazam tabirini kullanan Said Halim Paşa, Sevr Antlaşması ile birlikte Damad Ferid Paşa'nın ne denli yanlış bir politika

izlediğinin ortaya konulduğunu aktarmaktadır. Hatta hak edilmeyen suçla maların tüm sebebi Damad Ferid Paşa ve onun söylemlerinin bir sonucu olarak belirtilmiştir. Nitekim bu hususta Said Halim Paşa'ya katılmamak mümkün değildir. Milli duygulara önem veren Said Halim Paşa, koyun gibi boğazlanmaktansa, elde silahla ölmeye razı olduğunu söyleyerek aslında Millî Mücadele konusunda da hassasiyetini dile getirmektedir. Eleştirilerin ağırlık verilmiş olduğu dördüncü bölümde son olarak Osmanlı topraklarında yaşanan işgal faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

Ağırlıklı olarak Mustafa Kemal Paşa hakkında detaylı bilgiler vererek başlayan beşinci bölümde, onun bilinen ve bazılarınca bilinmeyen bazı yönlerine işaret edilmektedir. Azimli, hırslı, kararlı ve vatansever bir yapıya sahip olduğunu belirten Paşa, Mustafa Kemal Paşa hakkında olumsuz bazı görüşler de belirtmektedir. Özellikle başkasının fikirlerini dikkate almamak ve etrafında bulunan, milli mücadeleye destek verebilecek, önemli isimleri uzaklaştırmak konusunda Said Halim Paşa tarafından eleştirilmektedir. Ancak eleştiriler Mustafa Kemal Paşa ile de sınırlı kalmamaktadır. Son Osmanlı padişahı Sultan Vahdettin Türk aleyhtarı ittifakın önderi olarak görülürken Said Halim Paşa tarafından hain olarak nitelendirilmektedir. Bu bölüme konu olan asıl mesele ise İngiliz ve Fransız düşmanlığının karşılaştırmasıdır. İngiltere hakkında kesin bir dille huzursuzluğu dile getiren Paşa, Fransa üzerine ise daha ılımlı cümleler kurmaktadır. Özellikle Fransa'nın çark edişini değerlendiren Said Halim Paşa, aslında bunun şerefli bir pişmanlık olduğu ve Türk milletinin gerçekleştirmiş olduğu direnişe karşı yakınlık hissetmelerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır.

Eserin altıncı bölümünde İngiltere'nin planları ön plana çıkmaktadır. En belirgin faaliyetlerinden biri ise, açık bir şekilde görülen, Türkiye'ye alternatif bir kuvvet olabilecek Yunanistan'ı güçlendirmektir. Kitapta İngiltere üzerine eğilen Paşa, çok sıklıkla duyduğumuz “*Üstünde güneşin batmadığı imparatorluk*” tabirini de kullanmaktadır. Konu İngiltere'den acıkmışken Sevr ve savaş döneminde müttefikimiz olan Almanya için uygulanan Versay Antlaşmaları hakkında da bir değerlendirmede bulunulmuştur. Savaşın akabinde gerçekleşen başkentini işgali ve işgal sırasında uygulanan şiddet, işkence ve zorbalıklar ise bölümün en dikkat çekici ve tüyler ürpertici kısmıdır diyebilirim.

Her ne kadar savaşı kazanmış olsalar da ilerleyen süreçte İngilizlerin de bazı hatalar yaptıklarını görmekteyiz. Eserin yedinci bölümü bu hatalar hakkında bizlere ipuçları vermektedir. Bu bölümden benim çıkarmış olduğum, İngilizlerin en önemli hatası Hindistan ve Mısır gibi sömürge topraklarında hakimiyeti bölge halkına teslim etmeyişleridir. Hatta buna karşın Said Halim Paşa, bölgede İngiliz hakimiyetini artıracak hamleler yaptıklarını da belirtmiştir.

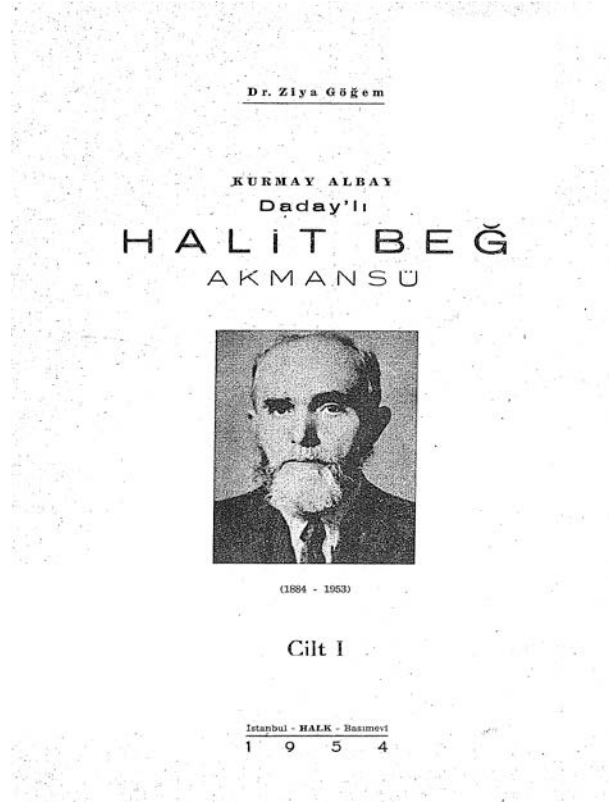
Ekler kısmı haricinde eserin son bölümü ise Halifelik kurumu ve onun çevresinde gelişen olayları konu almaktadır. Bilindiği üzere Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa bir süre sonra Halifelik makamı kaldırılmıştır. Bu durum geçmişten günümüze kadar süren bazı tartışmalara da yol açmıştır. Said Halim Paşa da bu bölümde İslâm dini ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yapılan reform hamlelerini değerlendirmektedir. Ona göre İslâm bir dinden daha fazlasıdır. Diğer bir ifadeyle sivil bir dindir. Dinin

devletten ayrılmaması gerektiğine inanmaktadır. Sultan II. Mahmud döneminden beri var olan bu düşüncenin yanlış olduğuna kanaat getirmektedir.

Eserde yer alan toplam 8 bölümde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılı yıllar ele alınmıştır. Ayrıca kitapta yer alan üç ek ile de esere farklı bir perspektif kazandırılmıştır. Özellikle Said Halim Paşa'nın birinci ağızdan anlatımı ile olayları okuma fırsatı sunulması göze çarpan en mühim detaydır.

İçerik bakımından ele aldığımız kitabın şimdi de niteliksel özellikleri hakkında bazı değerlendirmelerde bulunalım. Çevirisini Fatih Yücel'in yapmış olduğu bu eser, toplamda 216 sayfadan oluşmaktadır. Hiç görsel materyal kullanılmaması kitap hakkında negatif yorum yapacağım tek nokta diyebilirim. Kitabın sonunda yer alan indeks kısmı ise merak ettiğiniz ve bir an önce konu ile ilgili fikir sahibi olmak istediğiniz zaman yardımınıza koşmaktadır.

Bu kitabın oldukça önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü Osmanlı Devleti'nin en zor yıllarına şahitlik etmiş önemli bir bürokrat tarafından kaleme alınan metinlerin, dönemi en iyi yansıtan araçlar olduğu kanaatindeyim. Elbette detaylı analiz ve eleştiri süzgecinden geçirildikten sonra akademik olarak kullanılması gereken bu kitap, şüphesiz yakın tarihimize ışık tutan önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü 1884-1953

Ziya Göğem

İstanbul, İstanbul Halk Basımevi, 1954, 464 Sayfa

Filiz ÖZDEMİR*

Adı geçen eser 7 bölümde ele alınmış. Eserin sonunda ise yazarın kendi deyimiyle şahsi mütalaaları ve Priskopis'in esareti meselesine dair lüzumlu bir açıklama ve ardından içindekiler kısmıyla bitirilmiştir. Eserin önsöz kısmında Halit Bey'in akademik hayatı hakkında bilgiler verilmiş. Bu bilgiler ışığında kendisinin İstiklal harbimizde tümen komutanlığı yaptığını ardından politika hayatına atılarak mebusluk yaptığını, Cumhuriyetin temelini atan inkılap hareketlerinde rol aldığını öğreniyoruz. Yine yazarın ifadesine göre büyük kahramanlıkları olan yüksek rütbeli biri olmamakla birlikte, hayatının her dönemi örnek alınması gereken, ibret verici ve takdire şayan bir zattır. Birinci bölümde Halit Akmansü'nündü

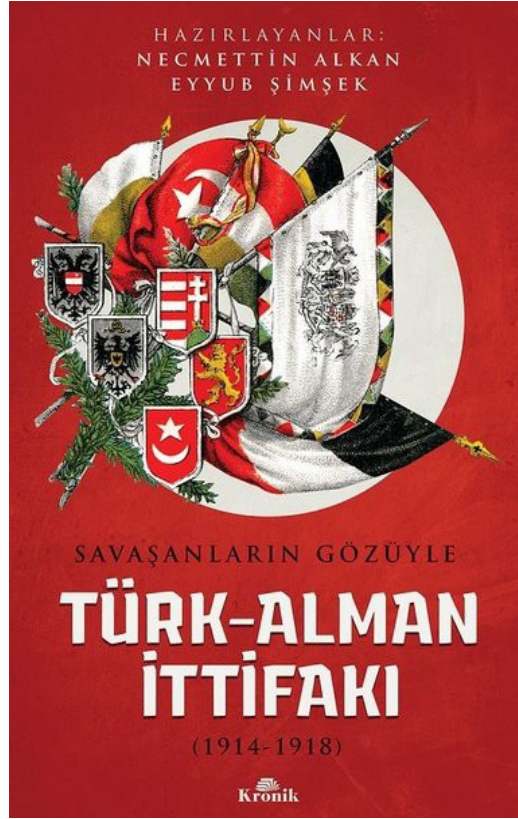
---

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, filizozdemir24@hotmail.com

görünüşü, moral vasıfları, karakteri, okul hayatı üzerinde durulmuş. Buna göre zekâsı ve kavrayışı son derece keskin, hafızası kuvvetli, güçlü hitabeti ile konuştuğu mecliste sözü dinlenen, telkin kudreti olan bir zattır. Yüksek fazilet sahibi, paraya ihtiyacı olsa bile düşüncesine uymayan vazifelerden el çeken, her işini büyük bir titizlikle yapan biridir. 1884 yılında Daday kasabasında doğan Halit Bey'in ailesi, o küçükken öldükleri için çocukluğuna dair çok bilgi bulunamıyor. Kendisi 1909 yılında Şam'da yüzbaşı rütbesi ile 25 yaşındayken staja başlıyor. Daha sonra Suriye vilayetine bağlı Kerek muhasarasın da gösterdiği isabetli kararlarıyla Şam gazeteleri günlerce kendisini öven yazılar yayınlıyor. Birinci Dünya Savaşında Kanal hareketinde ve Irak cephesinde çeşitli savaşlarda görev alıyor. 1918'de Musul'da görev alıyor. 15 Kasım 1918'de bu vilayetin İngilizlere terk edilmesi üzerine kendisi 30 Kasım 1918'de Musul'un boşaltılmasını sağladıktan sonra Nusaybin'e gelerek ordu karargahında göreve başlıyor. Keşmekeş içinde bulunan ülkede bir takım zararlı cemiyetler de kuruluyor. İstanbul hükümetine karşı ilk mukavemet hareketi 1919 yılının mart ayı içinde 13.Kolordu bölgesinde başlıyor. "Diyarbakir, Elazığ, Bitlis vilayetleri ile Urfa mutasarrıflığı." Bu bölgede İngiliz propagandalarıyla Kürtçülük hareketleri baş gösteriyor. Bu faaliyetlere karşı Halit Bey'in 1919 Mayıs'ında ki askeri gösteri hareketleri fevkalade tesir ediyor. Daha sonra Halit Bey 13.Kolordu Komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığını bildiriyor. Ayrıca Amasya Genelgesi, İstanbul hükümetinin tutumu ve Erzurum kongresi eserde ayrıntılı bir şekilde ele alınmış. Yine Eylül 1919'da Elazığ ve Malatya çevresindeki Kürtçülük propagandalarını bastırmada Halit Bey'in büyük başarı gösterdiği ve bu başarılarından dolayı Atatürk tarafından takdirname gönderildiğini öğreniyoruz. Eserde Halit Bey'in notlarından Ferit Paşa hükümetinin düşüşü anlatılıyor. Halit Bey 1920 yılında Güneydoğu bölgesinden ayrılıyor, önce Müdafaa-i Milliye Vekaletine, 1921 yılında da Demiryolları Müdürlüğüne getiriliyor. Daha sonra I. İnönü Muharebesi oluyor. Anadolu ve Bağdat demiryolu da iki cephenin sevkiyat ve nakliyatını temin vazifesi görüyor. II. İnönü'nün kazanılmasında o zamanki Demiryolları Genel Müdürü Halit Bey'in mühim emekleri olduğunu görüyoruz. Halit Bey Sakarya Meydan Muhaberesinde ise Kafkas Fırkası Komutanlığına getiriliyor. Bu savaşta Halit Bey'in komutuyla 25 Ağustos 1921 günü düşmana taarruz edildiğini ve bu hareketin, zaferin kazanılmasında mühim derecede etkili olduğunu öğreniyoruz. Bu hareketi 1.Türkiye Büyük Millet Meclisinde de "Yaşasın 3.Tümen" diye alkışlanıyor ve Halit Bey savaştan sonra madalyalarla taltif ediliyor. Dumlupınar Savaşlarında 5. Kafkas Tümen Komutanlığına tayin ediliyor. Taarruz hazırlıkları ve savaş planı üzerinde eserde ayrıntılarıyla durulmuş,26 Ağustos 1922 günü yapılan bazı taarruz hareketleri vesikalara dayanılarak anlatılmış. Yine gün gün taarruz hareketleri anlatılmış. Yazar bundaki amacın 5. Kafkas Tümeninin de hissesine düşen şeref payının derecesine işaret etmek olduğunu söylüyor. Nihayet 30 Ağustos 1922'de kurtuluş müyesser oluyor. Daha sonra İzmir'in alınması ve Anadolu'nun Yunanlılardan temizlenme süreci aşama aşama anlatılmış. Ayrıca eserde Yunan başkomutanı Triskopis'in esaretine de geniş bir yer ayrılmış. Bundan sonra Halit Bey bizzat Mustafa Kemal tarafından tebrik ve taltif ediliyor ve Miralaylığa terfi ettiriliyor. Daha sonra Halit Bey'in hayatının ikinci safhası diyebileceğimiz milletvekilliği süreci anlatılıyor. Halit Bey

1923’de Atatürk’ün arzusuyla milletvekilliği için Ankara’ya gidiyor. Bu arada 1. Meclis kapatılmış 2. Meclis de mebus seçimi arifesindedir. Halit Bey bu ahval içinde Ankara’da Mustafa Kemal ile buluşuyor. Bu görüşmelerden bir takım fikir ayrılıklarına düşse de istemediği halde Mustafa Kemal Paşa’nın ısrarlarıyla 19 Temmuz 1923’de mebus oluyor. Mecliste çeşitli konularda yaptığı tenkitleri, itirazları, teklif ve dilekleri eserde ayrıntılı olarak işlenmiş. Meclisteki şikâyetlerinden olan muhafız birliğinin çokluğu ve içki yasağının devamına dair tavrı kabul ediliyor. Kitabın son bölümünde ise saltanatın kaldırılışı, hilafetin ilgası ve buna bağlı olaylar üzerinde durulmuş. Atatürk Nutuk’ta hilafetin ilgasına dair ilk itirazın Halit Bey tarafından vaki olduğunu, ona bir iki zatın daha katıldığını söyler. Halit Bey’in hilafete dair beyanatı ve diğer hatiplerin cevap ve mütalaaları eserde okuyucuya sunulmuş. Halit Bey bu meseledeki ihtilafın dolaylı Halk Partisinden istifa ediyor. İstifasının akabinde parti genel başkanı ve Cumhuriyet reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa dört mebusla Halit Bey’e haber gönderiyor ve istifasını geri alması rica eder ancak kabul görmüyor. İstifa hadisesinden iki gün sonra Ankara gazetelerinde Halit Bey’in seçim bölgesi olan Kastamonu’dan Vali Fatih Bey’in teşebbüsüyle meclisin son kararını destekleyen bir telgraf yayınlanıyor. Ayrıca Ankara’dan Kastamonu vilayetine gelen mahrem bir şifre ile Belediye Reisine Halit Bey’in mebusluktan düşürülmesi için teşebbüste bulunması emri veriliyor, belediye reisi halkın Halit Bey’i çok sevdiğini ve bunu yapamayacağını söylemesi üzerine istifası isteniyor. Kitabın sonunda ise yazarın “Şahsi mütalaalarımız” başlığı altındaki görüşleri okuyucuya sunulmuş. Yazar hilafetin ilgası ve buna bağlı meselelerin yazılmasında mümkün mertebe objektif kalmaya gayret ettiğini, maksadının demokrasinin hayatiyeti bakımından geçmiş devirlere ve yakın tarihimize ışık tutmak olduğunu belirtiyor. Eserin bu ilk cildi böylece bitiyor.

Bu eser sadece biyografi niteliği taşıyor aynı zamanda yakın tarihimizdeki savaşlar ve siyasi olaylara da ışık tutuyor. Yine inkılap tarihimizdeki önemli olaylar eserde yer buluyor. Eser yazılırken hatıralardan, meclis zabıtlarından ve bazı vesikalardan yararlanmış. Bu bakımdan kaynak dilinin oldukça zengin olduğunu söyleyebiliriz. Anlaşılır dili de eseri okunur kılıyor. Ayrıca resmi tarih anlatısında adı hemen hiç geçmeyen ve hakkı teslim edilmemiş Halit Akmansü’yü bu eser sayesinde tanıyoruz. Tarihimizde Halit Bey gibi üstün bir şahsiyeti bize tanıttığı için eserin okunmasının elzem olduğunu düşünüyorum

Savaşınların Gözüyle Türk-Alman İttifakı 1914-1918

Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek

İstanbul, Kronik Kitap, 2018, 240 Sayfa, ISBN: 987-975-2430-85-3

Tamercañ ÇAĞLAR*

Birinci Cihan Harbi Almanya, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bulgaristan'ın dâhil olduğu ittifak devletleri grubu adına sonun başlangıcı oldu. Tabi ki bu ittifak grubu içerisinde diğerklerine göre daha sivri ve belirleyici olan Almanya idi. Dört yıllık bu büyük savaşta Osmanlı Devleti, Almanya ile kaderini tayin edecek kadar önemli bir ittifak oluşturdu. Tanıtımını yapacağımız bu kitap, Birinci Dünya Savaşında oluşan Türk-Alman İttifakını bizzat cephelerde yer almış kumandanların dilinden ve fikir dünyasından özetlemeye çalışmıştır. Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek'in yazdığı bu eser, iki ana başlık ve sekiz alt başlıktan meydana geliyor.

Türk, Alman, İngiliz ve Fransızların İttifaka ve Subaylara Yaklaşımı ismini taşıyan ilk ana başlık, Osmanlı subaylarının Alman meslektaşlarına ve Alman kurmaylarının Türk meslektaşlarına dair olan

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, tamer_caglar@hotmail.com

görüşlerinden oluşuyor. Yine bu bölüm içerisinde Fransız ve İngiliz subayların Türk-Alman ittifakına dair fikirlerine ve yorumlarına yer verilmiş. İkinci ana başlık ise İttifakın Sahadaki Yansımaları ismini taşıyor. Bu başlık içerisinde Türk ve Alman İttifakının sefer planlarına, İslamcı politikalarına ve Alman Kurmay kadrolarının Ermeni Tehcirindeki rollerine dair çok sayıda bilgiye yer verilmiş.

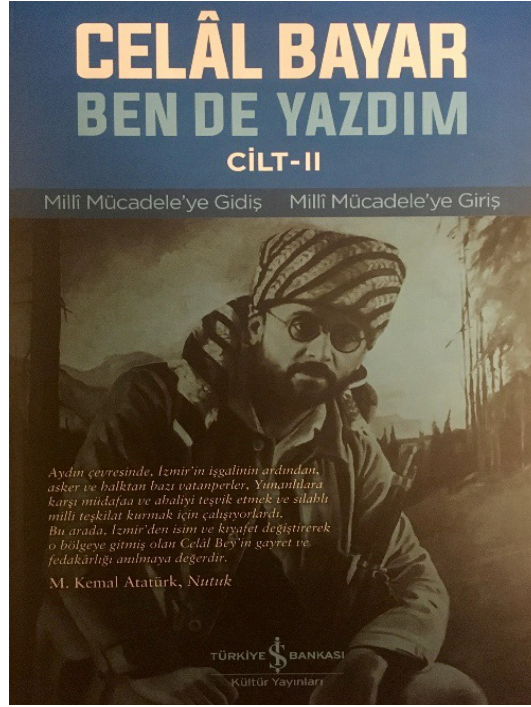
Kitabın yazarlarından birisi doktora eğitimini Almanya’da aldığından, diğeri ise geçmişte Fransız arşivlerinde çalıştığından ötürü, bu kitap hem Alman hem de Fransız Arşivlerinin zenginliğinden faydalanmış. Benim kitapta en çok ilgimi çeken kısımlar Alman subayların, Türk komuta heyeti hakkındaki görüşleri ve Ermeni Tehcirindeki Alman rolüyle ilgili değerlendirmeler oldu. Osmanlı Devleti’nin Birinci Cihan Harbine uzanan dönemi çok güzel bir şekilde irdelenmiş. Öte taraftan Türk-Alman ittifakının kuru bir Alman hayranlığıyla ne denli alakasız olduğu gözler önüne serilmiş. Bunların yanı sıra Türk ve Alman subayların birbirleri hakkındaki düşünceleri savaşın ve savaşa giden yolun öğrenilmesi adına önemli bir meseledir. Fakat ittifakı tam olarak anlamak için bu eserin yanı sıra ittifakta pay sahibi olan kişilerin de hatıratlarının tamamının okunması gerektiği kanaatindeyim. Ama tabii ki bu kitabın da genel bir bakış açısı oluşturduğunu söylemek lazım.

Almanlar özellikle Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa’nın başını çektiği bir Osmanlı subay grubu hakkında çokça malumat ve fikre sahipler. Kitap bize gösteriyor ki, Alman subayların Enver Paşa hakkındaki genel kanaati onun saf bir Alman hayranı olduğu tezinden bir hayli uzak. Alman kurmayların kendisi hakkındaki yorumlarına bakıldığında Enver Paşa’ya duyulan derin bir takdir ve saygı görüyorsunuz. Almanların çoğu için Enver Paşa, alkolden, aşk hayatından ve oyun alışkanlıklarından son derece uzak, mütevazı, yetenekli, milliyetçi, çalışkan, gayretli, Sezar gibi cesur ve hayalperest bir portre çiziyordu. Cemal Paşa ise Türkçü bir izlenim bırakıyordu. Kararlı ve temkinli olarak tanımlanan Mustafa Kemal için ise doğru zamanda doğru karar veren biri olarak tanımlama yapılmıştı. Mustafa Kemal hakkındaki olumlu görüşlerin temel sebebi Anafartalar’da gösterdiği başarılarıydı. Bunların yanında Mehmet Şefik Bey, İsmail Hakkı Bey ve Halil (Kut) Paşa da hayırla yâd edilmiş. Fakat Mehmet Vehip Paşa hakkındaki görüşler diğer Türk zabitanından farklı. Vehip Paşa’nın Alman subaylar tarafından hiçbir askerî yeteneğe sahip olmayan birisi olarak adlandırılmasının Almanların aldığı isabetsiz kararlardan birisi olduğunu düşünüyorum. Kitabın özellikle bu bölümü bana gösterdi ki Almanlar subaylar, Türklerin tarihi karakterleri hakkındaki görüşlerini bizden daha vicdanlı ve adaletli şekilde sarf ediyor. Tabii kitabın yararlandığı hatıratların hangi dönemlerde kaleme alındığına da dikkat etmek lazım. Bilinmelidir ki tarihi hatıratlar okunurken yazıldığı yıl ve ortam son derece mühimdir.

Kitap Ermeni Tehcirinin bizzat tanığı olan Osmanlı Üçüncü Ordusu Kurmay Başkanı Felix Guse, Osmanlı Harekât Şube Başkanı Otto von Feldmann ve Osmanlı Erkân-ı Harbiye Reisi Bronzart von Schellendorf’un başını çektiği üç Alman subayının, 1921 yılında Talat Paşa’nın katillerinin yargılanma süreci sonrası alınan kararlar akabinde Deutsche Allgemenie Zeitung’a yaptığı açıklamalara da yer vermiş. Bronzart Paşa Deutsche Allgemenie Zeitung’a yaptığı açıklamada özellikle Rusların Ermenileri

kışkırttığını ve ayaklanmalara finansal olarak destek verdiğini belirtiyor. Öte yandan Feldmann kendi ifadesiyle büyük devlet adamı Talat Paşa'nın katili Tehliryan'ın mahkemedeki yargılanmasında yanlış kararlar alındığını söyleyerek, tehcirde kıyıma uğrayan Müslüman köylerine de dikkat çekmeye çalışıyor. Üçüncü Ordu Kurmay Başkanı Felix Guse ise 13 Nisan 1915 tarihli Van İsyanının Ermenilerin tehcir edilmesinin önemli bir gerekçesi olduğunu söylüyor. Felix Guse Türklerin Ermenileri yok etmeleri hususunda elle tutulur bir delil bulunmadığını da söylüyor. Bilahare kitabın yazarları Ermeni Tehciri'nin dini sebeplerden ötürü yapıldığı gibi bir fikrin gerçekten uzak olduğu görüşüne de yer vermiş. Bu çalışma Ermeni Tehcirini soykırım olarak kabul eden Almanya gibi bir devletin üst düzey kurmay kadrolarından yetişmiş kimselerin dahi soykırım tezini reddettiğini gösterdiği için de son derece mühim bir yer tutmaktadır. Kitabın yararlandığı kaynaklar genel olarak Almanca olsa da bu kaynaklara ulaşılması çok güç değil. Yukarıda bahsi geçen gazete kupürlerine internet üzerinden ulaşım indirmek imkânınız mevcut. Hatta kaynaklara ulaşabilmek adına internet linkleri dahi verilmiş. Ben de yukarıda bahsi geçen ifadelerin hepsinin Almanca aslına ulaştım ve indirdim. Kitabın yazarları bugüne dek Türkçeye çevrilmiş eserlerin yanı sıra henüz çevrilmemiş hatıratlardan da yararlanarak harcadıkları yoğun mesaiyi gözler önüne sermişler. Eserin içinde Türk-Alman ilişkilerinin tarihsel perspektiften bakılarak geçmiş dönemlerdeki Türk-Alman ilişkileri de okuyucuya sunulmuş. Kitapta sade ve anlaşılır bir dil mevcut. 1915'den 1918 yılına kadar harbin gidişatı hakkında malumat verilerek her yılda savaşın seyri hakkında bilgilendirme yapılmış. Bu çalışma Alman kurmayların Türkiye hakkındaki görüşlerini öğrenmek için okunması gereken tüm hatıratları tek elde toplayarak mühim kısımlarına yer vermiş. Meselenin daha teferruatlı bir şekilde kavranması için gerekli olan okumalara da kaynaklar bölümünden ulaşmak mümkün.

Ben De Yazdım

Mahmut Celal Bayar

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, 792 Sayfa, ISBN: 978-605-295-647-2

Kaan Cem GENİŞ*

Mahmut Celal Bayar hiç şüphesiz Türk siyasi tarihinin en büyük figürlerinden birisidir. İttihat ve Terakki Cemiyetinde İzmir Kâtib-i Mesulü adı altında başlayan siyasi hayatı Alaşehir Kuvay-ı Milliye komutanı olarak devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasının ardından Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınlarından biri olmuş ve İktisat Vekilliği görevini üstlenmiştir. Uzun yıllar bu görevinin yanısıra milletvekili olarak da hizmet vermiştir. 1937 yılında Atatürk tarafından Başbakan olarak görevlendirilmiş ve 2 yıl boyunca bu görevde kalmıştır. 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer almış ve 1950 yılına kadar parti genel başkanı sıfatıyla muhalefet görevini üstlenmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle 10 yıl boyunca Cumhurbaşkanı olarak hizmet etmiştir. 27 Mayıs 1960 Darbesinin ardından görevinden uzaklaştırılmış ve siyasi yasaklı statüsüne alınmıştır. Siyasi haklarını aldıktan sonra aktif siyasete geri dönmemiştir.

Celal Bayar, Osmanlı Devleti'nin son dönemine ve Cumhuriyet devrine tanıklık etmiş ve almış olduğuvazifeler ile bu dönemlerde aktif bir rol oynamıştır. Ben De Yazdım adını vermiş olduğu

* Uzm., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, kcgemis@gmail.com

hatıralarında bu dönemleri en ince ayrıntısıyla ele almıştır. Bayar, kitabı yazma kararı almasında etkili olan anısını kitabın arka yüzünde şu kelimelerle ifade etmiştir:

“Atatürk’ün mutad sofrasında bulunuyordum. O akşam davetlilerin sayısı azdı. Ancak beş altı arkadaşlık. Büyük adam (Atatürk) hayatından bahsediyordu. Biz de vecd içinde kendisini dinliyorduk. Birden sustu, hepimizi ayrı ayrı süzdü. ‘Arkadaşlar, beni ilk gördüğünüz zaman hakkımda nasıl fikir edindiniz, anlatır mısınız?’ dedi ve bakışlarını benim üzerimde topladı. Anladım ki, önce benim konuşmamı istiyordu. İçimden gelen samimi ve gerçek sözlerim, çelik gibi sağlam bir iradeye sahip olan büyük adamın tevazu duygusuna dokunmuş olmalı ki hafif bir sesle ve çekingen bir eda ile sordu:

- Bunları yazdınız mı?

- Hayır.

- Rica ederim, yazınız.

O zaman bu, benim için bir emirdi. Nur içinde yatsın, irtihalinden sonra bir vasiyet olmuştu. Bunun içindir ki bu kitabı yazmaya başladım ve Ben De Yazdım adını verdim. Ben De Yazdım kitabı mütarekeden bu yana, Millî Mücadele’yi, Büyük Millet Meclisi’ni hükümetini, Cumhuriyet’in ilk devirlerini, Atatürk’ü ve devrimlerini bütün yönleriyle ele alacaktır.”

Ben De Yazdım adlı eser ilk olarak 1967-1972 yılları arasında Baha Matbaası’nda 8 cilt olarak neşredilmiştir. Daha sonra 1997 yılında Sabah Yayınları tarafından ikinci basımı yapılmıştır. Fakat bu baskı dizgi ve yayın kalitesi anlamında bekleneni verememiştir. Ayrıca bu eseri uzun bir süreden beri piyasada temin etme imkânı kalmamıştır. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları bu eserin yeni basımını yaparak son Osmanlı ve Millî Mücadele dönemi üzerine araştırma yapan araştırmacılara da önemli bir hizmette bulunmuştur. Ben De Yazdım’ın bu yeni baskısı hazırlanırken 1967-1972 yılları arasında Baha Matbaası tarafından basılmış olan baskı referans alınmıştır. Fakat yeni basım 8 cilt değil 3 cilt olarak neşredilmiştir. Yeni basımın birinci cildinde eski basımın 1., 2., 3. cildi, ikinci ciltte 4., 5. ve 6. ciltleri, üçüncü ciltte ise 7.ve 8. ciltler yer almıştır. Kitabın tüm ciltlerinin ön yüzünde Celal Bayar’ın Akhisar Kuvay-ı Milliye komutanı iken çekilmiş resmi bulunmaktadır. Ayrıca yine her cildin ön kapağında Atatürk’ün Celal Bayar’ın Aydın ve İzmir dolaylarında göstermiş olduğu başarılarla ithafen söylediği bir söz bulunmaktadır.

Celal Bayar eserinin önsözünde az önce ifade ettiğimiz gibi, eseri yazmaya karar verdiği anısından bahsetmiş ve bu eserin genç nesillere fayda getirmesini umduğunu belirtmiştir.

İçerik ve Kapsam

Ben De Yazdım eserinde işlenen konular bölümlere ayrılmamıştır. Her olay kendi adıyla isimlendirilmiştir. Celal Bayar her cildin sonuna “Belgeler ve Fotokopiler” adında bir bölüm ayırmış ve elinde anlattığı konuyla alakalı arşiv belgelerini, yazışmaları ve mektupları eklemiştir. I.cildin ana başlığı “Millî Mücadele’ye Giriş” tir. Bu başlıktan sonra kaydedilen tüm olaylar kronolojik bir şekilde

anlatılmıştır. İlk cilt İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1918 yılında toplamış olduğu kongre ile başlamış ve Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesiyle noktalanmıştır.

Kısaca bahsetmek gerekirse I. cildin ilk bölümünde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu ve gelişmesinden, Jön Türkler'in faaliyetlerinden, 31 Mart Vak'asından, Mustafa Kemal Paşa'nın I. Cihan Harbi ile ilgili fikirlerinden ve Mondros Mütarekesi'nden bahsedilmiştir. Celal Bayar eserin girişinde İttihat ve Terakki'nin son dönemlerinden ve liderlerinin ülke dışına çıkışından bahsetmiş, daha sonra geriye dönüşler yaparak bu sonuçları doğuran olayları sebepleriyle birlikte ele almıştır. I. cildin II. bölümünde ise (eski basımda II. cilt) Hareket Ordusu'nun İstanbul'da ki faaliyetleri ele alınmıştır. Mahmut Şevket Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında memlekette cereyan eden iç ve dış olaylardan bahsedilmiştir. Ayrıca Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinden, Trablusgarp'ta meydana gelen olaylardan ve sürekli baş gösteren kabine buhranlarından ayrıntılı bir şekilde söz edilmiştir.

I. cildin III. ve son bölümünde Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Sadrazamlığı ele alınmıştır. Ayrıca hanedan arasında büyük sorunlar doğuran Damat Paşa'nın yurt dışına çıkması mevzuu üzerinde uzunca durulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kongreleri ve toplantılarından bahsedilmiştir. Bu dönemde ortaya çıkmaya başlamış olan balkan devletlerinin ittifakı meselesi de bu bölümde detaylıca işlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefik devletlerce paylaşılma konusu bu bölümün sonunda vesikalarla desteklenerek anlatılmıştır.

Ben De Yazdım adlı eserin II. cildinin adı "Millî Mücadele'ye Gidiş, Millî Mücadele'ye Giriş" tir. Bu cildin ilk bölümünde (eski basımda IV. cilt) Edirne'nin kaybedilme süreci işlenmiştir. Edirne kaybedildikten sonra akabinde gerçekleşen Bab-ı Ali baskını ve İttihat ve Terakki erkanının hükümeti ele geçirme süreci anlatılmıştır. Hükümet değişikliği ile başlayan sorunlar, Mahmut Şevket Paşa'nun suikasti, Batı Trakya'nın istiklalini ilan etmesi ve I. Cihan Harbi'nin başlangıcında yaşanan gelişmeler ve devletlerin almış oldukları vaziyetler bu bölümün konusunu oluşturmuştur.

Kitabın II. cildinin II. bölümünde (eski basımda V. cilt) Düvel-i Muazzama'nın İstanbul'a gelişi ve buradaki isteklerinden söz edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın da bu olayların ardından İstanbul'a gelişi ve yürütmüş olduğu siyasi faaliyetler anlatılmıştır. Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idam edilme süreci, idamının yankıları ve milli uyanışın temellerinden söz edilmiştir. Mahmut Celal Bey bu dönemlerde İttihat ve Terakki İzmir Katib-i Mesulü sıfatıyla İzmir'de görev almaya başlamış olduğu için bu bölümün seyri İzmir üzerinden devam etmiştir. İzmir'de Rumların nümayişlerinden, İzmir'de bulunan azınlık gruplarının nümayişlerinden bahsedilmiştir. İzmir üzerinde bulunan Yunan ihtiraslarının eylem safhasına dönüştüğü bu bölümde Yunan Kızılhaç örgütünün İzmir'deki bölücü faaliyetlerinden, İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına karar verilmesinden ve İzmir'de Yunanlıların ilk işgal faaliyetlerinden detaylıca ve bol vesika verilerek bahsedilmiştir.

Eserin II. cildinin III. bölümünde İzmir'in işgali konu edilmiştir. Celal Bayar'ın bu dönemdeki İzmir'deki faaliyetleri, Ödemiş'in işgalinde aldığı vazifeler ve Batı Anadolu'da faaliyet gösteren efelerle olan ilişkilerinden bahsedilmiştir. Celal Bayar Batı Anadolu'da Kuvay-ı Milliye'nin kurulmasında aktif

bir rol oynamıştır. Galip Hoca takma adıyla Kuvay-ı Milliye'ye katılmış olan Bayar, İzmir, Aydın ve Denizli'nin savunmasında önemli görevler üstlenmiştir. Bu bölümün önemli konularından birisini de Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya çıkmasıdır. Celal Bayar, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya neden çıkmak zorunda kaldığını, neler planladığını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Yunan Başbakanı Venizelos'un İzmir üzerindeki emelleri ve müttefikleri ile olan bağlantıları bu bölümün en önemli konularından birini oluşturmuştur.

Ben De Yazdım'ın III. ve son cildi Millî Mücadele'nin başlangıç safhasından bahsetmektedir. Bu cildin ilk bölümünde (eski basımda VII. cilt) Celal Bayar'ın Galip Hoca takma adıyla Aydın ve Denizli bölgelerindeki faaliyetleri detaylıca ele alınmıştır. Bayar'ın Demirci Mehmed Efe ve Gökçen Efe ile olan ilişkileri, Kuvay-ı Milliye'nin kuvvetlenme süreci yine bu bölümün konusunu teşkil etmiştir. Bab-ı Ali'de artmaya başlayan İngiliz propagandası ve akabinde kurulmuş olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin teşkilatlanması ve kadro yapılaşması bölümün ana konularından birini oluşturmuştur.

Eserin III. cildinin II. ve son bölümünde ise Celal Bayar'ın Akhisar Cephesi kumandanlığını üstlenişinden bahsedilmiştir. Ayrıca Yunanlıların İzmir'de devam eden işgal faaliyetlerinden ve buna ilave olarak Manisa'nın da işgal edilmesi olayı bu bölümde kendine yer bulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak bastıktan sonraki faaliyetleri detaylıca anlatılmıştır. Paşa'nın Amasya'da çalışmaya başlaması ve bir ihtilal metni ortaya çıkarması, Erzurum ve Sivas Kongreleri için yapmış olduğu çalışmalar ve Erzurum Kongresi'nin tüm aşamaları bu bölümde ortaya konmuştur.

Ben De Yazdım adlı eser bu şekilde son bulmuştur. Fakat kitabın yazarı Celal Bayar, sekizinci cildin sonunda dokuzuncu ciltte yazacaklarından kısaca bahsetmiştir. Bu ciltte Atatürk'ün demokrasi anlayışından, 1921 Anayasası'nın ekonomik etkilerinden, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduktan sonraki ekonomik karakterinden ve ileride hangi değişikliklere uğradığından bahsedeceğini ifade etmiştir. Fakat ne yazık ki üzerinden bu kadar zaman geçmiş olmasına rağmen bu cilt neşredilmemiştir. Bu konu hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Yazılıp mı neşredilmedi yoksa hiç mi yazılmadı bunu tam olarak bilemiyoruz. Emin olarak bildiğimiz tek şey Bayar'ın hatıraları 8 cilt olarak yayınlanmış ve daha sonra bir ilave yapılmamıştır.

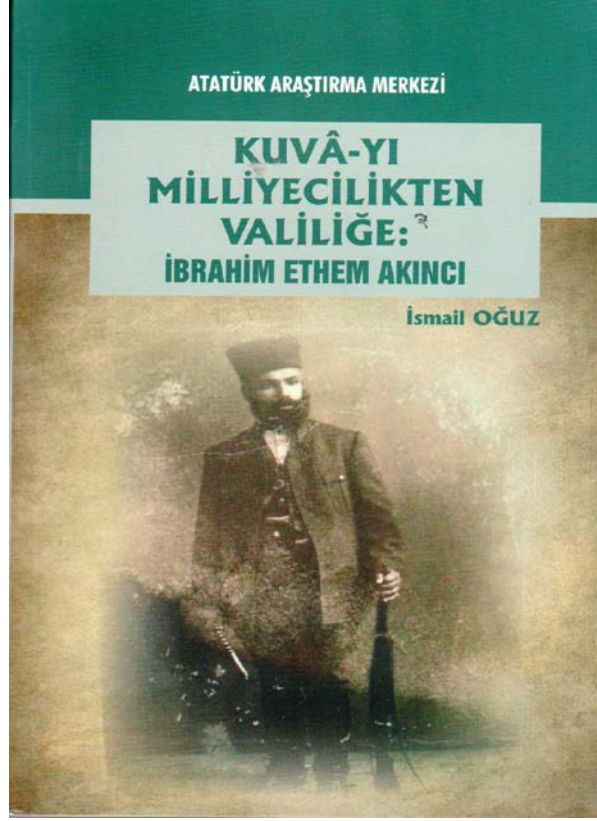
Bilimsel Yöntem

Hatıratlar doğal olarak subjektif bir bakış açısıyla kaleme alınmış olduğundan mütevellit akademik camiada bilimsellikten uzak olarak değerlendirilmektedir. Geniş bir perspektiften bakıldığında bir bakıma doğrudur. Fakat Celal Bayar'ın bu eseri sadece hatırat olarak ele alınıp, bilimsel olarak objektiflikten uzaktır diyerek kenara atılacak bir eser değildir. Bayar, başından geçmiş olayları anlatırken tarafsız olmaya oldukça özen göstermiştir. Ayrıca anlattığı dönem ile ilgili bilgileri birinci elden kaynaklar ile desteklemiştir. Her cildin sonunda Belgeler ve Fotokopiler adı verilen bir bölüm ayrılmış ve konuyla ilgili tüm vesikaları bu bölümde vermiştir. ¹Belgeler kısmında Osmanlıca yazılmış

ve tarihi vesika olarak addedeceğimiz pek çok fotokopi örneği vardır.² Bayar bu bölümde Millî Mücadele döneminde görev yapmış olan komutanların hatıralarından da önemli ölçüde yararlanmıştır. Bayar ayrıca bu eserini hazırlarken yakın çevresinden ve eski parti ve dava arkadaşlarından pek çok hatırat toplamıştır. Daha doğrusu bu hatıratları, hatıratların yazarları bizzat Bayar'a göndermiştir. Bayar'da daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olan bu bilgileri eserinde ziyadesiyle kullanmıştır. Bayar ayrıca sadece Türk kaynaklarını kullanmakla kalmamış döneme ait Fransız kaynaklarından da önemli ölçüde yararlanmıştır. Belki de eserin güvenilirliğini artırabilecek en önemli detaylardan biri de Bayar'ın eserinde anlattığı olayların pek çoğunu bizzat yaşamış olmasıdır. Şahit olmadığı olayları ise (kitabın pek az bir kısmı) en yakın arkadaşlarından öğrenmiştir. Dolayısıyla Celal Bayar'ın bu eserine sadece hatırat gözüyle yaklaşmak biraz insafsız bir yaklaşım olacaktır.

Sonuç

Celal Bayar'ın kaleme almış olduğu Ben De Yazdım adlı eseri son Osmanlı devri ve Millî Mücadele dönemini anlayabilmek ve değerlendirebilmek için elzem kaynaklardan biridir. Bu dönemleri araştıran ve inceleyenlerin, kaynak eser niteliğindeki bu kitabı görmeden yapacakları bir araştırma hiç şüphesiz eksik kalmaya mahkumdur. Hiçbir eserin kusursuz olduğunu söylemek tabii ki haddimiz değildir. Fakat doğruları ve yanlışlarıyla bu eserin tarihe mâl olduğunu söylemek herhâlde abartılı bir ifade değildir.

Kuva-yı Milliyecilikten Valiliğe İbrahim Ethem Akıncı

İsmail Oğuz

Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017, 388 Sayfa, ISBN: 978-975-16-3370-5

Bünyamin AS*

İsmail Oğuz “*Kuva-yı Milliyecilikten Valiliğe: İbrahim Ethem Akıncı*” adlı kitabını yazma amacını İbrahim Ethem Akıncı’nın biyografisini ortaya koymak olarak açıklamıştır. İbrahim Ethem Akıncı’nın biyografik çalışması olan “*Kuva-yı Milliyecilikten Valiliğe: İbrahim Ethem Akıncı*” adlı eser beş bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümünde ailenin geçmişi, nüfus bilgileri, eş ve çocukları, eğitimi, göç ve görevleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde Demirci Kaymakamı olarak, Milli Mücadele döneminde yaptığı çalışmalar, Yunanlılara karşı kurmuş olduğu Demirci Akıncıları’nın kurulma amacı, yapısı, üstlendiği vazifeler, akıncıların Yunanlılarla çatışmaları, Akıncıların istihbarat çalışmaları ve akıncıların faaliyet gösterdiği bölgeler hakkında ayrıntılı bilgiler sunmuştur. Üçüncü

---

* Şehit Ömer Halisdemir Ortaokulu, asbunyamin@gmail.com

bölümde, Ayvalık Kaymakamlığı, Demirci Kaymakamlığı (ikinci kez) ve Kula Kaymakamlığı vazifeleri, dördüncü bölümde Malatya ve Muğla Valilikleri üzerinde durulmuştur. Eserin beşinci bölümünde İbrahim Ethem Bey'in emekliliği ve emeklilikten sonraki hayatına değinilmiştir.

İbrahim Ethem Akıncı, Serez'in Menlik Kazasına bağlı Biliçe köyünde 1889 yılında doğmuştur. İlköğrenimini Alosonya'da, 1906 yılında Serez idadisini birincilikle bitirmiş ve 1908 yılında da Selanik idadisini bitirmiştir. Yani İbrahim Ethem Bey, iki kez idadi bitirmiştir. İbrahim Ethem Bey 1912 yılında da Selanik Hukuk Mektebini bitirmiştir. Selanik'te Hukuk mektebinde okurken, Vilayet Tahrirat Kalem-i'nde çalışmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra Selanik'te çıkan Rumili Gazetesi'nde muhabirlik yapmıştır. Balkan Savaşı'na gazete muhabiri olarak katılmıştır. İbrahim Ethem Bey, Balkan Savaşı'nda doğduğu köy olan Biliçe'nin Bulgarların eline geçmesi nedeniyle, köyünün Bulgarların eline geçmesine dayanamadığı için Biliçe'yi tamamen yakmıştır.

İbrahim Ethem Bey çete olarak Balkan Savaşlarında mücadele etmiştir. Balkan Savaşı'ndan sonra İstanbul'a göç etmiştir. 1915 yılında Sındırgı kazasının Çorum nahiye müdürü olarak atanmıştır. Bu görevini 1918 Şamlı nahiye müdürlüğüne atanıncaya kadar sürdürmüş ve mütarekeden sonra müdürlükten istifa edip Milli Mücadele'nin başladığı güne kadar Balıkesir'de avukatlık yapmıştır. 1920'de Balıkesir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi nedeniyle Ankara'ya gitmiştir. Dâhiliye Vekâleti Kalem-i Mahsus şifre memurluğunda iki ay kadar çalışmıştır. Daha sonra Yunan işgal bölgesi ile çevrili bulunan olağanüstü tehlikeli ve önemli bir görev olan Demirci Kaymakamlığı'na atanmıştır. Çerkez Ethem hadisesinde yararlı hizmeti görüldüğü için, Gördes Kaymakam Vekilliği de kendisine verilmiştir. Demirci Kaymakamlığı sırasında sivil olmasına ve askerlik eğitimi almamasına rağmen askeri bir örgütlenme olan “*Demirci Akıncıları*” ile Yunan işgali altında bulunan Demirci, Gördes, Sındırgı, Simav, Bigadiç ve Kula bölgesinde önemli vazifeler yerine getirmiştir. Bir buçuk yıl, büyük zafere kadar dağlarda vazifesini sürdürmüş, Yunanlılara karşı baskınlar düzenlemiş ve kurmuş olduğu istihbarat teşkilatı ile elde ettiği bilgileri Türk Ordusu'na bildirmiştir. İbrahim Ethem Akıncı yaptığı hizmetler nedeniyle TBMM tarafından İstiklal madalyası ile ödüllendirilmiş ve üç derece birden terfi ettirilerek Ayvalık Kaymakamlığı'na tayin edilmiştir. 1922'de Demirci halkının genel isteği üzerine Demirci Kaymakamlığı'na tekrar getirilmiştir. 1923'te İskân Müftüişliği'ne, arkasından da önce Ayvalık ve sonrada Kula kaymakamlıklarına, 1925'te Yozgat Vali Vekâleti'ne, 1925'te Siirt, 1928 Ağrı, 1931'de Samsun, 20 Ekim 1931 yılında Balıkesir, 13 Kasım 1933'de Malatya Valiliği ve oradan da 13 Mayıs 1939 tarihinde Muğla Valiliği'ne tayin edilmiştir. İbrahim Ethem Bey'in “*Akıncı*” soyadı, Yunanlılara karşı kurmuş olduğu *Demirci Akıncıları*'n dan gelmektedir.

İbrahim Ethem Akıncı, 1923 yılında Demirci Kaymakamı iken, Sındırgı'dan Hatice Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten Orhan Cavit (1924), Burhan Cavit (1928) ve Turhan Doğan (1933) adlı üç erkek evladı olmuştur. İbrahim Ethem Akıncı, 1949 yılında emekli olmuş ve 11 Mayıs 1950 günü Sındırgı'da vefat etmiştir.

İçişleri Bakanlığı 11 Eylül 1922 tarihinde, İbrahim Ethem Bey'i Demirci Kaymakamlığı döneminde, Akıncılarla Yunanlılara karşı göstermiş olduğu olağanüstü başarıları nedeniyle, üçüncü sınıf Demirci Kazası Kaymakamlığı'ndan birinci sınıf Ayvalık Kaymakamlığına atayarak ödüllendirmiştir. İbrahim Ethem Bey, Demirci Kaymakamlığı sırasında, Demirci'nin Yunan işgaline uğraması nedeniyle, kurmuş olduğu "*Demirci Akıncıları*" ile birlikte dağa çıkmış ve Yunanlılar denize dökülünceye kadar sakalını kesmeyeceğine dair yemin etmiştir. Vatan, Yunanlılardan temizlenince, Ayvalık Kaymakamlığı'na atanmış ve yeni görevine başladığı Ayvalık'ta sakalını kestirmiştir. Bu nedenle İbrahim Ethem Bey halk arasında, "*Sakallı Kaymamam*" olarak tanınmıştır.

İbrahim Ethem Bey'in Ayvalık Kaymakamlığı görevine atanmasının o günlerdeki en büyük nedeni, 1922 yılının eylül ayından itibaren Anadolu'daki bir milyon civarında ki Rum'un ülkeyi terk etmesi ve Rum nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Ayvalık'ta Rumlara ait taşınır taşınmaz, mal ve mülkün sayım ve dökümün titizlikle yapılması, İbrahim Ethem Bey'in hukuk, idare ve zorluklarla mücadele edebilecek bir kişi olmasıdır. İbrahim Ethem Bey, Demirci halkının yoğun istekleri sonucu 15 Ekim 1922 tarihinde Demirci Kaymakamlığı görevine tekrar atanmış ve burada bayındırlık ve imar alanında önemli hizmetler yapmıştır.

İbrahim Ethem Bey 7 Kasım 1923 tarihinde Ayvalık Kaymakamlığı'na ikinci kez atanmış ve bu görevini 23 Mart 1924 tarihinde kadar sürdürmüştür. Akıncı'nın Ayvalık'taki görevi daha çok o dönemde bölgeye gelen mübadillerin bölgeye yerleştirilmesiyle ilgilidir. İbrahim Ethem Bey, 12 Mart 1924 tarihinde Kula Kaymakamlığı görevine atanmış ve bu görevini 16 Mart 1925 tarihinde kadar yapmıştır.

İbrahim Ethem Bey, Kula Kaymakamı iken, TBMM tarafından İstiklal Harbi'nde göstermiş olduğu kahramanlık nedeniyle kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir. Ayrıca Kula Kaymakamı iken Manisa vilayetinde çekirge felaketi yaşanmış ve bu felakete karşı başarıyla mücadele etmesi nedeniyle Ziraat Bakanlığı tarafından takdirname ile ödüllendirilmiştir.

İbrahim Ethem Bey, Kula Kaymakamlığı'ndan sonra terfi ederek 8 Mart 1925 tarihinde Yozgat Vali Vekilliği'ne atanmıştır. Yozgat'a 11 Eylül 1925 tarihinde kadar, yorulmak bilmeyen bir azim ve sabırla hizmet etmiştir.

İbrahim Ethem Akıncı, 23 Ağustos 1925 tarihinde terfi ederek Yozgat Vali Vekilliği'nden Siirt Valiliği'ne atanmıştır. 23 Ağustos 1925 ile 14 Kasım 1928 tarihleri arasında burada görev yapmıştır. Akıncı Siirt'e atandıktan kısa bir süre sonra 30 Kasım 1925 tarihinde Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması inkılâbı yapılmıştır. Siirt'te Tekke, Zaviye ve Türbelerin sayısı oldukça fazladır. Akıncı'nın buradaki en önemli görevi halkı ikna etmek, bu inkılâba karşı oluşacak tepkileri yatıştırmak ve bunları kapatmak görevleriyle meşgul olmuştur.

Akıncı, Siirt Valiliği'nden sonra 1 Kasım 1928'de Ağrı Valiliği'ne atanmış ve 14 Şubat 1931 tarihinde kadar görevinde kalmıştır. Akıncı'nın ailesine göre bu atamanın altında şunlar yatmaktadır: Siirt'te olaylar yatışınca, Ağrı'da karışıklıklar ve isyan hali olması nedeniyle Atatürk'ün emriyle Ağrı'ya tayin

edilmiştir. Dönemin Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Paşa, Ağrı'ya teftişe gelmiş ve vali konağında kalmıştır. Bu ziyarette Fevzi Çakmak Paşa, Akıncı'nın el yazısı halinde olan Demirci Kaymakamı iken Yunanlılara karşı mücadelesini anlattığı Demirci Akıncıları³ adlı hatıratını görmüş, incelemiş ve bu hatırat dikkatini çekmiştir. Daha sonra Fevzi Paşa, Kurmay Albay Baki Vandemir'e bu hatıratı çok beğendiğini ve bu notları özetleyerek bir kitap haline getirmesini istemiştir. Böylece Akıncı'nın bu çok mühim hatıratı "*İstiklal Harbi'nde Demirci Akıncıları (Gerilla)*" adıyla ilk defa özet halinde yayınlanmıştır.

1926-1930 yılları arasında Ağrı ve çevresi kışkırtma, bölgedeki aşiretlerin vergi vermeme, askere gitmeme ve eşkıyalık faaliyetlerine girişmesi nedeniyle pek çok ayaklanma girişimine sahne olmuştur. Bu dönemde bölgedeki ayaklanmayı İran, Suriye, Irak, İngiltere, Fransa, Ermenistan ve Sovyetler Birliği desteklemektedir. İbrahim Ethem Bey, bu ayaklanmalar ile ilgili sunduğu raporunda şunlara dikkati çekmektedir: "... *Durum ne olursa olsun, Kürtçülük gibi milli bir cereyan karşısında ve özellikle parası ve propagandası bol, dış düşmanların devamlı faaliyetleri karşısında kuvvetli ve uyanık bulunmak gerekir.*" Bu dönemdeki olaylar geniş çaplı planlı ve programlı bir askeri harekât ile düzene koyulmuştur.

İbrahim Ethem Bey, Ağrı Valiliği görevinden sonra 18 Ocak 1931'de Samsun Valiliği'ne atanmış ve bu vazifesini 17 Ekim 1931 tarihine kadar sürdürmüştür. Akıncı ailesinin iddiasına göre İbrahim Ethem Bey, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Samsun Şubesi'ni tasfiye etmek için görevlendirilmiştir. Bu amaçla İbrahim Ethem Bey 8 Mart 1931 tarihinde Belediye Başkanı Keresteci Ahmet Sezai Bey'in görevi bırakmasını sağlamış, yerine eski belediye başkanı Doktor Faik Bey'in tekrar Samsun Belediye Başkanı olmasını sağlamıştır. Böylelikle Samsun'daki Serbest Fırka'nın tasfiyesi Vali İbrahim Ethem Akıncı eliyle olmuştur.

İbrahim Ethem Bey, Samsun Valiliği'nden sonra, 20 Ekim 1931 tarihinde Balıkesir Valiliği'ne atanmış ve 19 Kasım 1933 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür. Akıncı'nın Balıkesir'deki görevi sırasında, Gazi Paşa 23 Ocak 1923 tarihinde halkın yoğun sevgi seli ve coşkusu altında şehri ziyaret etmiştir.

İbrahim Ethem Bey'in Balıkesir Valiliği döneminde, 22 Aralık 1933 tarihinden itibaren ezan Türkçe okunmaya başlamıştır. Bu yeni uygulamaya Balıkesir halkı sorunsuz bir şekilde uyum sağlamıştır. Akıncı, Balıkesir Valiliği döneminde yoğun bir mesai harcamış bilhassa ulaşımına çok büyük önem vermiş ve bu konuda pek çok işin üstesinden gelmeyi başarmıştır.

Vali İbrahim Ethem Bey, Balıkesir Valiliği'nden sonra 13 Kasım 1933'de Malatya Valiliği'ne atanmıştır. 29 Mayıs 1939 tarihinde kadar Malatya'daki görevini yapmıştır. Akıncı Ailesine göre İbrahim Ethem Bey, selefi Mehmet Vefik Bey'in Arapkir'den gelirken, Kürt kökenli asiler tarafından soyulması ve yeni rejimin itibarının zedelemesi üzerine, Gazi Paşa bu işi temizlemesi için İbrahim Ethem Bey'i görevlendirmiştir.

İbrahim Ethem Bey, Malatya'ya gelmeden önce hiç kimse bir köye korumasız ve silahsız gitmeye cesaret edemez iken, o çok kararlı davranarak, ibret olsun diye en gözü kara, pervasız suçluyu yakalatıp astırmıştır. Bu olaydan sonra her şey mükemmel denecek kadar güven içine alınmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Sivas-Malatya Demiryolu'nun tamamlanması nedeniyle 13 Kasım 1937'de Sivas, 14 Kasım'da Malatya'ya gelmiştir. Gazi'ye eşlik edenler arasında Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü kaya, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya da bulunmaktadır. Gazi'yi Malatya'da Vali Akıncı, Belediye Reisi Tevfik Temelli, milletvekilleri, askeri erkân ve kalabalık bir halk tarafından karşılanmıştır. Gazi Paşa, yapımı devam eden bez fabrikası ve Devlet Hastanesi'ni ziyaret etmiştir. Gazi Paşa, İş Bankası Genel Müdürü Muzaffer Eriş ile görüşerek Malatya'nın sanayi kalkınması için bir rapor hazırlamasını istemiştir. Gazi Paşa, Halkevine uğradıktan sonra özel treniyle Diyarbakır'a hareket etmiştir. Vali Akıncı, Malatya Valiliği sırasında Tunceli'de çıkan ayaklanmaları yakından takip etmiş ve özellikle de kendi sorumluluğu altındaki Malatya'daki kaçakçılık hareketlerini önlemeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Akıncı, bilhassa tütün kaçakçılığının önlenmesi için, Malatya tütününün ıslah edilmesi, kalitesinin artırılması konusunda raporlar hazırlayarak, bu raporları Adalet ve İktisat Bakanlığı'na sunmuştur. Akıncı, Malatya'da tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi için çalışmalarda bulunmuş ve tarıma getirdiği yeni düzenle yirmi değişik kayısı cinsi elde edilmesini sağlamıştır. Vali Akıncı, İl Ziraat Müdürü'nü de yanına alarak köyleri dolaşmış, tarım ve hayvancılığı geliştirmek için önemli işlere imza atmıştır. Bu durum Cumhuriyet Hükümeti'nin köylüyü kalkındırma programı doğrultusunda çalışmalar ortaya koyduğunu göstermektedir.

Vali Akıncı'nın Malatya'da yaptığı diğer önemli iş de elli yıllık nüfusla şehir imar planını yaptırmasıdır. Akıncı döneminde, Malatya'da Hükümet Konağı inşaatına başlanmış ve vali görevden ayrıldıktan sonra tamamlanmıştır.

İbrahim Ethem Akıncı, Malatya Valiliği'nden sonra 13 Mayıs 1939 tarihinde Muğla Valiliği'ne atanmış ve bu görevini 15 Temmuz 1949 günü emekli olana kadar sürdürmüştür. Akıncı Muğla'da 10 yıl 1 ay 7 gün görev yapmıştır. Akıncı Muğla'ya atandıktan sonra, II. Dünya Harbi patlamıştır. Vali Akıncı, iri yarı ve gösterişli bir cüsseye sahip olduğu için "Koca Vali", avlanmayı sevdiği için ise "Avcı Vali" olarak tanınmıştır. Akıncı, hafta sonları tatil yapmayıp, av tüfeğini ve oğullarını alarak köy köy dolaşp, köylerin yol, su ve okullarının durumunu takip etmiştir. Vali Akıncı, köylerin ilkokul, su ve yol işlerini çok önemsemiş ve Akıncı'nın en büyük derdi okul yaptırmaktır. Bu nedenle Vali Akıncı'nın ilköğretim alanında gösterdiği olağanüstü gayret, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'den tarafından takdir edilmiş ve 1946 yılında Vali Akıncı'ya, Hasan Ali Yücel tarafından takdir belgesi verilmiştir.

Akıncı'nın, Muğla Valiliği döneminde yaşanan II. Dünya Savaşı nedeniyle tüm Türkiye'de olduğu gibi Muğla'da da gıda ve iaşe sıkıntısı yaşanmıştır. Bu sıkıntının altında müstahsilin ürettiği ürünün yüzde yirmi beşini hükümete vergi olarak vermesi ve geri kalanını da satabilmesinden kaynaklanmaktadır.

1946 Çok Partili Seçimleri'nden önce Vali Akıncı, Kaymakamları çağırıldığı bir toplantıda “ *Halk kimi istiyorsa ona oy verecek, herhangi bir partinin lehine davranmayın*” şeklinde tarafsız kalmaları yönündeki sözleri nedeniyle Demokrat Parti, bütün Ege'de kaybetmesine karşın Muğla'da kazanmıştır.

Vali Akıncı'nın Muğla Valiliği sırasında II. Dünya Savaşı devam etmektedir. 1940 yılında Akdeniz'de savaşın mihver devletler lehine şekillenmesi üzerine İngiltere İtalya'nın elindeki 12 adayı ele geçirmek için taarruz başlatmıştır. 19 Eylül 1940 yılında Rodos Adası'nın bombalanması üzerine Vali Akıncı Devletin resmi kurumlarına bu olayı haber vermiştir.

Almanya'nın 31 Mayıs 1941'de Yunanistan'a saldırması üzerine tüm Yunanistan Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'i ele geçirmiştir. Bu tarihlerde bazı adaların Sakız, Sisam ve Midilli gibi adaların savaş müddetince yönetimlerinin Türkiye'ye işgal etmesi istenmiştir. İngiltere de bu teklifi etmiş ancak Türkiye bu teklifleri geri çevirmiştir. Ancak dönemin Muğla Valisi olan Akıncı, bu teklifin kabul edilmesi görüşündedir.

3 Eylül 1943 tarihinde Müttefik devletlerin İtalya'yı teslim alması üzerine Ege'de mücadele Almanlar ve İngilizler arasında yaşanmıştır. İstanköy, Lergos, Sisam ve Rodas önce İngiliz ardından da Alman işgaline uğramıştır. Bu çatışmalar Muğla'yı da etkilemiş ve Adalardaki mücadele Muğla'nın mülteci akınına uğramasına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı devam ederken 16 Eylül 1943'te Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Franz Von Popen, adaların Türkiye'ye verilmesi teklifini sunmuştur. Akıncı da bu fikre katılmaktadır. Alman Adalar Komutanı, Vali Akıncı'dan görüşme talebinde bulunmuş ve görüşmede Adaları Türkiye'ye vermeyi teklif etmiştir. Bu teklif dönemin hükümeti tarafından kabul edilmemiştir.

Akıncı Muğla'da “*Baba Vali, Halkçı Vali*” olarak bilinmiştir. Bu dönemde valiler Atatürk'ün valisidir ve milletvekilleri valinin üç adım arkasından gitmektedir.

Vali Akıncı, 25 Temmuz 1949 günü emekli olarak Muğla'daki görevinden ayrılmıştır. Akıncı'nın ailesi, İbrahim Ethem Bey'in, Malatya Valisi iken İnönü ve yakınlarının işini görmemesi, 1946 seçimlerinde Muğla'da Demokrat Parti'nin kazanması nedeniyle İnönü tarafından pek sevilmediği için zoraki emekli edildiğini belirtmektedir. Vali Akıncı, emekli edilmesine itiraz etmiş, bu konuda mahkemeye gitmiş ve mahkemeyi kazanmıştır; ancak görevine geri dönmemiştir. Kazandığı tazminatı Kızılay'a vermiş ve buna rağmen Demokrat Parti'nin vekillik teklifini reddetmiştir.

Vali Akıncı, çocuklarını tahsili nedeniyle de emekli olmayı düşünmemektedir. Hatta Muğla'dan sonra Manisa'ya vali olmayı düşünmekte, Milli Mücadele'de Demirci Akıncıları içinde yer almış şehitlerin yerlerini tespit etmek, yeri belli olanlara mezar taşı dikmeyi ve Akıncı Müfrezelerine hizmet etmiş tüm arkadaşları içinde bir anıt mezar yaptırılmayı istemiştir. Ancak, Akıncı'nın bu isteği bugüne kadar yerine getirilmemiştir,

Akıncı, emekli edildikten sonra 15 Kasım 1949 tarihinde Cumhurbaşkanı'na servetinin, apartmanının olmadığını, devlete ve millete zor zamanlarında hizmet ettiğini, üç oğlunun da tahsili dikkate alınarak uygun bir göreve verilmesini talep etmiş ne yazık ki bu talebi yerine getirilmemiştir.

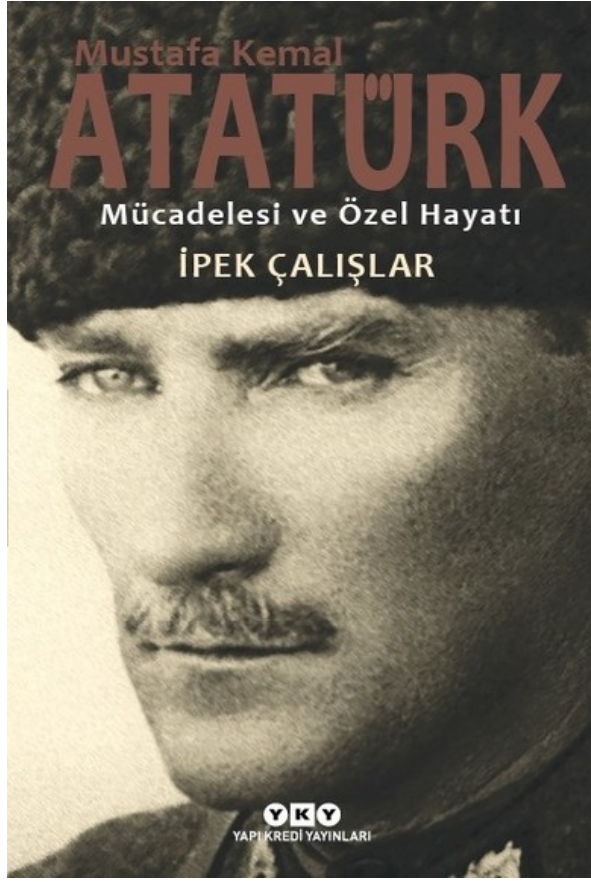
Akıncı, nahiye müdürü, kaymakam ve vali unvanı ile hizmet ettiği hizmet hayatı boyunca hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin liyakat sahibi idarecilerinden birisi olmuştur.

Siroz idadisini birincilikle bitirmiş, Selanik Hukuk Mektebi'nde İttihat ve Terakki düşüncesiyle tanışmıştır. Öğretmeni Mithat Şükrü Bleda'nın Balkan milletlerinin ayrılıkçı eylemlerine karşı ittihat, birlik, bütünlük ve siyasi düşüncesi, diğer öğretmeni Müştak Lütfi Gürsan'ın idarecilik anlayışı onda önemli izler bırakmıştır. Akıncı, Fransızca, Bulgarca, Rumca, Arapça ve Farsça bilmektedir. Matematik, cebir, tarih, edebiyat ve şiire çok düşkündür. İbrahim Ethem Akıncı, Yozgat, Siirt, Ağrı, Samsun, Balıkesir, Malatya ve Muğla vilayetlerinde valilik görevlerinde bulunmuştur. Bu görevlerinin tamamında Atatürk'ün emriyle atanmış ve bu nedenle de "Atatürk'ün Valisi" sıfatıyla anılmıştır. İbrahim Ethem Akıncı mesleki hayatı boyunca, enerjik, güven veren, kararlı, görev aşığı bir cumhuriyet aydını, iyi bir bürokrat ve vazife adamı olarak görevini yapmıştır. Akıncı, memuriyet ve hayatta tatbik ettiği üç ilkesi bulunmaktadır: Birincisi, büyük bir hüsnüniyet, ikinci mutlak bir iffet ve üçüncüsü sonsuz bir gayrettir.

Yazar İsmail Oğuz, "Kuva-yı Milliyecilikten Valiliğe: İbrahim Ethem Akıncı" adlı çalışmasında, Cumhurbaşkanlığı, İçişleri, Emekli Sandığı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, ATASE Arşivi ve aile arşivinden istifade etmiştir. Bu arşivlerin yanında resmi yayımlar, süreli yayımlar, tetkik eserler, hatıratlar, tezler, internet kaynakları ve sözlü kaynakları kullanmıştır. Ayrıca İbrahim Ethem Akıncı ile ilgili iyi bir fotoğraf eki de sunarak çalışmasını zenginleştirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde pek çok iz bırakmış vali bulunmaktadır. Ancak İbrahim Akıncı gibi müstesna bir vali Cumhuriyet Tarihi'mizde yoktur. Çünkü O, Yunan işgalinin yaşandığı yıllar Demirci merkezli olmak üzere kurmuş olduğu "Demirci Akıncıları" ile bir buçuk yıl işgal ortasında dağda taştta vazifesini sürdürmüş ve zafere kadar bu zorlu görevini yerine getirmiştir. Zaferden sonra nerede zor bir görev varsa bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle o vazifelere atanmış ve yüzünün akıyla bu vazifelerin üstesinden gelmeyi başarmıştır. Bu yönüyle bu çalışma, eşsiz bir şahsiyetin tümüyle ortaya çıkarılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Tarihimizdeki bu kadar zor ve çetin işlerin üstesinden gelmiş şahsiyetlerin gün yüzüne çıkarılması, çalışma yöntemlerinin genç nesiller tarafından bilinmesi ve genç mülkiye'lilere örnek olması açısından son derece önemlidir. Kuşkusuz bu eser bu yönleriyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

İbrahim Ethem Akıncı, yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında dünyaya gelmiş ve yıkılan devletin küllerinden doğan genç cumhuriyetin kurulmasında ve kökleşmesinde mühim vazifeler üstlenmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk Mücadelesi ve Özel Hayatı

İpek Çalışlar

İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, 560 Sayfa, ISBN:978-975-08-4327-3

Mustafa Halil AYDIN*

İpek Çalışlar'ın Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan "Mustafa Kemal Atatürk Mücadelesi ve Özel Hayatı" isimli kitabı Mustafa Kemal Atatürk biyografilerinde şimdiden kendine bir yer edindi. İlk baskısını Eylül 2008'de yapan kitabın kapağında Atatürk'ün çarpıcı bir fotoğrafı var. Kitabın arka kapağında ise Mustafa Kemal'in validesi Zübeyde Hanım'a Erzurum'dan, Ağustos 1919'ta yazılmış bir mektup bulunuyor. Kitabın nasıl yazılmaya karar verildiği hususuna gelecek olursak; İpek Çalışlar eserinin önsözünde Latife Hanım ve Halide Edip kitaplarından sonra Mustafa Kemal'in hayatını yazmak konusunda bir heyecan duymaya başladığını anlatır. Falih Rıfkı Atay ve Şevket Süreyya Aydemir'den bu yana bilgiye ulaşmanın kolaylaştığını belirten Çalışlar, kitabının diğer biyografilerden farkı şu

---

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, mustafahalilaydin@gmail.com

şekilde açıklıyor; Önceki biyografilerden farkı ne diye sorarsanız, bu kitap gün gün onun izini sürüyor ve ona çok yakından bakıyor. Evvela Mustafa Kemal Atatürk'ün biyografisi hususunda bir eksiklik olduğunu kabul etmemiz gerekir. Şimdiye dek hamasete girmeden, akademik kaygılarla, belgelere dayalı ve objektif bir Atatürk biyografisinin yazılabilmiş olduğunu söylemek güç. Son zamanlarda Kronik Kitap'tan çıkan İlber Ortaylı'nın kitabı bu boşluğu ne derece doldurdu, tartışılır. Peki, İpek Çalışlar'ın eseri bu noktada nerede duruyor? Yazımın bundan sonraki kısmında bu soruya cevap bulmaya çalışacağım.

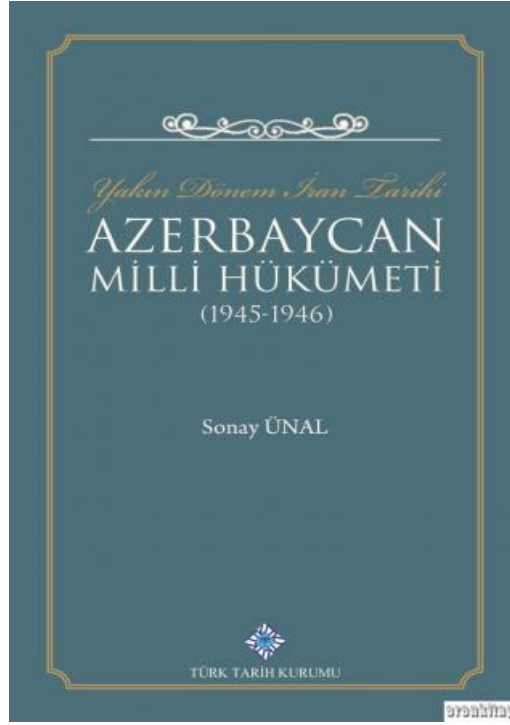
Okur kitabı açar açmaz bir Selanik krokisiyle karşılaşılıyor. Zira İpek Çalışlar, hikaye'yi çok daha önceden, Ali Rıza Bey ve Zübeyde Hanım'ın evliliğinden itibaren başlatmaktadır. Burada Ali Rıza Bey ve Zübeyde Hanım'ın evliliklerinden bahsederken çizdiği portre her evde yaşanabilecek gündelik telaşların, tartışmaların yaşandığı bir ev portresi... İpek Çalışlar mümkün mertebe görsel kaynaklara da başvurarak hikayeyi okuyucunun zihninde daha kalıcı hale getirmektedir. Mustafa Kemal'in doğduğu ev, bebekliği ve çocukluğu hakkında çeşitli tevatürler söylenegelmiştir. Denilebilir ki İpek Çalışlar'ın en başarılı olduğu bölümler buralardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün ailesinin maddi durumu, Ali Rıza Bey'in kimliği ve ne işle iştigal ettiği ve nasıl öldüğü, üvey babasıyla ve kardeşleriyle ilişkileri hakkında İpek Çalışlar kabul edilebilir anekdotlara yer vermiştir. Kitabın aşağı yukarı bütün bölümlerinde karakterler konuşturulur. Buradaki diyalogların Türkçesi, günümüz Türkçesidir. Kitabın genel anlatımına baktığımızda ise bir roman havasının ağır bastığı sezilenebilir. Bunun sebebini İpek Çalışlar kitabı'nın teşekkür kısmın da bahsediyor, çalışmama roman tadı vermem için bana zaman ayıran, ustalıklarını cömertçe paylaşan Orhan Pamuk. Bir kurgu metin tadı veren bu tarihsel anlatıda İpek Çalışlar'ın en çok başvurduğu kaynak Mustafa Kemal Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan'ın 1952-1953 yılları arasın da yayınlanan Yeni İstanbul Gazetesi'ndeki röportajları... Okur burada metodik bir okuma yapacak ilk olarak Makbule Atadan'ın hafızasının güvenilirliğini tartışmalıdır. Zira anlattığı hikayelerin birçoğunun onun doğumundan önce yaşanmasının yanında üzerinden yarım asırdan fazla geçmiş anıların bu derece net hatırlanması sorgulanmalıdır. Ancak yine de kitapta Mustafa Kemal'in çocukluğuyla ilgili bilinmedik yahut çok fazla konuşulmayan birçok şey aktarılmaktadır. Atatürk'ün kız kardeşi Naciye bir örnek olarak zikredilebilir. Diğer yandan çocuk Mustafa Kemal'in hayvanlarla kurduğu insani ilişkilerin aktarıldığı hikayeler okurda hoş bir akis bırakmaktadır ve onun gelişmekte olan kişiliğine dair okura ipucu vermektedir. Eserin devamında Mustafa Kemal'in askeri okul yıllarını anlattığı bölümün başlığı "*Abdülhamid'le Büyüme*"tir. İpek Çalışlar, Abdülhamit'in casuslarının jurnal faaliyetleri ışığında Mustafa Kemal'in bu istibdat dönemindeki bir genç olarak ne noktada durduğunu aktarmaya çalışır. Burada ailesinden uzakta eğitim gören Mustafa Kemal'in ilk gençlik yıllarına şahit oluruz. Onun ideolojik, estetik dönüşümünü yine bahsi geçen şekilde diyaloglarla aktaran Çalışlar, onun arkadaş çevresinden de bilgiler verir. Enver iki sınıf, Fethi bir sınıf üstündeydi. Çocukluk arkadaşları Nuri Conker, Salih Bozok ve Fuat Bulca da Manastır'daydı. Buradaki anlatılanlardan Mustafa Kemal'in etrafına bakınarak dolaşmaktan çok, hızlı yürümeyi tercih ettiğini görürüz. Ayrıca genel anlatının aksine

İpek Çalışlar'ın aktardığına göre Mustafa Kemal'in üvey babası Ragıp Bey'le çok iyi bir ilişkisi vardır. Dertleşirler, çeşitli konularda Mustafa Kemal onun istişareler yapar vs.

Mustafa Kemal'in Harp Okulu yılları onun kişiliğin en oturduğu yıllardır. Onun okula başladığı dönemdeki Harp Okulu'nun öğrenci kadrosu I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'nin önde gelen isimleridir. Cumhuriyet'in temelleri de bu okulda atılmıştır. İpek Çalışlar'ın aktardığına göre Mustafa Kemal'in Harp Okulu'ndaki velisi Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa idi. Hafta sonu çıkışları için gereken iznin ondan alındığını söyleyen Çalışlar, Ali Fuat Paşa ve Mustafa Kemal'in Harp Okulu yıllarındaki arkadaşlıklarına bir paragraf açmadan geçmiyor. İpek Çalışlar ayrıca burada Mustafa Kemal ve altı arkadaşının Sultan Abdülhamid aleyhine konuşmalar yaptıkları için sarayda alıkonulduklarını ve kırk gün nezarete kaldığını anlatmaktadır. Nihayetinde Şam'daki Beşinci Ordu'ya tayin edilen Mustafa Kemal, Erkân-ı Harbiye Yüzbaşısı olarak tarih sahnesine çıktı. 31 Mart Vakası ardından Sofya'da askeri ataşe olarak görevlendirilen Mustafa Kemal'in askerinin siyasette rol almaması gerektiğine ilişkin düşünceleri kitapta aktarılmaya çalışılmıştır. Kitabın devamında yurtdışı seyahatleri, kişisel mektuplaşmaları, dünya savaşı esnasında cepheye üstlendiği roller ve bunların basında yansımalarına değinen İpek Çalışlar burada muntazam bir kronoloji takip etmez. Kitap epeyce bir alt başlık barındırır. Kitapta Mustafa Kemal'i Batı Avrupa'da tedavideyken, birden Suriye cephesinde görebiliriz. Vahdettin'in tahta çıktığı sırada savaş devam ediyordu. Mustafa Kemal'in hükümetin kabinesinde yer edinebilme çabalarına değinen yazar; onun Millî Mücadele esnasında basınla münasebetinden, Pera Palas'taki günlerinden, Fikriye'den de söz etmeden geçmez. Ermeni tehcirine ayrı bir başlık açan İpek Çalışlar, Mustafa Kemal'in gazetesi Minber'de tehcir kararının, "*Ermeni Terbiye-i Milliyesi*" başlıklı makalede yoğun bir biçimde eleştirildiği anlatmaktadır.

Esasında kitap Mustafa Kemal'in ölümüne kadar ki bir dönemi konu edinmektedir. Eserin üslubu, kaynak olarak başvurduğu eserler vs. bakımından kendi içerisinde bir bütünlük barındırmaktadır. Ancak kitabın yazım tarzı, eserin bir tarih kitabı mı yoksa bir roman mı olduğuna ilişkin sorular sormamıza neden oluyor. Şu hususu da ayrıca belirtmek isterim ki, kitap ne başarılı bir tarih kitabı ne de başarılı bir romandır. Eserde başvurulan kaynakların güvenilirliği bir mesele olduğu gibi konunun ele alınış biçimi de metnin inandırıcılığına ket vurmaktadır.

Yakın Dönem İran Tarihi Azerbaycan Milli Hükümeti 1945-1946

Sonay Ünal

Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2019, 169 Sayfa, ISBN: 978-975-16-3628-7

Aytül DEVELİ*

İran ve çevresi tarihin her döneminde emperyalist güçlerin çatışma alanı olmuş ve bu bölgedeki demografik yapı değiştirilmeye çalışılmıştır. Güney Azerbaycan Türkleri İran içerisinde Farslarla birlikte en güçlü topluluktur. Jeopolitik konumu, sosyo-kültürel yapısı, ekonomik gücü ve nüfus potansiyeli ile Azeri Türkleri İran’da yaşanan siyasal değişimlerde öncü rol oynamışlardır. Ancak bu durum 1924’ten sonra değişmeye başlamış, bölgede Türkçe konuşmak ve yazmak yasaklanmış ve ciddi manada Farslaştırma sürecine girilmiştir.15 yıldan fazla devam eden bu süreç, 1945 yılında Tebriz’de başta Seyid Cafer Pişeverî olmak üzere, Azerbaycan politikacıları ve aydınlarının kurmuş olduğu “Azerbaycan Millî Hükümeti” ile geçici olarak son bulmuştur. Fakat 1946 yılında Azerbaycan Millî Hükümeti’nin yıkılması ve Azerbaycan’ın tekrar Pehlevî hakimiyetine geçmesiyle ikinci Farslaştırma süreci başlamıştır. Sonay Ünal’ın yazmış olduğu bu eser de Azerbaycan Milli Hükümeti’nin kurulmasına giden tarihsel süreç ve Milli Hükümet’in yıkılmasından sonra bölgede meydana gelen gelişmeler anlatılmıştır.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, İstanbul, develiyatul@gmail.com

Sonay Ünal, Karamanoğlu Mehmet bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık, Farsça Anabilim Dalı öğretim görevlisidir. Ünal'ın eseri ‘ ‘*Azerbaycan Milli Hükümet Öncesi Mevcut Durum*’ ’ ,Azerbaycan Milli Hükümet Öncesi Hazırlıklar ve Azerbaycan Milli Hükümeti adlı üç ana başlık ile resim ve resmi belgelerden oluşan ekler bölümünden mevcuttur.

İran'da, etnik kökeni Türk olan Kaçarlar dönemi bölge ve dünya siyasetinde önemli gelişmelerin olduğu bir dönemdir. 18.Yüzyılın sonlarından itibaren Rusya sıcak denizlere inme siyaseti gütmüş, güneye doğru ilerlemeye başlamış, İngiltere ise Hindistan başta olmak üzere bölgedeki etkinliğini artırmıştır. Kaçar hükümdarları Rusya ve İngiltere'nin etkisi altında ülkeyi yönetmeye çalışmışlar ve emperyalist güçlere birtakım imtiyazlar vermişlerdir. Bütün bu olumsuzlukların yanı sıra İran'ın modernleşme sürecindeki ilk adımları da bu dönemde atılmıştır. 19.Yüzyılın başlarında Batı tarzı eğitim almaları için Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir. İran'da Osmanlı Devleti'nin de etkisiyle birçok alanda reformlar yapılmıştır. 20.Yüzyılın başlarında İran'da iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi 1905'ten itibaren başlayan meşrutiyet hareketi, diğeri ise İngiltere ve Rusya'nın 1907 yılında yaptıkları bir antlaşma ile İran'ı kendi aralarında paylaşmalarıdır. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nı Rusya'nın kaybetmesi ve Rus Devrimi'nin gerçekleşmesi İran toplumu dolayısıyla Güney Azerbaycan Türklerini de derinden etkilemiştir. Bu dönemde İran ve Güney Azerbaycan karışmıştır. Hürriyetçi ve meşrutiyetçiler ayaklanmışlar, Ruslar Şah'ı desteklerken, İngilizler meşrutiyetçileri desteklemiştir. Din, mezhep, tarikat ve siyasi çatışmalar meydana gelmiştir.

20.Yüzyılın önemli olaylarından biri de Ekim 1917 Bolşevik İhtilali'dir. Çarlık Rusya'sının dağılmasından sonra iktidara gelen Sosyalist yönetim, hakimiyeti ve nüfuz alanında tuttuğu halklara geçici de olsa biraz hürriyet vermiştir. Bu ülkelerin bazılarında yönetim millî komiteler tarafından yürütülmeğe başlanmıştır. Kuzey Azerbaycan ve Güney Azerbaycan bunlardandır. Hiyabanî, Kuzey Azerbaycan'daki Türk millî istiklâl hareketine yakından tanık olmuş ve Tebriz'e geçerek siyasî faaliyetlere başlamıştır. Osmanlı Devleti ile anlaşmazlık yaşayan Hiyabanî, 7 Nisan 1920 günü Demokrat Parti “*Azadistan*” devletini ilân etmiştir. Tahran yönetimi, Tebriz hükümetini kabul etmemiş ve Tebriz üzerine bir ordu göndererek Hiyabanî öldürülmüştür. 20. Yüzyılın diğeri önemli olayı 2. Dünya Savaşı yıllarında Güney Azerbaycan'da Cafer Pişeverî başkanlığında Azerbaycan Millî Hükümeti'nin kurulmasıdır. Almanların yakın dostu Rıza Şah, Ruslar'a yardım etmek isteyen İngiliz ve Amerikalılara ülkesinden geçiş izni vermemiştir. Bunun üzerine Ruslar ve İngilizler 25 Ağustos 1941 günü İran'ı işgal etmişlerdir. Rıza Şah tahtından indirip bir İngiliz zırhlısı ile Morris adasına sürgüne gönderilmiş ve oğlu Muhammed Rıza tahta geçirilmiştir. Ruslar da savaş içerisinde olduklarından dolayı halka iyi davranmışlar ve Güney Azerbaycan halkını kendi iradelerine bırakmışlardır. Bu arada zindanlarda bulunan siyasî tutukluları da serbest bırakmışlardır. Böylece 11 yıldır zindanda olan Mir Cafer Pişeverî, zindandan çıkarak Tahran'a, oradan da Tebriz'e gelmiş ve mücadeleye başlamıştır. Ruslar tarafından Güney Azerbaycan'a gönderilen Pişeverî'nin görevleri; burada siyasî propaganda yapmak, Güney Azerbaycan halkının yalnız olmadığını, kuzeyde onların kardeşlerinin olduğunu, gerektiğinde birlikte

hareket edebileceklerini anlatmak, Rusların onların hamisi olduğunu göstermek; gazeteler, kitaplar yayımlayarak, kütüphaneler, kültür merkezleri oluşturarak, tiyatro, sinema ve konser salonları kurarak halkı bilinçlendirmektir. Cafer Pişeverî, Kuzey Azerbaycan, dolayısıyla Rusya tarafından desteklenmiştir. Yapılan ilk seçimde Pişeverî, İran Demokrat Partisi'nden Tebriz milletvekili seçilmiştir. Şah Rıza Pehlevî, Pişeverî ve arkadaşlarını meclise sokmak istememiş, bunun üzerine Pişeverî, Tebriz'e dönüp, Azerbaycan Demokrat Partisi'nin başına geçmiştir. Kurucu Meclis oluşturulmuş, seçim yapılmış ve 21 Mart 1945 günü Azerbaycan Millî Hükümeti kurulmuştur. İngiliz, Amerikan ve Fransız güçleri İran'dan çekilirken, Ruslar İran petrollerini istediği için buradan çekilmemiştir.

Pişeverî Tebriz'de bir üniversite kurmuş, resmî dili Türkçe yapmış, ziraat, sanayi, toprak reformu meselelerinde büyük adımlar atmıştır. Rıza Şah, başbakanı Kavam'ı Moskova'ya göndererek ülkeden askerlerini çekmeyen Ruslarla gizli bir anlaşma yapmış, Güney Azerbaycan petrolünün işletme hakkını Ruslara vermiştir. Ruslarda istediklerini elde edince ordularını Güney Azerbaycan'dan çekmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Pişeverî yalnız kalmıştır. Azerbaycan Milli Hükümeti'nin yaptığı gizli celsede, üç seçenek üzerinde karara varılmıştır. Birincisi Türkiye'ye ilhak, ikincisi eğer ilhak meselesi Türkiye'ye zarar verecekse istiklâl ilân etmek ve Türkiye'nin desteğini almak, üçüncüsü de Türkiye'den olumlu cevap alınmazsa İran'ın bünyesinde kalmaktır. Ankara'ya bir heyet gönderilmiş, ancak heyet Ankara'da İnönü ile görüşmek için üç ay bekletilmiştir. Türkiye, Stalin ile Şah arasındaki gizli petrol anlaşmasını bilmektedir. Rusya ile zıtlaşmak istemediğinden bu isteğe olumlu cevap vermemiştir. Şah ve Kavam'ın özel birlikleri de 12 Aralık 1946'da Tebriz ve Urmiye'ye girmiş, binlerce Azerbaycan Türkünü katletmiş ve şehri yağmalamışlardır. 20-25 bin Güney Azerbaycan Türkü şehit edilmiştir. Dış güçlerin desteğindeki Şah orduları, İran Türkleri'ne ait bütün kültür, sanat ve edebiyat ocaklarına saldırmışlar, bütün yayınevlerini, kitapçıları yağmalamışlar, Türkçe yayımlar başta olmak üzere, bütün Türklükle ilgili kitaplar toplatılıp yakılarak yok edilmiştir. Pişeverî Bakü'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Onunla beraber onlarca şair, yazar, bürokrat, milletvekili de Bakü'ye gitmiştir. Stalin bu durumdan tedirgin olmuş, Komünizmden vazgeçip milliyetçi olan Pişeverî'nin ülkesindeki Türkleri ayaklandıracağından korkarak 11 Temmuz 1947 günü bir trafik kazasında Pişeverî'yi katletmiştir.

Sonuç olarak Pişeverî hareketi, halkı ayağa kaldırmış, onlarca yazarın, şairin, eğitimcinin bu millî davaya dikkatleri çekilmiş, bağımsızlık mücadelesinin ağır bedelleri olduğu gösterilmiştir. Rusya gibi dost bildikleri ülkelerin ne kadar hesaplı düşman oldukları bir kez daha anlaşılacaktır. Bu millî uyanış edipleri, şairleri, sanatkarları harekete geçirmiş, bu ruh, şiire, türküyeye, destana, sanata dönüşmüştür. Sonay Ünal bu eserinde Seyid Cafer Pişeverî liderliğinde kurulan Azerbaycan Milli Hükümeti'nin tarihi sürecini ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve Pehlevi Hanedanı'nın ülkede bulunan Fars olmayan gruplara karşı uyguladığı Farslaştırma politikasını gözler önüne sermiştir.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.

2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.

3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.

4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,

b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,

c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve

ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel ztrk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA *

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).

8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.

9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.

10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.

11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir.  satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

12. Dipnotlar klasik yntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.
2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.
3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.
4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.
5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall
  - a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
  - b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
  - c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
  - d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book
6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).
8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 5 • Sayı/Issue 4 • Ekim/October2019 • e-ISSN 2149-8733

SAHĖBĖ/Owner
OĞuzhan SAYGILI

EDĖTÖR/Editor Doç. Dr.
Hasip SAYGILI

EDİTÖR BAŞYARDIMCISI/ Chief Assistant Editor
Eyüp BULUT

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor Yasemin
KALENDER

YAYIN KURULU/Editorial Board Prof.Dr.
Ėskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLĖ
Dr. Abdrasul ĖSAKOV

MUSAHHĖH/Proofread
Mustafa Hakan YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com